

OIKEUSTIEDE

JURISPRUDENTIA

LI

2018

SUOMALAISEN LAKIMIESYHDISTYKSEN VUOSIKIRJA

Toimitusneuvosto
Pasi Pölönen, puheenjohtaja
Katja Lindroos
Taina Pihlajarinne
Elina Pirjatanniemi

Toimittaja
Janne Kaisto

Suomalainen Lakimiesyhdistys
Kasarmikatu 23 A 17
00130 Helsinki
www.lakimiesyhdistys.fi

© kirjoittajat ja Suomalainen Lakimiesyhdistys 2018
ISSN-L 0355-8215
ISSN 0355-8215
ISBN 978-951-855-377-2
Oy Nord Print Ab, Helsinki 2018

Lauri Koskenniemi

**MIELETTÖMYYDEN MÄÄRITTELIJÄT
– OIKEUSHISTORIALLINEN KATSAUS
HULLUUTEEN JA ASIAN-
TUNTIJUUTEEN RANSKALAISESSA
JA ENGLANTILAISESSA RIKOSPRO-
SESSISSA 1700- JA 1800-LUVUILLA**

Sisällys

1	ALKUSANAT	181
1.1	Artikkelin rakenne ja näkökulma	183
2	RIKOSOIKEUDEN MUUTOS RANSKASSA JA ENGLANNISSA VALISTUKSEN AIKANA	185
2.1	Ranskalainen järjestelmä 1700-luvun lopulla	185
2.1.1	Rikoslait ja prosessi.....	186
2.1.2	Todistelu	190
2.1.3	Valistuksen perintö – järki, kidutus ja juristit.....	192
2.2	Vertailua: Englantilainen järjestelmä 1600-luvulta 1700-luvun lopulle	196
2.2.1	Rikosprosessin kehitys common law -järjestelmässä.....	196
2.2.2	Common law -rikosprosessin pääpiirteet 1700-luvulla	198
2.2.3	Rationaalisuus ja common law.....	200
2.2.3	Yhteenveto	201
3	HULLUJEN HALLINNOINTI	202
3.1	Foucault'n ”suuri säilöönotto”	203
3.1.1	Porterin haaste	204
3.2	Demoneista diagnoosiin	206
3.2.1	Lääketiede psykiatrian kulmakivenä	207
3.2.2	Philippe Pinel ja mielen sairaus	210
3.2.3	Moraalihoito	211
3.2.4	Ranskalainen mielisairaala	213
3.3	Katsaus englantilaisen psykiatrian ja mielisairaalaitoksen kehitykseen	214
3.4	Hulluus – vähentynyt ymmärrys vai turmeltunut tahto?	216
3.5	Yhteenveto	219

4	MIELISAIRAUDEN ASIAANTUNTIJAT RIKOSPROSESSISSA	219
4.1	Mitä asiantuntijuus on ja miten professionalisoi- tuminen tapahtuu?	220
4.1.1	Professionalisoitumiskehitys Abbottin mukaan	220
4.1.2	Työn merkitys.....	222
4.1.3	Toimivaltavaatimus.....	224
4.2	Asiantuntijat rikosprosessissa	226
4.2.1	Englanti	227
4.2.2	Ranska	228
4.3	Psykiatrinen asiantuntijatodistelu rikos- prosessissa	229
4.4	Mielisairaus puolustuksena – tapauksia	231
4.4.1	Hadfield	232
4.4.2	McNaughton.....	233
4.4.3	Pierre Rivière.....	236
5	LOPPUPÄÄTELMÄT.....	239
5.1	Prosessi ja professio – maallikot ja mestarit	239
5.2	Oikeuspsykiatrian asemasta nykypäivänä	242
	LÄHTEET	246
	THE DEFINERS OF INSANITY: A COMPARATIVE, LEGAL HISTORICAL INQUIRY INTO MADNESS AND EXPERTISE IN FRENCH AND BRITISH CRIMINAL PROCEDURE AT THE TURN OF THE 19TH CENTURY	253

Mielettömyyden määrittelijät – oikeushistoriallinen katsaus hulluuteen ja asiantuntijuuteen ranskalaisessa ja englantilaisessa rikosprosessissa 1700- ja 1800-luvuilla

1 ALKUSANAT

”This man has been the victim of a fierce and fearful delusion, which, after the intellect had become diseased, the moral sense broken down, and self-control destroyed, has led him on to the perpetration of the crime with which he now stands charged... I shall call before you members of the medical profession - men of intelligence, experience, skill and undoubted probity - who will tell you upon their oaths that it is their belief, their deliberate opinion, their deep conviction that this man is mad, that he is the creature of delusion and the victim of ungovernable impulses, which wholly take away from him the character of a reasonable and responsible being.” (Sir Alexander Cockburn, The State Trials Report: The Queen Against Daniel M’Naughton, 1843 s. 33)

Rikosoikeudellinen järjestelmä on yhtäältä yksi oikeustieteen kulmakivistä ja toisaalta sen erikoisimpia osia. Rikosprosessi on muodollisen juridiikan ominta aluetta, jossa teoreettiset rakennelmat, kuten todistussäännöt, oikeudenvastaisuus ja syyksiluettavuus, konkretisoituvat ratkaisuksi, jonka seuraukset yksilölle ovat potentiaalisesti valtavat. Samaan aikaan kyse on juridiikan periferiasta, sillä vain harvat ihmiset joutuvat tekemisiin varsinaisen rikosprosessin kanssa – niin annetut ratkaisut kuin tarkkaan säännelty menettelykin tulevat suurelle yleisölle tutuksi vain välillisesti. Tutkimukseni kohde liittyy yhtäältä rikosoikeuden syrjäisimpiin nurkkiin ja

toisaalta taas yhteiskunnallisesti merkittävään ideologiseen muutokseen 1700- ja 1800-luvuilla.¹

Yritän vastata kysymykseen siitä, miten ja miksi psykiatrit ja mielisairaus saivat merkittävän aseman juristien ja muodollisen lainopin hallitsemassa rikosprosessissa. Modernin psykiatrian juuret ulottuvat noin kahdensadan vuoden takaiseen Ranskaan ja Englantiin. Kansainvälisesti tarkasteltuna psykiatrisen tiedon hyödyntäminen rikosprosessissa on melko uutta verrattuna lääketieteelliseen argumentointiin siviilijutuissa (*Taylor, TILJ* 1993 s. 184–185). Nykyään esimerkiksi Suomessa asiantuntijalausuntojen käytöstä ja mielentilatutkimuksen teettämisestä säädetään laintasoisesti oikeudenkäymiskaaren (4/1734) 17. luvussa ja mielenterveyslaissa (1116/1990). Suomalaisessa järjestelmässä tuomari ei ole sidottu mielentilatutkimuksen tuloksiin, mutta käytännössä tutkivan psykiatrin ja Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen oikeuspsykiatrisen lautakunnan yhtenevällä lausunnolla on suuri merkitys asiaa ratkaistaessa (*Tapani – Tolvanen*, 2013 s. 368). Vaikka psykiatrinen asiantuntijatodistelu on vakiinnuttanut paikkansa osana rikosprosessia erityisesti rikosoikeudellisen vastuun poissulkevana tekijänä, keskustelu lääketieteen roolista rikosoikeudenhoidon alueella ei ole lakannut, päinvastoin. Käsittelen työssäni oikeuspsykiatrian syntyä pureutumalla ranskalaisen ja englantilaisen rikosprosessin valistuksenjälkeisiin muutoksiin ja modernin psykiatrian historiaan. Samalla psykiatrian ja rikosprosessin suhde piirtyy tiedon systeemien ja professioiden vuoropuheluksi, jossa merkittävässä roolissa ovat niin juristit, lääkärit kuin maallikotkin.

Cockburnin tarkoin muotoiltu puheenvuoro Daniel McNaughtonin oikeudenkäynnissä vuonna 1843 kiteyttää työssäni käsiteltävät asiat. Hän puhuu valamiehille, maallikoille, joiden tehtävä on arvioida rikosoikeudenkäynnissä esitetyt väitteet. Kyse on lääketieteellisen – psykiatrisen – todistelun merkityksestä, ja rikosoikeudellisen vastuun arvioinnista. Kaikki tämä tapahtuu oikeustieteen dominoimalla areenalla, jolle on tieteellisen vallankumouksen ja valistuksen ihanteiden myötävaikutuksella ilmestynyt uusi toimija: asiantuntija.

---

* Lauri Koskenniemi, OTM, tutkimusavustaja, Kriminologian ja oikeuspolitiikan instituutti, Helsingin yliopisto

¹ Artikkelini on muokattu Helsingin yliopiston oikeustieteelliseen tiedekuntaan tehdystä oppinnäytetyöstä.

1.1 Artikkelin rakenne ja näkökulma

Artikkeli koostuu alkusanojen (luku 1) lisäksi kolmesta pääluvusta, joista kahden ensimmäisen sisällöllinen rakenne vastaa toisiaan. Molempiin lukiin kuuluu historiallinen katsaus käsiteltävästä aiheesta ja toisaalta tapausesimerkki vallitsevasta ideologiasta. Loppupäätelmät ovat luvussa viisi.

Toinen luku on kuvaus ranskalaisesta ja englantilaisesta rikosprosessista 1600–1700-luvuilla. Luvun tarkoituksena on avata sitä muutosta, joka tapahtui sekä rikoslakien substanssissa että rikosprosessien luonteessa valistuksen aikakaudella. Rikoslakien ankaruutta, salamyhkäisyyttä ja puolueellisuutta paheksuttiin yleisessä filosofisessa keskustelussa, ja osa valistuksen ihanteista saikin myöhemmin konkreettisen ilmauksensa rikoslakien uudistuksissa. Käsitellen luvussa todistusteoriaa ja asian ratkaisevan institution, tuomarin tai valamiesjärjestelmän, roolia. Ranskan osalta kiinnitän huomiota lisäksi rikoslain sisältöön ja Englantia koskevassa osassa huomioin erikseen rationaalisuusihtanteen vaikutuksen rikosoikeusjärjestelmään. Vallitsevaa aatteellista virtausta edustaa kuvaus aikalaisten suhtautumisesta kidutukseen.

Kolmannessa luvussa esittelen modernin psykiatrian historiaa, ja luvun painopisteet ovat psykiatrisissa teorioissa ja niiden myötä hulluuden medicalisaatiossa. Valistuksesta peritty näkemys ihmisluonnon rationaalisuudesta vaikutti rikoslakien ohella voimakkaasti aikalaisten käsityksiin hulluudesta. Varhaisemmat, hippokraattiseen lääketieteeseen perustuvat opit saivat kilpailijan kartesiolaisesta dualismista, ja hulluuden mieleen sidottu luonne korostui varsinkin 1700-luvun lopun psykiatrisessa keskustelussa. Tapausesimerkkeinä käytän niin kutsutun moraalihoidon kehitystä ja *monomaniadiagnoosia*, jotka ilmensivät uudenlaista suhtautumista hulluuteen mielen, tahdon ja halujen sairautena.

Neljäs luku poikkeaa kahdesta aikaisemmasta niin rakenteen kuin sisällönkin osalta. Yritän siinä sitoa kaksi aikaisempaa lukua yhteen käyttämällä hyväksi professionalisaatioteoriaa, joka tarjoaa puitteet psykiatrisen asiantuntijuuden analyysiin rikosprosessin kentässä. Tarkoitukseni on näyttää, miten asiantuntijatieto vahvemman roolin rikosprosessissa. Samalla käy ilmi, että tämä uusi asema ei olisi ollut mahdollinen ilman ammattiryhmien keskinäistä vuorovaikutusta. Lukuun sisältyy myös oikeus-tapausesimerkkejä sekä Englannista että Ranskasta.

Oikeudellisen muutoksen ohella tarkoitukseni on kuvata sekä tiedon systeemien että professioiden kommunikaatiotapoja käsiteltävällä aikavälillä. Vaikka työni teoreettinen lähtökohta kallistuu foucault'laiseen, valta-

suhteita ja vallankäyttöä painottavaan suuntaan, pyrin välttämään antamasta reduktionistista kuvaa siitä, mitä psykiatria, oikeus tai hulluus ovat. Käsiteltävän aiheen laajuudesta johtuen olen joutunut rajaamaan sitä ympäröivän yhteiskunnallisen muutoksen analyysin melko tiukasti. En paneudu yksityiskohtaisiin historiallisiin, taloudellisiin tai sosiologisiin kuvauksiin kulttuurisromanttisen, teollistuvan ja liberalisoituvan Euroopan kehityksestä. Tarkastelen sen sijaan rikosoikeuden ja ihmismielen erityiskysymyksiä sellaisina, kuin ne ilmenivät aikakauden nopeasti muuttuvassa ympäristössä. Yhteenvedon lisäksi luon loppuluvussa vielä lyhyen katsauksen oikeuspsykiatriasta ja rikosprosessista käytävään ajankohtaiseen keskusteluun.

Erityinen kiinnostuksen kohteeni on tapa, jolla kaksi toisilleen aikaisemmin vierasta tietojärjestelmää, oikeustiede ja toisaalta mielen tiede, psykiatria, legitimoivat toisensa oikeussalin yhteiskunnallisesti vakiintuneella näyttämöllä. Vaikka psykiatrian ja oikeustieteen suhde on usein esitetty kilpailevina diskursseina ja professioina, ne itse asiassa oikeuttivat toisensa. Saattaen yhteen kaksi erilaista maailmankatsomusta – tieteellis-progressiivisen ja historiallis-jähmeän – muuttuva rikosprosessi mahdollisti keskustelun erilaisten yhteiskunnallisten näkemysten välillä. Maailmankuvien esittelijöinä toimivat juristit ja asiantuntijatodistajat, joita kuuntelivat niin oikeudenkäynnin osapuolet sekä tekoa ja tekijää arvioivat maallikot kuin oikeudenkäyntiä seuraava yleisökin.

Samalla kun oikeus pyrki säilyttämään hegemonisen asemansa yhteiskunnallisten suhteiden järjestäjänä, korostui uudenlaisen tiedon, asiantuntijatiedon, rooli oikeudellisen argumentaation rinnalla. Myöntämällä, että todistavalla psykiatrilla oli hallussaan sellaista tietoa, mitä maallikko ei tuntenut, valamiesjärjestelmä ja yleisö vahvistivat asiantuntijuuden merkityksen totuuden määrittelyssä.

Työssä käytetty lähde- ja kirjallisuusaineisto on melko monimuotoista. Rikosprosessin osalta olen käyttänyt historiallista kirjallisuutta, joista esimerkkeinä mainittakoon Esmein, Von Barin, Plucknettin ja Beattien teokset, sekä alkuperäislähteitä ja aikalaiskirjoituksia. Osan, joka käsittelee psykiatrian historiaa, perustan yhtäältä historiallisiin kuvauksiin (muun muassa Porter, Pietikäinen, Foucault, Goldstein, Eigen) ja toisaalta aikakauden psykiatrien teksteihin, joita olen käyttänyt selvittääkseni näkemyksiä hulluudesta ja sen hoidosta (esim. Pinel, Esquirol, Prichard). Neljännen luvun teoreettiseksi viitekehikseksi olen valinnut Andrew Abbottin kehittämän professionalisaatioteorian, joka perustuu ammattiryhmien kilpailuun ja vuorovaikutukseen. Oikeustapausesimerkkeinä käytän Hadfieldin, McNaughtonin ja Rivièren tapauksia, jotka kaikki sijoittuvat

1800-luvun ensimmäiselle puoliskolle. Oikeustapaukset on valikoitu niissä esitettyjen oikeudellisten argumenttien, tapauksien erityispiirteiden sekä asiantuntijoiden lausuntojen perusteella. Myös tapauksien kuuluisuus ja materiaalin saatavuus puolsivat tehtyä valintaa.

2 RIKOSOIKEUDEN MUUTOS RANSKASSA JA ENGLANNISSA VALISTUKSEN AIKANA

Käsittelen tässä luvussa sekä ranskalaisen että englantilaisen rikosoikeuden muutosta 1700–1800-luvuilla. Tarkoituksenani on näyttää, miten valistuksesta peräisin oleva rationaalisuusajattelu tunkeutui molempien maiden rikosprosesseihin. Ranskan osalta rajaon tarkastelun ulkopuolelle vallankumouksen tapahtumien kronologisen kuvauksen ja keskityn pääasiassa rikosoikeudellisiin muutoksiin. Luvun loppupuolella luon katsauksen englantilaiseen rikosprosessiin, johon sisältyneestä valamiesjärjestelmästä tuli piirre myös ranskalaiseen järjestelmään. Artikkelin kannalta tärkeimmät yksittäiset uudistukset liittyivät todistusteoriaan ja oikeudelliseen ratkaisutoimintaan. Ranskalaisen rikosprosessin muutoksessa kyse oli legaalista todistusteoriasta luopumisesta ja Englannissa puolestaan valamiesjärjestelmän ja adversariaalisen prosessin kehityksestä.

2.1 Ranskalainen järjestelmä 1700-luvun lopulla

Ranskan vallankumouksen syistä ei ole yksimielisyyttä (ks. esim. *Sutherland*, 2003; *De Toqueville*, 1856; *Hunt*, 1984 ja *Doyle*, 1999 s. 5–34)². Teorioissa korostetaan, milloin vallankumouksellisten ja vastavallankumouksellisten voimien liikehdintää (*Sutherland*, 2003 s. 3 ja 40–42), milloin reaktiota absolutismin ajan valtopolitiikkaan (*De Toqueville*, 1856 erit. s. 246–255). Vaikutusvaltaisia tutkimussuuntauksia ovat myös esimerkiksi vallankumouksen pyörteessä vilahtelevien symboleiden ja kielenkäytön merkitysanalyysi (*Hunt*, 1984 luvut 1–3) sekä porvariston ja maalaisväestön tyytymättömyyden kuvaukset (*Peter – Favret*, 1982 s. 178–179). Vaikka teoriat osittain tuntuisivatkin yhteensovittamattomilta, voidaan nähdä, että vallankumouksellisten artikuloimat ideat uudesta yhteiskuntajärjes-

² William Doyle on teoksessaan *Origins of the French Revolution*, s. 5–34, eritellyt eri teorioita vallankumouksen syistä melko kattavasti.

tyksestä pyrkivät sopusointuun valistuksenaikaisen humanismin ja rationalismin kanssa (Hunt, 1984 s. 214). Kiistatonta lienee myös se, että vallankumouksen äänitorvena toimi pieni joukko kaupunkiympäristöissä varttuneita ja retorisilta taidoiltaan lahjakkaita juristeja sekä muita vaikutusvaltaisia henkilöitä (Sutherland, 2003 s. 25–38; Esmein, 1968 osa III, luvut 1–3).

Tähtäimessä oli irtiotto menneisyydestä. Monarkian välineinä toimineet mielivaltaiset instituutiot purettiin ja niiden tilalle luotaisiin oikeudellinen ja sosiaalinen järjestys, joka kuvastaisi Ranskan kansakuntaa esteitä raivaavana hyökyaaltona (Hunt, 1984 s. 27–28). Muutos oli radikaali. Yhtäältä ihannoitiin kaikkien ihmisten vapaata osallistumisoikeutta, mutta toisaalta pelättiin sekä vanhoillisia vastavoimia että ulkopuolisia uhkia, jotka kumouksellisten mielissä pyrkivät kaappaamaan vallankumouksen itselleen. Ryhmäkuntaista politikointia pidettiin halveksuttavana ja uhkana kansan yhtenäisyydelle. Pelko salaliitoista ja vankkumaton usko siihen, että Ranskan kansakunta oli tekemässä jotain ennennäkemätöntä, loi jännitteen yhteiskunnan sisälle. Nämä tekijät manifestoituivat myöhemmin poliittisena terrorina ja tiukkana sääntelykulttuurina, jossa jopa pukeutuminen ja puhetapa tulkittiin poliittiseksi viestiksi (Hunt, 1984 s. 38–48 ja 57–60). Myös rikosoikeudellinen järjestelmä joutui kritiikin kohteeksi ja sitä uudistettiin useasti niin vallankumouksen aikana kuin sen jälkeinkin.

2.1.1 Rikoslait ja prosessi

Ranskassa ei ennen valistusaikaa ollut yhtenäistä rikoslakia, joka olisi yksiselitteisesti määrittänyt rangaistavaksi säädetyt teot. Päinvastoin, Ranskan rikosoikeudellinen järjestelmä perustui pirstoutuneisiin maakuntien rikoslakeihin ja roomalaiseen oikeuteen. Von Bar toteaa, että seitsemäntoista vuosisadan rikosoikeudenkäyttö oli tosiasiaa peräisin 1200-luvulta (Von Bar, 1916 s. 259). Vuonna 1670 annettu rikosprosessisäädös oli ensimmäinen koko Ranskan valtakuntaa koskeva rikosoikeudellinen kodiifikaatio, joka sisälsi yksityiskohtaisia määräyksiä rikosoikeudenkäytöstä. Säädökseen sisältyi luettelo käytettävissä olevista rangaistuksista kulloisenkin rikoksen kohdalla. Paradoksaalisesti se ei kuitenkaan sisältänyt tarkkoja kuvauksia rangaistusuhan sisältävistä rikoksista tai rangaistuksen määräämisen perusteista (Von Bar, 1916 s. 260 ja 265–268).

Laajaan harkintavaltaan perustuva rikosten määrittely ja rangaistuksen määrääminen olivat omiaan vahvistamaan tuomarin valtaa rikosoikeudenkäynneissä jäljempänä käsiteltävien prosessisäännösten ohella. Syyttäjä teki ehdotuksen langettavaksi rangaistukseksi, ja tuomari valitsi laajasta

rangaistusmahdollisuuksien kirjosta sen, mikä hänestä tuntui sopivalta (*Von Bar*, 1916 s. 260). Valistusaikainen kriminologi ja juristi Daniel Jousse kokosi 1700-luvun loppupuolella yhteen rikoksista langetettuja rangaistuksia teoksessaan *Traité de la Justice Criminelle de France* (*Jousse*, 1771 vol. I–IV; *Von Bar*, 1916 s. 262; *Church*, *Fr. Hist. Stud.* 1967 vol. 5, s. 26).³ Rangaistusten osalta olennaista onkin, että vuoden 1670-lakiin kuuluu vain muutaman artiklan lyhyt luettelo, josta Jousse johtaa rangaistusten ankaruusjärjestyksen (*Ordonnance Criminelle du Mois d’Août 1670*, osa XXV 9–13 art.; *Jousse*, 1771 vol. I, osa III; *Von Bar*, 1916 s. 268–290).

Rangaistavat teot oli vakiintuneesti jaettu rikoksiin (*crime*) ja rikkeisiin (*délit*), mutta niiden rajat olivat häilyvät (*Von Bar*, 1916 s. 265). Jousse luokitteli vuoden 1670 rikossäädöksen sisältämät rikokset erilaisten ryhmien mukaan, joita olivat mm. kuninkaaseen kohdistuvat rikokset, jumalanpilkka, aviorikokset ja yleiseen järjestykseen kohdistuvat teot. Rike taas määriteltiin teoksi, joka ei loukannut julkista intressiä, ja josta siviilioikeudellinen seuraamus oli riittävä sanktio (*Jousse*, 1771 vol. I, osa I, s. 4–5; *Von Bar*, 1916, s. 269–270). Jousse toteaa lisäksi, että säädöksen sisältyvistä määrittelyistä ja näennäisestä lain noudattamisen vaatimuksesta huolimatta tuomarilla oli valta lieventää tai ankaroitaa rangaistusta olosuhteiden mukaan (*Jousse*, 1771 vol. II, s. 594). Esimerkiksi rikosoikeudellisesta ennustettavuudesta ja legaliteettiperiaatteesta ei siten voida puhua ennen vallankumouksenaikaisia ja pian sen jälkeen laadittuja kodifikaatioita (*Von Bar*, 1916 s. 265, 268 ja 320–323). Jousse ryhmittelee teoksessaan myös rikossäännökseen sisältyvät mahdolliset rangaistukset viiteen eri luokkaan, joissa fyysisillä rangaistuksilla on merkittävä edustus muiden joukossa (*Jousse*, 1771 vol. I, osa I, s. 36–37). Kaksi hyvin erilaista esimerkkiä kuvaavat yhtäältä rangaistusten kohdistumista tuomitun ruumiiseen ja toisaalta rangaistusten vaihtelevuutta. Laittoman tavaran salakuljetuksesta tuomittiin kuolema, jos operaatioon osallistui viisi aseistettua miestä. Jos henkilöillä ei ollut aseita tai heitä oli vähemmän kuin viisi, rangaistuksena oli viiden vuoden kaleeriorjuus. Jos salakuljettajat olivat naisia, heidät ruoskittiin, polttomerkittiin ja karkotettiin. Näiden lisäksi määrättiin myös sakko (*Jousse*, 1771 vol. III s. 295–296). Toinen, äärimmäinen esimerkki on kuninkaan tai hänen perheenjäsenensä surmaaminen, josta tuomittiin sekä kuolemantuomio kidutuksen kera että ruumiin häpäiseminen ja omai-

³ Von Bar toteaa: "Jousse's 'Traité de la justice criminelle' of 1771... is the standard source of information for the 1700s."

suuden takavarikko kuoleman jälkeen (*Jousse*, 1771 vol. III, s. 676 ja 682–684).⁴

Vapaudenriisto mainitaan käytettävien seuraamusten joukossa, mutta sen suhteellinen merkitys on huomattavasti pienempi kuin nykyään. Muun muassa Von Bar on todennut, että vankeusrangaistuksen funktio oli lähinnä rikollisten säilöissä tuomioistuinprosessia ja täytäntöönpanoa odotettaessa. Vankeutta käytettiin myös tilanteissa, joissa rikos, josta rangaistuksena oli kuolema, oli tehty vielä kodifioimattomien lieventävien asianhaarojen vallitessa. Von Bar tekee kuitenkin mielenkiintoisen havainnon toisesta vankeusrangaistuksen käyttöön liittyvästä seurauksesta. Kostonhimon tyydyttämisen ja kurituksen lisäksi rangaistukseen liitettiin vankeuden myötä ajallinen ulottuvuus. Tämä mahdollisti ajatuksen rangaistuksen rajallisuudesta (*Von Bar*, 1916, s. 277–278), joka puolestaan on ehto rangaistuksen suhteellisuudelle.

Vallankumoukselliset arvostelivat voimakkaasti monarkian ajan rikoslain julmuutta. Rangaistusten ankaruus ei kuitenkaan ollut ainoa protestoinnin kohde. Myös mielivaltaiseksi koettua ja yleisöltä kätkeyttä rikosprosessia haluttiin muuttaa.

Absolutistinen rikoslainkäyttö sai yhtenäistetyn muotonsa vuoden 1670 rikosprosessisäännössä (*Silving*, 1964 s. 37). Menettely perustui pääosin myöhäiseltä keskiajalta peräisin olevaan kaksijakoisen rikosprosessin ankarampaan muotoon – erityiseen rikosprosessiin. Inkvisitoriseen muotoon järjestettyyn rikosprosessiin kuuluivat muun muassa niin kuninkaan erioikeudet puuttua prosessin etenemiseen kuin legaalinen todistusteoria ja kidutuskin (*Esmein*, 1968 s. 149, 229, 234–236 ja 245–271). Epäillyn kuulustelu ja todistajien kuuleminen tapahtuivat salassa, ja tuomarin kysymyksiin oli lähtökohtaisesti vastattava henkilökohtaisesti ilman oikeusavun mahdollisuutta (*Esmein*, 1968 s. 220–226; *Stumberg – Borchard*, 1931 s. 180–181). Pakollisen valan myötä epäilty toimi käytännössä myös todistajana omassa asiassaan (*Garraud*, 1929 s. 54; *Silving*, 1964 s. 37).

Tuomarilla oli monisyinen rooli rikosprosessissa. Yhtäältä hän saattoi toimia syytteen nostajana (*David – de Vries*, 1958 s. 56) ja toisaalta sekä kuulustelevana että valmistelevana virkamiehenä ja asian ratkaisijana. Yhdessä kirjallisen menettelyn kanssa nämä tehtävät keskittivät rikosoikeudellisen vallan tehokkaasti yksiiin käsiin (*Esmein*, 1968 s. 230–231 ja 399).

---

⁴ Rangaistuksena oli kuolema. Perusmuodossaan tuomitun vartaloa kiskottiin aluksi kuumilla pihdeillä, jonka jälkeen haavoihin kaadettiin sulaa lyijyä. Lopuksi neljä hevosta repi tuomitun palasiksi.

Absolutistisen kuninkaanvallan loppuvaiheessa vuonna 1788 kuningas Ludvig XVI antoi ediktiin, jolla vastattiin yltyvään rikoslakien arvosteluun. Lakia ei kuitenkaan ehditty saattaa voimaan ennen monarkian kukistumista (*Von Bar*, 1916 s. 319).⁵ Heti vallankumouksen alkumetreillä pantiin toimeen uudistusprojekti, jonka myötä rikosoikeudellista järjestelmää pyrittiin muokkaamaan inhimillisemmäksi. Säätyjen vuonna 1789 esittämässä vaatimuksissa haluttiin vähentää kidutuksen käyttöä rangaistuksena ja lisätä oikeudenkäynnin julkisuutta, oikeusavun saatavuutta ja muita rikosprosessuaalisia takeita, kuten esimerkiksi syytetyn oikeus itsekriminointisuojaan (*Esmein*, 1968 s. 397).⁶ Yksittäisen tuomarin vaikutusvaltaa haluttiin kaventaa ehdottamalla komiteamallista tutkimus- ja ratkaisuelintä sekä lainaamalla valamiesinstituutio englantilaisesta rikosoikeusjärjestelmästä (*Esmein*, 1968 s. 399–400 ja 408–410). Vaatimukset olivat hyvin soposoinnussa valistuksen rationalististen ja funktionalististen rangaistus- ja oikeudenmukaisuusteorioiden kanssa (*Esmein*, 1968 s. 359–369; *Von Bar*, 1916 s. 317–318).

Itsevaltius oli tuntenut useita keinoja, joilla kuningas saattoi puuttua rikosprosessin kulkuun ja tällaista mahdollisuutta haluttiin rajoittaa. Niin sanotut ”sinettikirjeet” samoin kuin kuninkaalliset armahdukset ja muut tuomioihin vaikuttavat oikeudelliset instrumentit alistettiin lainsäädännön vaatimuksille. Aikaisemmin kuningas saattoi esimerkiksi armahtaa henkirikoksesta syytetyn jo ennen tuomion lukua tai antaa määräyksiä prosessin uudelleenkäynnistämisestä epäillyn kuulemiseksi toistamiseen. Nämä toimenpiteet vaativat asiaa käsittelevän viranomaisen ratifioinnin, mutta sinettikirjeiden kanssa asia oli toisin. Kirjeellä itsevaltias saattoi esimerkiksi takavarikoida kenen tahansa omaisuuden, tai peräti vangita tai karkottaa tahtomansa henkilön. Sinettikirjeet haluttiin karsia kokonaan uudesta oikeusjärjestyksestä (*Esmein*, 1968 s. 246–249 ja 402).⁷ Myös valasta haluttiin eroon (*Silving*, 1964 s. 40–41; *Esmein*, 1968 s. 197–398; *Garraud*, 1907 s. 71). Säätyjen vaatimuksia ei sellaisenaan pantu milloinkaan täytäntöön, mutta monet valistusajattelijoiden muotoilemat periaatteet saivat ulkoasunsa vuoden 1789 ihmisoikeuksien julistuksessa (*Von Bar*, 1916 s. 319–320).

Vuosien 1789 ja 1791 lakimuutokset olivat vaatimattomampia kuin säätyjen vaatimuksissaan esittämät. Lähtökohtana oli, että vuoden 1670 rikos-

⁵ Kuulustelun yhteydessä toteutettava ”valmisteleva” kidutus oli kuitenkin kielletty aikaisemmin jo vuonna 1780.

⁶ Termi ”Cahiers of 1789”, Cahiers de Doléances.

⁷ Termi ”lettres de cachet”.

prosessisäännöksiä ja oikeuskäytäntöä sovellettaisiin myös tulevaisuudessa siltä osin kuin niiden katsottiin olevan yhteensopivia uuden lainsäädännön kanssa. Prosessista tehtiin kuitenkin julkisempi, ja syytetyn puolustautumismahdollisuuksia parannettiin. Aikaisemmasta prosessista poiketen (*Esmein*, 1968 s. 122, 153–155, 220) syytetty sai tietoonsa syytteen ja mahdollisuuden esittää kantaansa puoltavia todisteita heti prosessin alkaessa. Hän saattoi vedota lieventäviin asianhaaroihin, kuten mielenvikaisuuteen, missä tahansa prosessin vaiheessa (*Esmein*, 1968 s. 404–407). Syytetylle taattiin lisäksi mahdollisuus asianajajaan rikosprosessissa. Prosessuaalisen vastakkainasettelun (*théorie de la contradictoire, equality of arms*) myötä syytetyn edustaja sai haltuunsa myös syyttäjän asiasta laatimat ja todisteina käyttämät asiakirjat (*Ploscowe, J.Crim.L. & Criminology* 1932 s. 377 ja 385).

2.1.2 Todistelu

Legaalinen todistusteoria perustui pääosin tapaoikeuteen, eikä sen yksityiskohtaista sääntelyä sisällynyt vuoden 1670 säädökseen (*Esmein*, 1968 s. 251–252). Lähtökohtana oli, että tuomion tuli perustua todistusvoimaltaan erilaisiin todisteisiin, joiden painoarvo oli ennalta määrätty, eikä tuomarilla ollut itsenäistä harkintavaltaa ratkaisua tehdessään (*Garraud*, 1907 s. 19). *Esmein* luettelee neljä hyväksyttyä todistusmetodia, joilla kullakin oli oma, ennalta määrätty todistusarvonsa: ”todistajat, tunnustus, kirjalliset todisteet ja olettamukset” (*Esmein*, 1968 s. 256). Tuomari saattoi kutsua asiantuntijoita lausumaan asiasta jo legaalisen todistusteorian puitteissa, mutta tuomitsemiseen tarvittavan täyden näytön saamiseksi riitti kuitenkin aina kahden ”esteettömän” todistajan yhtäpitävä todistus (*Esmein*, 1968 s. 257–260). Salamyhkäisyyden vallitessa todisteiden jäykkä arviointi oli välttämätön edellytys syytetyn oikeusturvan jonkinasteiselle toteutumisel- le. Legaalinen todistusteoria johti samalla kuitenkin tunnustuksen merkityksen korostumiseen ja sitä myöten kidutuksen käyttöön tunnustuksen saamiseksi. Vuoden 1670 rikosmenettelyssä kidutuksella oli kaksoisluonne; se oli sekä prosessuaalinen pakkokeino, jolla syytetty saatiin tunnustamaan, että rangaistus tilanteessa, jossa epäilty veti pois tunnustuksensa oikeudenkäynnissä (*Esmein*, 1968 s. 251, 264–265 ja 269–271). Kidutus oli siten looginen jatkumo legaalisen todistusteorian tiukoille todistussään- nöille.

Siirtymä legaalisesta todistusteoriasta valamiesten vapaaseen todisteiden harkintaan kodifioitiin vuoden 1791 laissa (*Garraud*, 1907 s. 74). Muutos ei ollut yksioikoinen. Perustuslakia säätävä kansalliskokous kävi

kiivasta väittelyä legaalisen todistusteorian ja kirjallisen prosessin eduista uuteen valamiesjärjestelmään verrattuna. Loppujen lopuksi lakiesitys uudeksi rikosprosessiksi hyväksyttiin.⁸ Sekä juristien että aikakauden arvostettujen filosofien katseet olivat jo aikaisemmin kääntyneet Englantiin, jossa jokaisen oikeus tulla vertaistensa tuomitsemaksi oli ollut *Bill of Rightsin* vahvistamana voimassa jo yli vuosisadan (*Beattie*, 1986 s. 314). Valamiesinstituutiosta ja menettelyn suullisuudesta muodostettiin myös ranskalaisen rikosprosessin perusta. Valamiehet arvioivat esitettyjä todisteita oman harkintansa mukaan. Heidän ei tarvinnut noudattaa todisteiden ennalta määrättyä painoarvoa, eikä myöskään kuvata sitä, millä perusteella he arvottivat todisteet. Vaikka prosessi koki suuria muutoksia seuraavien vuosien aikana, tuomarin rinnalla toimivasta valamiesinstituutiosta tuli pysyvä osa ranskalaista rikosoikeusjärjestelmää (*Esmein*, 1968 s. 424–429). Vuonna 1795 annettu Brumairen kodifikaatio, joka joiltain osin palasi vanhoihin, 1670-vuoden rikosprosessisäännöksiin, säilytti vapaan todisteiden harkinnan teorian:

*”La loi ne leur dit point: Vous tiendrez pour vrai tout fait attesté par tel ou tel nombre de témoins... Elle ne leur fait que cette seule question qui renferme toute la mesure de leurs devoirs: Avez-vous une intime conviction?”*⁹

Vapaa todisteiden harkinta sisälsi kuitenkin mahdollisen ristiriidan muodollis-oikeudellisen ratkaisun kanssa; valamiesten oikeudenkäynnissä saama *intime conviction* (henkilökohtainen vakuuttuneisuus) saattoi joissakin tapauksissa syrjäyttää niin lain kuin faktatkin. Esimerkiksi rikosoikeudellisen vastuun kysymyksistä tuli tunnepohjaisten arvioiden pelikenttä (*Grünhut*, *J.Comp.Leg.* 1938 ss. 169–170).

Rikosprosessisääntöjä muutettiin useaan otteeseen tasavallan aikana, mutta rankin isku liberaalille ja avoimelle prosessille annettiin restauraation myötä vuoden 1808 rikosprosessilaeissa. Tämä merkitsi mm. syytetyn oikeusturvan heikentämistä ja kirjallisen menettelyn lisäämistä (*Esmein*, 1968 s. 505–508). Uuteen todistusteoriaan ei kuitenkaan kajottu. Rikosoikeuden sisällölliseen puoleen vaikutti puolestaan vahvasti 1810-vuoden

⁸ Ks. väittelystä *Esmein*, 1968 s. 419–424.

⁹ *Code des Délits et des Peines du Brumaire*, vuosi IV, 1795, art. 372. ”Laissa ei enää määrätä: Teidän [valamiesten] on pidettävä totena kaikkia esitettyjä väitteitä, joista tietty määrä todistajia lausuu yhtäpitävästi... Laki esittää heille vain yhden kysymyksen, johon vastaaminen kattaa heidän kaikki velvollisuutensa: Oletteko täysin vakuuttuneita?” [Käännös ja lisäykset: LK.]

rikoslainsäädäntö. Laki perustui lähinnä pelotteeseen ankarine rangaistuksineen, osallisuusoppeineen ja rikosmäärittelyineen (*Von Bar*; 1916 s. 337). Muutoksia onkin kutsuttu osittaiseksi paluuksi vuoden 1670 järjestelmään (*Esmein*, 1968 s. 528; *Von Bar* 1916 s. 336).

Vaikka katsottaisiin, että rikosoikeus järjestelmänä taantui Ranskassa 1800-luvun alkupuolella, on huomattava, että vallankumous ja valistus jättivät jälkensä niin prosessiin kuin rikoslakien sisältöönkin. Käsittelemäni aiheen kannalta olennainen muutos tapahtui juuri siinä kulminaatiopisteessä, johon muutoin kiteytyi sekä taantumuksellinen että vallankumouksellinenkin aines.

2.1.3 Valistuksen perintö – järki, kidutus ja juristit

*”[Ihmiset]...antakaa järjen soihdun palaa vielä hetki eikä maailman-
kaikkeus enää tunne pimeää; ja niin ihmiskunta astuu täydellisyteen,
jossa se tuntee virheen vain sitä vihatakseen ja totuuden sitä syleillääk-
seen.”* (*Brissot de Warville*, 1781 s. 111 [Käännös LK.]¹⁰)

Näin kuvaa vallankumousmies Brissot de Warville valistuksen vaikutusta tekstissään, jolla hän osallistui Châlons-sur-Marnen akatemian kirjoituskilpailuun Ranskan rikoslakien muuttamiseksi vuonna 1780. Edellä kuvattua näkökulmaa edustivat aikaisemmin myös niin Montesquieu (1689–1755), Beccaria (1738–1794) kuin Voltairekin (1694–1778). Filosofit näkivät absolutistisen rikosoikeuden irrationaalisen ja mielivaltaisena instituutiona, jonka synkin ja samalla järjenvastaisin piirre oli kidutuksen käyttö prosessin eri vaiheissa. Kidutuksen arvostelu kuvaakin hyvin sitä ideologista ilmapiiriä, josta vallankumoukselliset ammensivat retoriikkansa ja joka sai ilmiänsä säätyjen vuonna 1789 esittämissä vaatimuksissa (*Esmein*, 1968 s. 385–386; *Church*, 1967 s. 31; *Ehrlich*, *Harv.L.Rev* 1916 ss. 591–592).

Montesquieu käsittelee rikoslakeja kattavasti teoksessaan *Lakien henki* (*Montesquieu*, 1752 vol. VI). Rikoslakien ja lainsäätäjän pääasiallinen tehtävä on ylläpitää moraalia rangaistusten langettamisen sijaan (*Montesquieu*, 1752 vol. VI, luku 9). Kidutus saa vain hyvin lyhyen, mutta sitäkin voimakkaamman maininnan; kidutus on vastoin luontoa, eikä Montes-

---

¹⁰ ”...Que le flambeau de la raison luise encore quelque temps, & l’univers ne connoitra plus de ténébres; & l’espece humaine montée à ce degré de perfection, don’t elle est susceptible, ne connoitra plus l’erreur que pour la detester, la vérité que pour l’embrasser.”

quieu löydä mitään tilannetta tai yhteiskuntamuotoa, missä sen voisi hyväksyä (*Montesquieu*, 1752 vol. VI, luku 17). Beccaria ottaa kantaa rikosoikeuden julmuuksiin teoksessaan ”Rikoksesta ja Rangaistuksesta” (*Beccaria*, 1819 luku 16; *Bessler*, JLSP 2009 s. 197–199; *Newman – Marongiu*, *Criminology* 1990 s. 337–338). Hän pyrkii osoittamaan kidutuksen järjettömän ja ristiriitaisen luonteen niin rangaistuksena kuin kuulustelukeinona. Vetoamalla kidutuksen käytön epäloogisuuteen Beccaria tulee siihen tulokseen, että kidutus suosii syyllistä syyttömän kustannuksella. Mielenkiintoinen vertaus löytyy kappaleesta, jossa hän johtaa kidutuksen oikeutavat lait katolisen kirkon opeista ja niiden väärästä tulkinnasta (*Beccaria*, 1819 luku 16). Beccarian tekstistä huokuu rationaalinen päättely, joka kyseenalaistaa uskomuksiin ja perinteisiin nojaavat mekanismit ja tarjoaa ratkaisuksi ihmisluontoon ja hyöty-haitta-analyysiin perustuvan vaihtoehdon. Voltaire puolestaan kehuu Beccarian järkeilyä ja ihmisläheistä otetta kommenttiteoksessaan ”Commentaire Sur le Livre Des Délits et Des Peines”. Voltairen muotoilema rikosoikeuden kritiikki kohdistuu Beccarian tavoin muun muassa juuri kidutuksen käyttöön, ja hän ylistääkin englantilaista mallia, jossa kidutuksesta on luovuttu. Epäinhimillisyyttä, syytetyn ”tuhoaminen” ja legaalinen todistusteoria ovat Voltairelle ranskalaisen rikosoikeuden silmiinpistävimät ominaisuudet (*Voltaire*, 1766 vol. XII ja XXIII; *Esmein*, 1968 s. 365–369; *Lowell*, *Harv.L.Rev* 1897 s. 230; *Bessler*, JLSP 2009 s. 204 ja 225).

Temaattisten yhtäläisyyksien lisäksi huomiota on kiinnitettävä päättelyn rakenteeseen, jossa käsitteet, kuten ”luonto”, ”inhimillisyyttä” ja ”tehokkuus”, esiintyvät jatkuvasti. Absolutistinen rikosoikeus piirtyy kirjoituksissa näiden termien vastinpariksi: luonnottomaksi ja tehottomaksi koneeksi, jonka ruosteisiin rattaisiin heikko syytön ruhjoutuu ja jonka kourista päätäväinen ja vahva syyllinen karkaa.

Juristit olivat 1700-luvun Ranskassa eri mieltä filosofien kanssa. *Esmein* käsittelee keskustelua, joka käytiin filosofien ja lainoppineiden välillä vuosisadan aikana. Muun muassa arvostetut lakimiehet, kuten *Muyart De Vouglains* ja kruununjuristi *Antoine-Louis Séguier*, pitivät vuoden 1670 rikoslakeja loukkaamattomina. Valistusfilosofien järkeen ja ihmishimillisyyteen perustuvat väitteet eivät vakuuttaneet heitä, sillä rikoslakien käytöstä oli kokemusta jo vuosisadalta ja niiden laatimisessa oli ollut mukana silloisen Ranskan kuuluisimpia juristeja. Kidutusta pidettiin käytännöllisistä syistä välttämättömänä, ja rikosoikeudessakin vallitsevaa ankaraa luokkakajoa puolustettiin. Muun muassa *Séguier* piti kantansa vallankumouksesta huolimatta aina kuolemaansa asti vuoteen 1792 (*Esmein*, 1968 s. 370–

380). Lainoppineet alkoivat yleisesti arvostella rikoslain julmuutta vasta 1700-luvun loppupuolella.

Esmeinin mukaan valistusajan juristit olivat konservatiivinen voima, joka osaltaan oli ylläpitämässä absolutismin ankaraa rikosoikeutta ja lain kirjaimeen sidottua oikeuskulttuuria (*Esmein*, 1968 s. 370). Mikä selittää sen, että yhtäkkiä filosofien väitteet alkoivat näyttäytyä myös lakimiesten diskurssissa? Yksi syy lakimiesten näkyvään rooliin vallankumouksessa ja rikosoikeuden uudistamisessa voisi olla se, että 1700-luvun puolivälin jälkeen ammattikunnan käyttämässä kielessä korostui absoluuttisen monarkian kyseenalaistaminen ja yksilön autonomian vahvistaminen (*Karpik*, 1997 s. 110). Vaikka ammatin sisältä löytyikin jakolinjoja esimerkiksi rikosoikeuden suhteen, osa lakimieskunnan vaikutusvallasta oli peräisin tiiviistä yhteistyöstä, jolla oli selvitty jopa yksinvaltiuden sensurointiyrityksistä (esim. *Bell*, 1997 s. 72–80). Ammattikunnan etu ja vallankumouksen valistunut ilmapiiri sysäsivät lainoppineet muutoksen aallonharjalle.

Kidutuksen lakkauttamista prosessikeinona on perusteltu myös toiselta suunnalta. Langbein on esittänyt, että jo 1500-luvulla alkanut muutos roomanis-kanonisessa rikosprosessissa oli merkittävämpi tekijä kidutuksen käytön lopettamisessa kuin valistusfilosofien teesit. Langbeinin argumentti lähtee siitä, että legaalinen todistusteoria oli välttämätön osa sellaista juridista koneistoa, jonka takuu oikeusturvasta perustui tarkasti säänneltyyn todisteiden esittämiseen. Tällainen koneisto oli tarpeen valtioissa, jossa keskusvalta oli löyhästi organisoitu, eikä rikosoikeudenkäyttö ollut sen tiukassa hallinnassa. Keskusvallan voimistuessa valvonta ulottui paremmin myös tuomareihin, jotka puolestaan alkoivat käyttää harkintavaltaansa laajemmin, hallitsijan sietäessä sitä enemmän kuin ilman keskusjohtoista kontrollia (*Langbein*, 1977 s. 54–55). Esimerkiksi Ranskassa kehittyi ns. *poena extraordinaria* -menettely, jota ei sellaisenaan ollut säännelty laissa, ja jonka tarkoitus oli mahdollistaa rangaistus silloin, kun täyttä näyttöä ei saatu. Rangaistus saatettiin määrätä silloin, kun tuomioistuimien koki, että aihetodistelun perusteella oli syytä olettaa, että syytetty oli syyllinen tekoon. Täyden näytön puuttuessa annetun rangaistuksen tuli olla lievempi kuin tilanteessa, jossa täysi näyttö oli esitetty. Langbeinin argumentti on mielenkiintoinen, sillä *poena extraordinarian* -doktriinin edellyttäessä lievempää rangaistusta kuin kuolema, kidutuksen käyttö rangaistuksena laajeni. Aikaisemmin aihetodisteet mahdollistivat kidutuksen käytön vain tunnustuksen saamiseksi, mutta tuomioistuimien harkintavallan kasvaessa absolutismin myötä ei tarvetta tunnustukselle tuomion langettamiseksi enää ollut (*Langbein*, 1977 s. 45–48, 50–53, 60–62 ja 67).

Näkemyksellinen rikosprosessin muutoksesta kidutuksen lakkauttamisen taustalla ei ole millään tavalla ristiriidassa valistusfilosofien ajatusten kanssa. Kysymys on siitä, annetaanko painoa sille tosiasialle, että legaalinen todistusteoria oli laintasoisesti voimassa useimmissa valtioissa vielä 1800-luvulle, vai painotetaanko muutosta, joka Langbeinin mukaan alkoi tuomioistuinkäytännössä jo 1500-luvulla. Kiistatonta kuitenkin lienee, että valistusfilosofien manifestit ovat jääneet elämään 1700-luvun merkittävänä perintönä ja jättäneet jälkensä myös rikosprosessiin.

Filosofien esittämä haaste ranskalaiselle yhteiskuntajärjestykselle oli siten samalla haaste lainoppineiden ammattikunnalle. Vallankumouksen alkuvaiheissa yleinen luottamus juristeihin ei ollut järin hyvä, ja esimerkiksi lakimiesten kattojärjestö hajotettiin vuonna 1790 (*Kelley*, 1997 s. 127 ja 133). Samaan aikaan juristit edustivat kansaa niin kansalliskokouksessa kuin taisteluiden eturintamassa. Kyse on murroksesta, jossa lakimiesprofession intressit naamioitiin uudeksi kieleksi ammattikunnan säilymisen vuoksi: ylhäisyys, formaalis-oikeudellinen asiantuntijuus ja lainoppi muuttuivat hetkessä tasavertaisuudeksi, yleiseksi mielipiteeksi ja kansalaisten oikeuksiksi. Karpikin mukaan kansa, jonka puolesta juristit puhuivat, muuttui näkymättömäksi ”kollektiivisen representaation kategoriaksi” (*Karpik*, 1997 s. 114). Tämä tarkoittaa sitä, että vallankumous ei ollut enää sidottu jonkin tietyn, yksinkertaisesti määriteltävän kansanryhmän tavoitteisiin. Juristien edustama ”yleinen mielipide” antoi sekä oikeutuksen että loi puitteet sille, miten vallankumous määriteltiin milläkin hetkellä (*Karpik*, 1997 s. 114–115). Juristeista tuli yleisen oikeustajun asiantuntijoita. Lakimiesten ammattikunta säilytti entisen asemansa yhtäältä kumouksellisten uudistuspyrkimyksistä huolimatta ja toisaalta juuri niiden takia. Samaan aikaan valistukseen kuulunut rationaalisuus alkoi ilmetä rikosprosesseissa muun muassa asiantuntijuuden kautta. Kun kysymys hulluuden merkityksestä rikosoikeudelliselle vastuulle aktualisoitui, juristit alkoivat painottaa tieteellistä ja humaania näkökulmaa, mikä vastasi yleisessä filosofisessa keskustelussa vallinnutta linjaa. Samalla he kasvattivat uudenlaisen toimijan, mielentilan ekspertin, vaikutusvaltaa tuomioistuinmenettelyssä.

2.2 Vertailua: Englantilainen järjestelmä 1600-luvulta 1700-luvun lopulle

2.2.1 Rikosprosessin kehitys *common law* -järjestelmässä

Plucknett kiteyttää varhaisen englantilaisen rikosprosessin kehityksen kolmeen vaiheeseen, jotka loivat pohjan 1600- ja 1700-luvun menettelyille. Ensimmäisessä vaiheessa (anglo-saksien aikana, noin vuosina 450–1066) rikokset olivat loukatun osapuolen ja loukkaajan välinen asia, jonka selvittämisestä huolehti paikallinen tuomioistuin. Samoihin aikoihin kruunu halusi laajentaa valtaansa myös oikeudenhoidon alueella, ja hallintokoneisto laati rajallisen listan tapauksista, joihin se saattoi osallistua. Rikoslistan myötä luotiin kategoria rikoksia, joista ainoa mahdollinen sanktio oli ruumiinrangaistus, usein kuolemantuomio, jolta saattoi välttyä vain kuninkaan armosta (*Plucknett*, 1956 s. 426–427).

Toisessa vaiheessa, jo vuonna 1166, luotiin ns. grand jury -järjestelmä, jonka tehtävänä oli saattaa piilorikollisuus paremmin oikeudelliseen kontrolliin. Grand juryn toimiessa syytteen ajajana toimivalta tapauksen ratkaisemiseen siirtyi paikalliselta tuomioistuimelta kruunulle. Tämä johti säännöllisesti kiertävien ja kuninkaan oikeutta jakavien kruununtuomareiden viran perustamiseen. Aikaisemmin välien selvittelyn tapahtuessa paikallisissa tuomioistuimissa ja yksittäisten henkilöiden välillä erilaiset oikeudenloukkaukset oli mahdollista hyvittää korvauksilla. Uuden menetelmän puitteissa käsitellyistä tapauksista maksettavat sakot ja korvaukset menivät suoraan kruunulle (*Plucknett*, 1956 s. 428–429).

Rikosprosessin kehityksen kolmannessa vaiheessa (1200-luvulta eteenpäin) lisättiin tapauksia, joihin hallinto saattoi osallistua. Tämä tapahtui kruununtuomareiden toimivallan laajentamisella. Alkuvaiheessa tuomareille annettiin mahdollisuus tutkia yksityisten nostamat syytteet ja myöhemmin he saivat ratkaista suuren osan asioista itse ilman virallista tapauskohtaista toimivallansiirtoa. Viimeisen uutta prosessia edeltävän vaiheen aikana paikalliset tuomioistuimet alkoivat menettää valtaansa kiertävien kruununtuomareiden ja kuninkaan lisääntyneen oikeudellisen vallan myötä. Hallitsijalle luotiin näin keskitetty rikosoikeudellinen järjestelmä, mutta toisin kuin esim. Ranskassa, yksilön mahdollisuus syyttää ja ajaa rikosasiaa tuomioistuimessa säilyi (*Plucknett*, 1956 s. 428–429).

Hallitsijan vaikutusvallan sementtoiminen tapahtui siis kahden institution perustamisen kautta. Grand jury -järjestelmän myötä varakkaat ja vaikutusvaltaiset valamiehet arvioivat sen, tulisiko jokin väitetty rikos käsitellä tuomioistuimessa. Tätä mekanismia täydensi kiertävien kruunun-

tuomarien ryhmä, joka toimeenpani kuninkaallista rikosoikeudenhoitoa alueilla, joille keskusvalta ei olisi muuten yltänyt (*Beattie*, 1986 s. 318–320; *Plucknett*, 1956 s. 426–430).

Englantilaisen hallintokoneiston kriisi 1600-luvun puolivälissä johti rikosoikeuden muutokseen huomattavasti ennen Ranskaa. Uskonpuhdistusta seurannut katolisen kirkon auktoriteetin murentuminen loi viitekehysten myös valtion toiminnan ja rakenteen kriittiseen arviointiin. *Plucknett* mukaan vuosina 1642–1649 käyty sisällissota olikin vastareaktio Elisabet I:n luomalle hallintomuodolle sekä kirkon kyvyttömyydelle perustella oma asemansa. Hallitsijan valta-asema oli ollut jo ennen sotaa kiivaan keskustelun kohteena kruunun puoltaessa kuninkaan jumalallista oikeutta valtaansa ja toisaalta parlamentaristien sekä legalistien vedotessa kuninkaan alistaiseen asemaan lakiin nähden. Englantilaisille valistusmiehille, Thomas Hobbesille (1588–1679) ja John Lockelle (1632–1704), lain asema yhteiskunnassa määräytyi hallitsijan roolin mukaan. Hobbesille laki näyttäytyi valtion välineenä toteuttaa absoluutin suvereenin tahto, kun taas Lockelle lailla oli erityisesti yksilönvapauden suojaamisen tehtävä (*Plucknett*, 1956 s. 48–51 ja 61–63).

Restauration (n. 1660–1688) aikakaudella vuonna 1679 laadittu *Habeas Corpus Act* ja ”Mainion vallankumouksen” jälkeen vuonna 1689 annettu *Bill of Rights* merkitsivät lockelaisen ajatusmaailman ja yksilön oikeuksien voittokulkua hobbesilaisen suvereenin kustannuksella. *Beattie* toteaa englantilaisten olleen yhtä mieltä siitä, että oikeus henkilökohtaiseen vapauteen oli peritty aikaisemmilta sukupolvilta, jotka puolestaan olivat taistelleet ansaitakseen oikeutensa (*Beattie*, 1986 s. 314). Yksilön oikeus vapauteen ja tulla vertaistensa tuomitsemaksi oli kirjattu jo vuonna 1215 säädettyyn, hallitsijan ja aristokratian suhteita sääntelevään *Magna Cartaan*¹¹ (ks. esim. *Neumann*, *Colum.L.Rev.* 1998 s. 971). Blackstonen mukaan *Magna Carta* antoi ensimmäisen kirjoitetun asun niin kutsutulle *habeas corpus* -periaatteelle, jonka mukaan henkilöllä tuli olla oikeus saat-
taa vangitsemistaan koskeva päätös tuomioistuimen arvioitavaksi (*Blackstone*, 1848, vol. III, s. 103–110; *Beattie*, 1986 s. 314). Vuoden 1679 *Habeas Corpus* -säädos laajensi tätä oikeutta siten, että myös ”hänen majesteettinsa erityinen käsky”, joka vastasi pääpiirteissään ranskalaisessa järjestelmässä tunnettua ”sinettikirjettä” saatettiin *habeas corpus* -säännön alaisuuteen (*Plucknett*, 1956 s. 57–58; *Neumann*, *Colum.L.Rev.* 1998 s. 971). *Bill of Rights* vahvisti puolestaan jokaisen oikeuden tulla vertaistensa

¹¹ *Magna Carta*, 1215, 39 art ja 20–22 art.

tuomitsemaksi valamiesjärjestelmän puitteissa (*Beattie*, 1986 s. 314). Säädöksessä taattiin myös mielipiteen esittämisen vapaus parlamentissa ja parlamentin säännöllinen kokoontumisoikeus (*Plucknett*, 1956 s. 60). Valamiesjärjestelmä onkin yksi englantilaisen rikosoikeusjärjestelmän keskeisistä ja silmiinpistävimmistä piirteistä, kun sitä arvioidaan erityisesti absolutismin ajan ranskalaista oikeusperinnettä vasten. Yhteistä järjestelmille oli kuitenkin syytetyn lähtökohtaisesti huonompi asema syyttäjään verrattuna niin tiedollisesti kuin puolustuksellisesti (esim. *Beattie*, 1986 s. 347 ja 349–352; *Esmein*, 1968 s. 220–226; *Stumberg – Borchard*, 1931 s. 180–181).

2.2.2 *Common law* -rikosprosessin pääpiirteet 1700-luvulla

Rikosprosessi koostui kahdesta osasta. Pääsääntöisesti grand juryn jäsenet arvioivat sen, tuliko syytetty saattaa varsinaisen rikostuomioistuimen eteen, jossa *Bill of Rightsissa* jokaiselle taattu oikeus valamiesoikeudenkäyntiin toteutui. Varsinaiset rikosoikeudenkäynnit olivat tunnettuja teatralisuudestaan ja istunnot olivat lyhyitä. Oikeudenkäynneissä käsiteltiin usein montaa syytettyä koskevat syytteet, sillä vakiintuneen tavan mukaan tuomareilla oli rajoittamaton toimivalta rikosasioissa. Istuntojen pituudet vaihtelivat muutamasta minuutista tunteihin. Huomattavaa on, että istunnot olivat julkisia, ja *Beattie* kuvaakin teoksessaan kaaosta ja häiriötä, joka oli yleistä väen pakkautuessa seuraamaan kiinnostavia tapauksia (*Beattie*, 1986 s. 316–317, 377, 395–396 ja 398–399).

Valamiesjärjestelmän alkuaikoina valamiehet olivat usein henkilöitä, joilla oli jo ennestään tietoa käsiteltävästä tapauksesta. He olivat *Langbeinin* sanoin niin ”todistajia kuin tuomareitakin”, eikä järjestelmä rakentunut ulkopuolisten todisteiden varaan (*Langbein*, 1977 s. 78). Valamiesten tehtävänä oli vain lausua, mitä tiesivät käsiteltävästä asiasta syytetyn persoonan, kylillä liikkuneiden huhujen tai naapuruston näkemyksen mukaan. Tästä kaksoisroolista siirryttiin 1500-luvulla menettelyyn, jossa valamiesten rooli muuttui todistajista tapauksen arvioijiksi, joiden tehtävänä oli ratkaista asia oikein (*Pound*, 1939 s. 66). Syytä tai tarkkaa ajankohtaa tähän muutokseen ei tiedetä, mutta on selvää, että valamiehistö kuuli todistajia systemaattisesti 1500-luvun puolivälistä eteenpäin (*Landsman Behav. Sci. & L.* 1995, s. 135–136). Syytetyn tuli valamiesten edessä joko myöntää syyllisyytensä tai vedota syyttömyyteen, minkä jälkeen asia otettiin käsitelyyn. Periaatteessa syytetyn oli myös mahdollista olla ottamatta kantaa häntä koskeviin väitteisiin pysyttelemällä vaiti. Jos syytetty pysyi hiljaa, hänet alistettiin niin kutsuttuun *peine forte et dure* -menettelyyn. Tässä

kidutusta muistuttavassa menettelyssä syytetyn päälle kasattiin rautaa ja kiviä niin kauan, kunnes hän joko otti kantaa syytteessä esitettyihin väitteisiin tai murskautui painon alle. Usein syytetyt tässä tapauksessa käyttivät vetoamisoikeuttaan, mutta kuolematkaan eivät olleet ennenkuulumattomia. Menettely ei sen julmuudesta huolimatta ollut harvinainen, mikä selittyy syytettyjen halulla välttää englantilaiseen rikosoikeusjärjestelmään kuulunut varallisuusosoikeudellinen sanktio. Englantilaisen mallin mukaan rangaistukseen tuomitut menettivät oikeuden jättää omaisuutensa jälkipolvilleen, ja tämä uhka oli todellinen kuolemanrangaistuksen käyttöalan ollessa hyvin laaja. Ottamatta kantaa syytteeseen saattoi syytetty välttää omaisuuden menetyksen sillä perusteella, ettei häntä ollut voitu tuomita. Ennen kuin menettelystä luovuttiin 1700-luvun loppupuolella, hiljaisuus ja vetoamatta jättäminen estivät oikeudenkäynnin toteutumisen (*Langbein*, 1977 s. 74–76).

Toisin kuin ranskalaisessa järjestelmässä, englantilaisessa menettelyssä ei sovellettu äärimmäisen tarkkoja todistussääntöjä. Tätä kuvaa muun muassa se, ettei common law -järjestelmään kuulunut todisteiden ennalta määrättyä painoarvoa koskevaa sääntelyä. Kahden yhtäpitävän todistuksen punninta oli valamiesten käsissä. Vaikka tunnustuksella oli tietysti tärkeä merkitys todisteena, kidutusta käytettiin tunnustuksen saamiseksi huomattavasti harvemmin kuin roomanis-germaanisessa oikeusperinteessä, eikä niin kutsuttu valmisteleva kidutus ollut systemaattinen osa rikosprosessia (*Plucknett*, 1956 s. 431–432 ja 437; *Beattie*, 1986 s. 362–364). Kidutus oli mannermaisessa systeemissä pääasiassa faktojen selvittämiskeino, ja kidutusprosessia kontrolloi julkinen viranomainen. Se oli siten myös välttämätön osa legaalista todistusteoriaa, jonka tiukassa muodossa tuomioita ei annettu ilman täyttä näyttöä. Valamiesjärjestelmä mahdollisti tuomioiden langettamisen huomattavasti keveämmillä perusteilla kuin legaalinen todistusteoria. Vaatimuksena oli vain se, että valamiehet uskoivat, että syytetyn syyllisyydestä oli esitetty riittävä näyttö (*Langbein*, 1977 s. 77–78).

Valamiesjärjestelmän merkityksestä huolimatta tuomarilla oli tärkeä rooli englantilaisessa rikosprosessissa. Syyttömysolettama ei ollut rikosprosessin lähtökohta (*Beattie*, 1986 s. 340–341)¹², vaan syytetyn oletettiin pystyvän todistamaan syyttömyytensä vastaamalla syyttäjän esittämiin väitteisiin ja todisteisiin. Niin syyttäjä kuin syytettykin toimivat ilman lainopillista koulutusta saanutta oikeusavustajaa aina 1700-luvulle asti. Tuomarin tehtävänä olikin tapahtumien tosiseikkojen selvittäminen pääasiassa

¹² Ks. erivästä näkemyksestä *Quintard-Moréas*, *AJCL* 2010, s. 123–130.

syyttäjän kutsumien todistajien kuulustelun avulla. Syytetyn asema oli myös todistajien osalta epäsuotuisa, sillä hän saattoi kutsua todistajansa vasta syyttäjän jälkeen ja ennen vuotta 1702 ilman valan tuomaa vahvistusta. Ajatus englantilaisen järjestelmän humaaniudesta perustui siihen, että oikeamielinen tuomari selvitti asiaa puolueettomasti ja myös syytetyn etua ajaen. Syytetyn aseman parantamiseksi valamiesten oli kuolemanrangais- tuksen uhatessa harkittava, soveltuisiko tapaukseen jokin vähemmän anka- ra seuraamus. Tosiasiassa tilanne oli se, että usein vankeudessa pidetty syytetty vastasi syyttäjän esittämiin väitteisiin ja todisteisiin ilman mah- dollisuutta muuhun oikeusapuun kuin tuomarin tekemiin kysymyksiin ja kuulusteluihin (*Beattie*, 1986 s. 340–352 ja 395–398). Valamiehet ratkaisi- vat kysymyksen syyllisyydestä vapaan harkintansa perusteella, mutta to- dellisesta tiedollisesta tasavahvuudesta syyttäjän ja syytetyn välillä tuskin voidaan puhua.

Politisoitunut rikosoikeudenkäyttö 1600-luvulla oli johtanut kansan epäluuloon tuomioistuinlaitosta ja tuomareita kohtaan. Legitimiteetin li- säämiseksi rikosprosessia uudistettiin siten, että vuoden 1696 *High Treason Actissa* syytetylle taattiin mahdollisuus asianajajaan maanpetturuusju- tuissa. Vuoteen 1730 mennessä syytetyllä oli mahdollisuus käyttää avusta- jaa myös muissa tapauksissa, jos tuomari suhtautui pyyntöön oikeusavusta myötämielisesti. Todistustaakka alkoi siirtyä syytetyltä syyttäjälle avusta- jien kuulustellessa syyttäjän todistajia huomattavasti tehokkaammin, kuin mihin syytetty itse pystyi (*Beattie*, 1986 s. 353–362 ja 375).

2.2.3 Rationaalisuus ja common law

Common law'n ja valistusideologian yhteys näkyy voimakkaasti muutok- sessa, joka tapahtuu rikosoikeudenkäytössä 1600- ja 1700-lukujen taittees- sa. Rudolph käsittelee tuoreessa tutkimuksessaan muun muassa common law -rikosprosessin kehityslinjoja, jotka ilmentävät valistuksen mukanaan tuomia rationaalisuuden ja humaaniuden vaatimuksia (*Rudolph*, 2013 luku 3).

Rudolphin mukaan valistuksen ideaalit näkyvät siinä, miten yhtäältä asianajajien edustus ja toisaalta asiantuntijatodistelu lisääntyivät englantilaisessa järjestelmässä 1700-luvun alkupuolella. Niin kirjoitettujen lakien (*Lieberman*, 2002 s. 1 ja 199) kuin tieteellisten tekstienkin määrän karttu- minen muokkasi tiedeyhteisöä siten, että laaja-alaisesta lukeneisuudesta ja tieteidenväliseen keskusteluun osallistumisesta tuli valistuneen tiedemie- hen merkki (*Rudolph*, 2013 s. 84–85). Tämä päti myös rikosoikeudelliseen prosessiin, jossa osapuolet marssittivat erityisesti lääketieteellisiä asian-

tuntijoita todistamaan puolestaan.¹³ Eräs malliesimerkki on Rudolphinkin esittelemä tapaus vuodelta 1699, jossa kyse oli joesta löytyneestä Sarah Stoutista ja hänen kuolemastaan. Sekä syytettynä ollut Spencer Cowper että syyttäjä painottivat kantojaan tukevia lääketieteellisiä todisteita. Todistusteoreettiset seikat olivat tärkeitä mahdollisen valitusprosessin kannalta, ja empiirisen tieteen saadessa jalansijaa oikeusprosessissa osapuolet halusivat esittää asiansa mahdollisimman vahvoin rationaalisin perustein. Osapuolet kutsuivat tuomioistuimeen alansa arvostettuja asiantuntijoita, jotka esittivät argumenttinsa empiiristen kokeiden tuomassa valossa ja vetoamalla muihin auktoritatiivisen aseman saaneisiin tutkimuksiin ja tiedemiehiin (*Rudolph*, 2013 s. 91–101). Valistuksen ihanteiden mukaisesti empiirisestä tieteestä tuli rationaalinen kieli oikeussaliin vakiintuneen lainopillisen diskurssin rinnalle. Rudolphin mukaan näiden kahden erilaisen diskurssin välillä ei ollut konfliktia, vaan ne täydensivät toisiaan luonnollisten totuuksien kietoutuessa Cowperin puolustuksessa perinteiseen oikeudelliseen järjestykseen (*Rudolph*, 2013 s. 104).

2.3 Yhteenveto

Olen pyrkinyt tässä luvussa osoittamaan, että ranskalaisen ja englantilaisen rikosoikeusjärjestelmän eroista huolimatta molemmat kävivät läpi toisiaan muistuttavan aatteellisen muutoksen 1600–1700lukujen aikana. Ranskassa muutos tapahtui siirtymällä tuomarin yksinvaltaisesta rikosprosessin hallinnasta menettelyyn, jossa valamiesjärjestelmälle luotiin paikka tuomarin rinnalla. Samalla siirryttiin pois ratkaisua dominoineesta legaalisesta todistusteoriasta, ja mahdollisuus kokonaisvaltaisempaan todisteiden harkintaan syntyi. Englannissa puolestaan todisteiden painoarvo tuomiota langeettaessa kasvoi raivaten tilaa tieteellisille argumenteille valamiesten omien tunteusten ja kokemusten rinnalla. Myös kidutuksen merkitys rikosprosessissa väheni, joskaan Englannissa sen merkitys ei koskaan ollut samanlainen, kuin mitä tiukka legaalinen todistusteoria oli edellyttänyt. Oikeusavustajien käytön lisääminen paransi syytetyn puolustautumismahdollisuuksia molemmissa maissa.

---

¹³ Ensimmäisiä tunnettuja common law tapauksia, joissa käytettiin asiantuntijatodistelua, olivat vuonna 1620 käyty *Alsop v. Bowtrel*, jossa kyse oli lapsen statuksesta aviolapsena tapauksessa, jossa synnyttävän naisen aviomies oli kuollut aikaisemmin, ja vuonna 1665 käyty *Trial of Witches*, jossa kyse oli kahden naisen harjoittamasta noituudesta. (*Landsman, Behav.Sci.& L.* 1995, s. 136.)

Nämä kaksi oikeusjärjestelmää olivat keskenään tieteellistyvän ja avautuvan globaalin maailman ristivedossa, jossa molemmat järjestelmät omaksuivat piirteitä toisistaan. Kehityslinjat kuvastavat rikosoikeudenhoidon alueella niitä rationaalisen argumentaation ja ihmisluonnon ideaaleja, joista valistusajattelijoiden teesit ovat meille nykypäivänä tuttuja.

3 HULLUJEN HALLINNOINTI

Michel Foucault jätti lähtemättömän jäljen hulluuden historiankirjoitukseen teoksellaan ”Folie et Dérason: Histoire de la Folie à l’Âge Classique” (1961).¹⁴ Suomalaisista esimerkiksi Petteri Pietikäinen ottaa kirjassaan ”Hulluuden historia” kantaa Foucault’n teeseihin (Pietikäinen, 2013 s. 140–145). Foucault’n teos on osa kirjoittajan intellektuaalista projektia, johon kuului erilaisten sosiaalisten kontrollimekanismien kartoittaminen ja niiden muutosten selittäminen Euroopan historiassa. Foucault’n teosta on sen ilmestymisen jälkeen kritisoitu muun muassa siitä, että se on ollut luomassa liian synkkää kuvaa mielisairaanhoidon keinoista ja tarkoituksesta (Pietikäinen, 2013 s. 142). Hänen radikaali tapansa kääntää syy-seuraussuhde mielisairaalinstituution ja psykiatrian tieteenalan ilmaantumisen välillä on myös poikanut arvostelua (Porter, 1987 s. 16–18). Pysin ottamaan kritiikin huomioon, mutta mielestäni foucault’lainen historiankirjoitus tarjoaa hyvän viitekehyksen hulluuden, juridiikan ja sosiaalisen kontrollin analyysille.

Hulluuden hallinnoinnin uudelleenorganisointi kuuluu samaan ajalliseen ja aatteelliseen viitekehykseen kuin edellisessä luvussa käsitellyt rikosprosessuaaliset muutokset. Pyrkimys yhtäältä tieteellisen tiedon hyväksikäyttöön ja toisaalta mielvikaisten inhimillisempään kohteluun vastaavat rikosprosesseissa tapahtuneita uudistuksia, joissa oli kyse aikakauden rationaalisuusihanteen konkreettisesta toteuttamisesta. Käsittelem seuraavaksi mielvikaisten ja heidän hoitajiensa asemaa yleisesti Ranskassa ja Englannissa vuoden 1700- ja 1800-lukujen taitteessa.

---

¹⁴ Olen käyttänyt artikkelissani englanninkielistä uusintapainosta Foucault, Michel: *Madness and Civilization: A History of Insanity in the Age of Reason*, käänt. Howard, Richard. Routledge 2001.

3.1 Foucault'n ”suuri säilöönotto”

Hulluuden hallinnoinnin muutosta selittää se, että antiikista peräisin olevan mielisairausten lähtökohta oli uuden ajan alkuun mennessä (n. 1400–1500 luku) unohtunut ja muuttunut maagiseksi, syntisen elämän aiheuttamaksi vitsaukseksi (*Pietikäinen*, 2013 s. 27–38). Katolinen kirkko oli keskiajalla vahvistanut ja ylläpitänyt kuvaa hulluudesta sielussa ilmenevänä vikana, joka johtui joko luonnollisesta taipumuksesta tai paholaisesta (*Pietikäinen*, 2013 s. 34–35 ja 44). Samaa kategoriaan hullujen kanssa kuuluivat myös massasta muuten poikkeavat, kuten kerjäläiset ja rikolliset, joiden aseman katsottiin johtuvan jumalattomasta elämästä. Mielisairauksien renessanssi tapahtui vasta 1700-luvun lopussa ja 1800-luvun alussa. Tämän periodin aikana hulluus medikalisoitiin – hulluuden asiantuntijoiksi nousi alienistien,¹⁵ aikansa psykiatrien, ammattikunta.

Castel erottelee kolme tapaa, joilla hulluutta hallinnoitiin absolutismin ajan Ranskassa. Perheellä oli lähtökohtainen vastuu hullusta. Yhteiskunnallista kontrollia ei tarvittu, jos mieleltään järkkynyt ei ollut liian suuri rasite perheelle, kunhan hän oli aiheuttamatta häiriötä. Jos suku ei kyennyt huolehtimaan siitä, ettei mielenvikainen ollut haitaksi yleiselle järjestykselle, oli perheen haettava oikeudellinen tai kuninkaallinen määräys hullun sulkemiseksi laitokseen. Karkea erottelu laitosten välillä voidaan tehdä sen mukaan, pitivätkö laitosta yllä yksityiset, usein uskonnolliset vai julkiset tahot. Lunaatikko (engl. lunatic) saattoi ajautua kontrollin piiriin myös joutumalla poliisin pidättämäksi. Näissä tapauksissa vapaudenmenetys ja kontrolli legitimoitiin jälkikäteen joko kuninkaallisella määräyksellä tai vetoamalla poliisin pidätysoikeuteen kuninkaallisen vallan delegointina (*Castel*, 1988 s. 18–22).

Yksi Foucault'n kiistellyimmistä teeseistä koskee yhteiskunnan laitamilta olevien ihmisten kohtelua ja kontrollointia 1600- ja 1700-luvuilla. Foucault esittää, että niin sanotun *Hôpital Generalin* perustaminen kuninkaallisella ediktillä vuonna 1656 oli ensimmäinen merkittävä valtionjohdon tasolta tuleva yritys hallinnoida marginaalisia ihmisryhmiä, joihin kuuluivat niin köyhät kuin mielenvikaisetkin (*Foucault*, 2001 s. 37–39). *Hôpital* ei ollut sairaala siinä mielessä kuin mitä sanalla nykyään tarkoitetaan. Instituution tarkoituksena oli koota yhteen poikkeavat ja huono-osaiset ihmiset sekä tarjota heille asunto, työtä ja ruokaa. Kysessä oli hallinnollinen mekanismi, jolla pyrittiin pääsemään eroon köyhyiden aiheutta-

¹⁵ Termi ”alienist” edelsi nykyään vakiintuneita psykiatri ja psykologi -termejä.

mista lieveilmiöistä ja jolla oli oma juridis-hierarkkinen päätös- ja tuomiovaltansa. Hôpital ei siis ollut parantamiseen tähtäävä laitos, vaan erilaisten alempien yhteiskuntaryhmien keskinäinen sulatusuuni, jossa niin mielenvikaiset kuin köyhälistöperheiden lapsetkin suljettiin samaan kompleksiin valvovan silmän alle (Foucault, 2001 s. 37, 45 ja 49). Foucault'n mukaan tästä alkoi niin sanottu ”suuren säilöönoton”¹⁶ aikakausi, jonka hän on ulottanut koskemaan Eurooppaa yleisemminkin. Väitettä säilöönoton laajuudesta kritisoivat mm. arvostettu historioitsija Roy Porter ja sosiologi Joel Peter Eigen (Porter, 2004 s. 19–22; Eigen, 1995 s. 4–5).

Valvonta ei ollut Hôpitalin ainoa funktio, mutta se oli välttämätön osa koneistoa, jonka pääasiallisena tehtävänä oli kanavoida porvarillinen työetiikka poikkeaviin ihmisryhmiin (Foucault, 2001 s. 47–48). Valistusajan retoriikan mukaan yhteiskunnan koossa pitävä voima oli rationaalinen sopimus, jonka velvoittavaa luonnetta vastaan hyökkäsi niin hulluus kuin laiskuuskin. Olemalla sopeutumatta sopimussyhteiskunnan vaatimuksiin hullut, kiertolaiset ja kerjäläiset erottivat itsensä siitä rationaalisesta elämänpiiristä, joka avautui valistuksen myötä (Castel, 1988 s. 26–28). Vaikka Hôpital oli eräänlainen työlaitos, Foucault painottaa, että ensisijaisilta näyttävät taloudelliset tarkoitukset eivät olleet järjestelmän liikkeelle panna voima. Ja kuinka näin olisi voinutkaan olla, ottaen huomioon jo aikaisten näkemän tehottomuuden (Foucault, 2001 s. 49–51)? Hôpitalin syvin olemus löytyy sen porvarillista, rationalistista moraalista vahvistavasta luonteesta. Foucault toteaa, että aikansa totalitaarisessa laitoksessa, jonka johtajilla oli käytössään kaikki niin juridiset kuin fyysisetkin painostuskeinot tehtäviensä toteuttamiseksi, työstä tuli eettinen harjoitus ja moraalinen takuu (Foucault, 2001 s. 55). Koneiston tarkoituksena oli nimenomaan saattaa yhteiskuntasopimuksen hylännyt takaisin sopimuksen sitovuuden ja sen myötä yhteisen hyvän piiriin. Parantumattomien hullujen osalta tämä tavoite jäi pitkälti toteutumatta.

3.1.1 Porterin haaste

Porter antaa hyvin erilaisen kuvan valistusajan Englannissa tapahtuneesta hulluuden hallinnoinnista, kuin mistä Foucault puhuu. Hän käyttääkin termiä ”ei-niin-suuri säilöönotto” (Porter, 2004 s. 117) kuvaamaan englantil-

---

¹⁶ Termi on Pietikäisen käännös Foucault'n vastaavasta termistä ”The Great Confinement”.

laisen järjestelmän monimuotoisuutta. Castelin tavoin Porter jakaa hulluuden kontrolloinnin kolmeen toistaan tukevaan muotoon.

Ensimmäistä keinoa hän kutsuu jäänteeksi feodaalisesta paternalismista, jossa mielenvikaisuus todettiin oikeudellisen prosessin kautta. Tähän menettelyyn ei sisällynyt lääketieteellistä arviota henkilön mielentilasta, vaan tuomioistuimien tutki, pystyikö henkilö hoitamaan jokapäiväisiä asioitaan.

Toinen juridinen mekanismi, jossa hulluus tuli näkyväksi, oli rikosprosessi. Common law'n ennakkotapausoppien myötä mielenvikaisen rikollisen määrittämiselle oli löydettävissä suuntaviivat, jotka vaikuttivat siihen, miten rikollisen vastuu määräytyi vähentyneen ymmärryksen tapauksissa (*Porter*, 2004 s.118–121). Kolmas muoto liittyy yhteiskuntaan laajemmin. Oikeastaan kyse on erityisen hallinnointikeinon vastakohtasta, ja tähän kiteytyykin Porterin tiukin kritiikki Foucault'a kohtaan. Englannissa ei ollut Foucault'n kuvaileman ranskalaisen mallin mukaista pyrkimystä hulluuden hallinnoinnin keskittämiseen. Valistusajan Englannissa ei muutamaa laitosta luukuun ottamatta ollut myöskään Hôpitalin kaltaista julkista apparaattia erilaisuuden hallinnoimista varten. Mielenvikaisia kontrolloitiin yleisen järjestyksen piirissä siten, että kunnat huolehtivat heistä samoin kuin köyhistä ja kiertolaisistakin. Toisin sanoen, hulluus kiinnosti hallintokoneistoa ainoastaan silloin, kun se oli vaaraksi yleiselle järjestykselle (*Porter*, 2004 s. 124–127). Autoritaarisen keskushallinnon sijasta hullujen säilönnön ajoivat pääasiassa perheet, jotka eivät enää pärjänneet mieleltään järkkyneiden kanssa. Hullujenhuoneiden lisääntyessä Englannissa 1700-luvulla pidettiin yhä tarkempaa huolta siitä, ettei sekoittumista ”vain” kiertolaisiin, kerjäläisiin tai muihin marginaaliryhmiin tapahtunut. Hullujenhuoneet eivät myöskään olleet benthamilaisia panopticoneja, joissa säilöttyä tarkkailtiin joka suunnalta, vaan eristämisen välineitä, joihin intensiivinen tarkkailu ei kuulunut lainkaan henkilökunnan usein vähät välittäessä huollettavistaan. Porterin mukaan Foucault liioittelee teollisuuskapitalismin ja porvariston työetiikan merkitystä hulluuden hallinnoinnin taustasyinä. Englannissa ei ollut nähtävissä epäsuhtaisesti köyhiin ja huonosaisiin kohdistuvaa säilömispyrkimystä, vaan hullujenhuoneisiin suljettiin köyhien lisäksi sekä hyvin toimeentulevia että kuninkaallisia (*Porter*, 2004 s. 160–169).

Porterin kritiikki on osuvaa ja haastaa Foucault'n näkemyksen monella osa-alueella. On kuitenkin huomattava, etteivät Foucault'llekaan hallinnoinnin ja alistamisen perimmäisinä taustasyinä olleet taloudellisen tehokkuuden vaatimukset kuten Porter väittää. Nämä olivat vain pinnallisia ilmauksia niistä syvemmistä moraalien, tiedon ja yhdenmukaistamisen dis-

kursseista, jotka dominoivat valistusajan ilmapiiriä ja joiden mestareiksi myöhemmin nousivat alienistit.

3.2 Demoneista diagnoosiin

Hulluuden syistä oli käyty keskustelua jo antiikista lähtien ja myöhäiselle keskiajalle tultaessa vakiintuneita, joskin toisistaan poikkeavia selitysmalleja oli useampia. Rationalistinen maailmankuva alkoi 1600-luvulla vähitellen syrjäyttää uskomuksiin ja kirkkokuntien auktoriteettiin perustuvan maailmankatsomuksen. Uuden ajan filosofit, kuten Descartes (1596–1650) ja Hobbes, sekä valistuksen johtohahmot Locke, Rousseau (1712–1788) ja toisaalta luonnontieteilijät, Newton (1643–1727) etunenässä, loivat uudenlaista maailmaa, jossa järjen ylivalta uskomuksiin nähden oli perusteltu.

Kartesiolaisuuden myötä hulluus määriteltiin 1600-luvulla uuden, dualistisen maailmankuvan kautta. Descartesin luoma oppi vapaasta, rationaalisesta sielusta ja fyysisestä, mekaanisen maailman lakeja noudattavasta ruumiista oli ponnahtuslajuna uudelle järjettömyyden selitykselle. Pietikäisen mukaan juuri kartesiolaisuus poisti hulluuden selitysmalleista jumalan ja vieraat henget ja satoi hulluuden ensisijaisesti ruumiiseen, eli fyysiseen maailmaan (*Pietikäinen*, 2013 s. 61). Brown esittää, että kartesiolainen näkemys ei voimakkaasta materialistisesta painotuksestaan huolimatta redusoinut hulluutta vain yksinkertaisiksi fysikaalisiksi prosesseiksi. Hänen mukaansa dualismin ytimessä oli sielun ja ruumiin interaktiivinen luonne, jossa molemmat reagoivat toisiinsa. Rationaalinen ja ylivertainen sielu ei ollut kokonaan vapaa ruumiin toimintojen vaikutuksesta (*Brown*, 1985 s. 46–49).

Seitsemännentoista vuosisadan alkuun mennessä tapahtunutta epistemologista muutosta hulluuden selityksessä Porter kutsuu ”uudeksi hulluuden geografiaksi.” Myös itse harhoista ja selittämättömästä ahdistuksesta kärsivät olivat mielenvikaisuuden materialisoitumisen puolestapuhujia. Somaattisen sairauden stigma oli helpompi hyväksyä kuin epämääräisen sielun häiriön tai henkisen häiriintymisen tila, jonka vaikutukset olivat kuitenkin käsin kosketeltavia (*Porter*, 2004 s. 43, 61, 64 ja 87). Hulluutta oli käsitelty fysiologisena ilmiönä jo antiikista lähtien, mutta vasta uuden ajan teoreetikot alkoivat jalostaa hippokraattisesta humoraaliopista kirkon ja henkimaailman ylivallan syrjäyttävää rationaalista ja luonnollista mielenvikaisuuden selitystä. Humoraaliopin mukaan hulluus johtui ihmisessä olevien elämännesteiden, veren, sapen, mustan sapen ja liman, epätasapainosta, joka puolestaan vaikutti ihmisen mielentilaan. Yhdistettynä Gale-

noksen kehittämään temperamenttioppiin, joka jaotteli ihmisten temperamentin neljään eri perusominaisuuteen (kuuma, kylmä, kostea, kuiva), elämännesteiden tasapaino määritti ja selitti hulluutta osittain 1800-luvulle asti (*Pietikäinen*, 2013 s. 27–29). Humoraaliopin vetovoima perustui siihen, että se antoi visuaalisesti kuvaavan ja ymmärrettävän, mutta samalla teoreettisen ja rationaalisen selityksen hulluuden alkusyyille (*Porter*, 2004 s. 50).

3.2.1 Lääketiede psykiatrian kulmakivenä

Vuonna 1765 Denis Diderot (1713–1784) kirjoitti artikkelissaan *Melancholia* seuraavasti:

”Eräiden lääkäreiden – siis erittäin huonojen filosofien – mukaan melankolian syy on demonisissa voimissa, siis jossain yliluonnollisessa. Nämä lääkärit vetoavat satumaisuuksiin, sillä vähäisen ymmärryksensä takia he eivät keksi muutakaan selitystä.” (Diderot, 2007 s. 308–311, [käännös LK].)

Lääkärit alkoivat kiinnittää entistä enemmän huomiota myös mielenvikaisuuteen, ja Ranskassa julkaistiinkin 1700-luvun puolivälin jälkeen useita teoksia hulluuden sairautta lähentelevästä luonteesta (*Castel*, 1988 s. 47). Pietikäisen sanoin: ”Hippokrateen varaan rakentuneesta lääketieteestä siirryttiin hiljalleen empiiriseen lääketieteeseen” (*Pietikäinen*, 2013 s. 65). Diderot jatkaakin samaisessa artikkelissaan kuvauksella siitä, miten melankoliaa sairastavilla on ruumiinavauksissa todettu fyysisiä muutoksia elimistössä erityisesti vatsan seudulla (*Diderot*, 2007). Empiiristen tutkimusten lisääntyessä kysymys hulluuden fyysisestä sijainnista ihmisruumiissa ajankohtaistui. Samalla humoraaliopin selitysvaikutus väheni, ja elämännesteiden sijasta lääkärit alkoivat korostaa hermostollisia ominaisuuksia sekä aivojen toimintaa. Porter toteaa, että hulluutta alettiin pitää omana sairautenaan epänormaalin oirekimpun sijasta. Hermojen manipuloiminen ja hoitaminen edellytti erityistä lääketieteellistä osaamista niiden herkkyyden ja haurauden vuoksi. Neurologiset kuvaukset vetosivat valistuneeseen yleisöön ja samalla legitimoivat lääkärin roolin hulluuden asiantuntijana (*Porter*, 2004 s. 180–186).

Järjettömyyden fysiologia oli kuitenkin vain yksi puoli hulluuden ymmärtämisen muutoksessa. Mielen sairautteen liittyi myös henkinen osa, jota kova fysikalismi ei kaikkien aikalaisten mielestä tavoittanut. Valistuksen empirismi tuotti fysikaalisten kuvausten lisäksi myös rationaalisen selityk-

sen hulluudelle. Erityisesti John Locken epistemologia oli pohjana sekä fysiologisille että spiritualistisille teorioille. Hänen mukaansa hulluuden henkinen puoli syntyi virheellisestä todellisuuskäsityksestä. Lockelle tieto maailmasta välittyi aistien kautta, ja tämä tieto oli parhaimmillaankin vain todennäköistä, ei puolueetonta ja varmaa. Ihminen puolestaan oli vain kokemustensa summa. Kokemukset vastasivat ulkomaailmaa joko hyvin tai huonosti, mutta ihminen oli kokemustensa kautta vain ”tulossa” joksikin – ei ikinä valmis. Kokemus saattoi johtaa väärään tulkintaan ulkomaailmasta, ja tämä väärä tulkinta oli se pohja, jolle hulluus rakentui (*Porter*, 2004 s. 190–193; *Locke*, 1999 s. 379–386). Lockelainen empirismi liitti toisiinsa sulavasti kartesiolaiseen dualismiin sopivat neurologiset ominaisuudet (aistit) kuin virheellisen henkisen kokemuksenkin. Psykofyysistä teoriaa ihmisestä kehitti muun muassa ranskalainen fysiologi ja filosofi P. J. G. Cabanis (1757–1808), jonka teoria ”sisäsyntyisistä aistimuksista”, passioista, täydensi ulkoisten, mekaanisten aistien luomaa ihmiskuvaa. Kehittämällä filosofis-lääketieteellisen teorian, joka yhdisti sekä fyysiset että henkiset ominaisuudet samaan ihmismalliin Cabanis loi pohjaa lääketieteeseen perustuvalla mielen parantamiselle (*Goldstein*, 1987 s. 51–53).

Episteemisen muutoksen ohella ranskalainen lääketiede kävi 1700-luvulla läpi hallinnollisen kriisin, jossa absolutismin ajan korporatiivisesta ja ammattikuntaisesta mallista siirryttiin vallankumoukseen mennessä valtion sääntelemään ammatinharjoittamiseen (*Goldstein*, 1987 luku 1). Goldstein esittää, että ranskalaiseen yhteiskuntajärjestykseen ei kuulunut ennen 1800-luvun alkua samanlaista professionalisoitumisen käsitettä, joka oli tunnettu mm. angloamerikkalaisessa perinteessä. Ammattimaistuminen sisältää Goldsteinin mukaan neljä piirrettä, jotka erottavat profession elinkeinosta. Professio edellyttää alan omaa, vaikeatajuista tietojärjestelmää, jonka hallinta on edellytyksenä ammatinharjoittamiselle. Toinen edellytys on, että ammatillisilla on monopoli alansa tehtäviin, ja kolmas, että ammatinharjoittajien valvonta on järjestetty profession sisäisesti. Ammattiryhmällä on oltava myös palveluihanne, jonka mukaan ammattia harjoitetaan oman toimeentulon ohella yhteisen hyvän vuoksi, ja jonka seurauksena talouden muilta sektoreilta tuttu ”ostaja olkoon varuillaan” -periaate ei päde. Kahdenneltatoista vuosisadalta valistukseen asti voimassa ollut korporatiivinen malli ei muun muassa tehokkaiden kontrollimekanismien puuttuessa täyttänyt professiolta vaadittavia kriteerejä. Lääkäreiden ammattikunta oli lisäksi jakautunut maakunnittain eri koulutuslaitosten alaisuuteen, ja maakunnat puolestaan poikkesivat toisistaan vaatimustensa ja opetuksensa suhteen. Yhtenäistä tietojärjestelmää ei siten myöskään kehittynyt, vaan jokaisella *college*piirillä oli omat hyväksytyt hoitomuo-

tonsa. Lääkärien ammattikunta oli siten hyvin sekalainen joukko eri menetelmien parissa työskenteleviä ammattilaisia (*Goldstein*, 1987 s. 10 ja 15–20).

Siirtymä korporatiivisesta mallista valtion hallinnoimaan lääketieteen tapahtui absolutismin aikana, jolloin keskitetty hallinto alkoi omak-sua valistuksen mukanaan tuomaa tieteisuskoa. Yleisen terveyden paranta-miseksi perustettiin niin kutsuttu ”terveyspoliisi”, jonka tehtävänä oli seura-ta kaupunkien ilmanlaatua ja myytävien ruokatarvikkeiden tasoa. Aikai-semmin lähinnä taiteenlajiksi kutsuttu lääkärien toiminta alkoi saada enemmän tieteellistä painoarvoa potilaiden ja hoitokeinojen tarkkailun ja arvioinnin myötä. Vallankumouksen aikana lääketiede oli kriisissä lääkä-rintoimen harjoittamisen vapauden vuoksi, mutta 1800-luvun alussa uu-denlaisen lääketieteen edustajat pyrkivät saamaan valtiosta tukijan. Samat henkilöt kritisoivat niin ”laissez-faire”-ajattelun kuin ammattikuntalaitok-senkin tehottomuutta ja vaativat muutoksia lääketieteelliseen lupa- ja kou-lutusjärjestelmään (*Goldstein*, 1987 s. 20–34).

Lääketieteen haarautuminen erikoisaloiksi alkoi samoihin aikoihin hal-linnollisen integraation kanssa. Weisz esittää, että 1800-luvulla kiihtyvä lääketieteellinen erikoistuminen johtui ranskalaisen hallintojärjestelmän erityispiirteistä, jotka kannustivat lääkäreitä keskinäiseen kilpailuun ja sen myötä uuden lääketieteellisen tiedon karttumiseen (*Weisz*, *Bull. Hist. Med.* 2003 s. 536–555). Valistuksen progressiivisten ihanteiden mukaisesti rans-kalainen valtiokoneisto tuki ja kehitti tiedeyhteisöjä, joiden tarkoituksena oli tuottaa tieteellistä tietoa yleishyödyllisiin tarkoituksiin. Lääketieteen osalta tämä tarkoitti sitä, että hallintokoneiston piirissä pyrittiin luomaan sairauksien tutkimiselle ja hoitamiselle otollisia laitoksia, jotka poikkesi-ivat radikaalisti Hôpitalin kaoottisesta ympäristöstä. Ranskan valtio tuki myös lääketieteellisen tutkimuksen ja koulutuksen kehittämistä uudelleen-organisoimalla vuonna 1803 Pariisin yliopiston lääketieteellisen tiedekun-nan, josta tuli Euroopan johtava lääketieteellinen instituutio. Muodosta-malla yhteisön, jossa ammatillinen erottuminen riippui uuden tiedon tuot-tamisesta ja menestyksekkäästä ammatinharjoittamisesta Ranskan valtio oli osaltaan tukemassa lääketieteellisen erikoistumisen lisääntymistä (*Weisz*, *Bull. Hist. Med.* 2003 s. 546–553). Erikoistuminen oli tällaisessa yhteisössä välttämätöntä, sillä keskittyminen tarkoin rajattuun osa-aluee-seen lisäsi tilaisuuksia uuden tiedon tuottamiseen ja siten lääkäreiden ura-mahdollisuuksien paranemiseen. Myös valtion kontrollikoneisto hyötyi siitä, että erikoistumisen myötä ihmiset jaettiin erilaisiin ryhmiin heidän sosiaalisen asemansa – köyhä, rikas, nainen, mies – ja terveydentilansa perusteella (*Weisz*, *Bull. Hist. Med.* 2003 s. 536–539).

Robert Castelin mukaan hulluuden lääketieteellistyminen tapahtui siinä samassa myllerryksessä, jossa absolutismin ajan juridishallinnolliset kontrollimekanismit kävivät läpi muodonmuutostaan. Medikalisoitumisen myötä lääkärit saivat uudistuneen roolin. Käsittelemällä hulluja mieleltään sairaina he loivat linkin lääketieteen ja sosiaalisen kontrollin välille. Lääketieteen ja ihmisen fysiologian tuntemuksen ohella lääkäristä tuli myös ”oikean ja virheettömän” sosiaalisen todellisuuden asiantuntija (*Castel*, 1988 s. 8 ja 47–48). Foucault’n sanoin ”yhteiskunnan sosiaalinen ruumis muuttui juridis-poliittisesta vertauskuvasta biologiseksi todellisuudeksi (*Foucault*, *Int. J. Law Psychiatry* s. 7).”

3.2.2 Philippe Pinel ja mielen sairaus

Modernin psykiatrian katsotaan usein alkaneen tarinalla, jossa lääketieteellisen koulutuksen saanut vallankumouksellinen Philippe Pinel (1745–1826) irrottaa kahleet Bicêtren sairaalan naispotilailta vuonna 1793 (esim. *Pietikäinen*, 2013 s. 65; *Shorter*, 2005 s. 14–15). Pinel viimeistään antoi mielisairaudelle sen uudet rationaaliset ja lääketieteelliset puitteet kehittämällä edelleen niin kutsuttua moraalihoidtoa, jossa fyysisten parannuskeinojen, kuten veren iskemisen ja kylpyjen, sijasta avainasemassa olivat lääkärin ja potilaan välinen suhde ja tarkasti kontrolloitu ympäristö. Pinelin ja hänen seuraajiensa jalostaman moraalihoidon vaikutus hulluuden hallinnointiin oli käännteentekevä; uusi hoitomuoto loi puitteet psykiatrian erikoisalalle, joka käytti hyväkseen niin tieteellisiä perusteluita kuin kansanparantajien ja maallikoiden kokemuksia. Moraalihoidosta kasvoi se Goldsteininkin edellyttämä esoteerinen tieteenala, joka oli edellytyksenä professionalisoitumiselle.

Toulousessa syntynyt Philippe Pinel saapui opiskelujensa jälkeen Pariisiin vuonna 1778, muttei kyltymättömästi lääketieteellisestä kiinnostuksesta huolimatta saanut kaipaamaansa arvostusta elitistisissä lääkäripiireissä. Korporatiivisesta mallista johtuen Ranskan provinseissa oli voimassa erilaiset vaatimukset siitä, mitä lääkäriltä edellytettiin, eikä Montpellierissä ja Toulousessa opiskellut Pinel täyttänyt Pariisissa lääkärintöimen harjoittamiselta vaadittavia kriteereitä. Vuonna 1784 Pinelistä tuli lääketieteellisen aikakauslehden, *Gazette de santén*, päätoimittaja ja samoihin aikoihin syttyi hänen kiinnostuksensa mielenvikaisuutta kohtaan. Pinel nousi maineeseen lääkärinä vasta vallankumouksen jälkeen vaikutusvaltaisten ystäviensä Cabanisin, Michael-Augustin Thouret’n (1748–1810) ja Antoine-François Fourcroyn (1755–1809) avittamana ja kirjoitti tärkeimmän teoksensa, ”*Traité médico-philosophique sur l’aliénation mentale*,

ou la manie”, 1800-luvun taitteessa ollessaan Salpêtrièren naismielisairaan johtava lääkäri (*Goldstein*, 1987 s. 64–65 ja 67–71).

Lääkärintoimen harjoittamisen luvanvaraisuudesta oli luovuttu vallankumouksen aikana (samoin kävi asianajajien kohdalla), ja vasta vuonna 1803 säädettiin uusi laki lääkäriltä vaadittavasta koulutuksesta. Lailla jatkettiin valistuneen itsevaltiuden aikana aloitettua lääketieteen valtiollistamista ja koulutuksen yhtenäistämistä. Näiden kehityslinjojen takia lääkäreistä tuli pätevyityneitä yksilöitä, joilla ei enää ollut tarvetta ammatin korporatiiviselle hallinnoinnille (*Goldstein*, 1987 s. 28 ja 34–37). Malli toi mukanaan mahdollisuuden yksittäisten lääkärin antamaan erityiskoulutukseen, mikä osaltaan selittää Pinelin vaikutusvallan kasvua ja psykiatrian tieteenalan ammattimaistumista.

Pinelin vaikutus moderniin psykiatria on valtava. Hänen yksityisesti pyörittämänsä kliinisen psykiatrian kurssit olivat hyvin suosittuja nuorten lääkäriopiskelijoiden keskuudessa, vaikka Pinelin opetuksen ohella antaman taloudellinen ja ammatillinen tuki olikin melko vähäistä muihin lääkäriopettajiin verrattuna. Pinelin oppilaista suurimpaan maineeseen nousi Jean-Étienne Esquirol (1772–1842), joka oppi-isänsä kuoleman jälkeen kehitti moraalihoidoa (*Goldstein*, 1987 s. 122–131) ja oli olennaisesti laajentamassa psykiatrian ja hallinnon yhteensopivuutta. Esquirol oli Pineliä voimakkaammin kytköksissä niin valtioon kuin oppilaisiinsa. Hän auttoi aktiivisesti oppilaitaan etenemään urallaan, ja heidän kauttaan pariisilainen psykiatria levisi ympäri Ranskan maakuntia. Esquirol painotti lääkärin yliveraista auktoriteettiasemaa mielisairaiden hoidossa (*Esquirol*, 1845 s. 76–77; *Goldstein*, 1987 s. s. 130–131; *Hacking*, 1990 s. 65–66), ja yhdessä Pinelin kanssa he ajoivat esimerkiksi psykiatrian kielen puhdistamista kansankielisistä ilmauksista (*Goldstein*, 1987 s. 133).

3.2.3 Moraalihoido

Niin puoskarien rohdot kuin lääketiedekin olivat epäonnistuneet hulluuden parantamisessa. Lääketieteellisinä pidetyt fyysiset hoitomuodot, kuten kylvyt ja elimistön puhdistus (oksettaminen), toimivat yhtä tehottomasti kuin kansanparantajien perinteisiin perustuvat hoidot. Yleinen havainto oli, että erilaisissa laitoksissa pidetyt mielipuolet joko paranivat tai eivät riippumatta siitä, oliko heihin kohdistettu hoitotoimenpiteitä (*Goldstein*, 1987 s. 72; *Porter*, 2004 s. 189–190). Foucault onkin osuvasti kyseenalaistanut usein väkivaltaisten varhaisten hoitomuotojen funktion – oliko kyse enemmän rangaistuksesta kuin hoidosta (*Foucault*, 2001 s. 168)? Pinelin jalostama moraalihoido oli tietoinen vastaveto yleisesti käytetyille lääketieteellisille

hoitotoimenpiteille parempien tulosten toivossa (*Pinel*, 1806 s. 3–6; *Harris*, 1989 s. 7; *Goldstein*, 1987 s. 80–119).

Moraalihoito oli kansanparantajien tietotaidon ja filosofis-medikaalisen tietoteorian synteesi. Luonnontieteiden ja somaattisen lääketieteen vaikutus näkyi erityisesti potilaiden ja heidän oireidensa luokittelussa ja jatkuvassa tarkkailussa. Synteesin toinen puoli konkretisoitui potilaan ja hoitavan lääkärin vuorovaikutuksessa, jossa lääkärin auktoriteettiasema ja toisaalta lepyttävä ja lohduttava asenne juonsi juurensa maallikoiden tavasta kohdata ja auttaa mieleltään järkkyneitä. Pinel ei väittänyt kehittäneensä hoidon periaatteita itse, vaan totesi osan hoidon lähtökohdista olevan peräisin jo antiikista. Hän mainitsi lisäksi useiden englantilaisten lääkäreiden kirjoittaneen aiheesta ennen häntä (*Pinel*, 1806 s. 3–6; 48–51 ja 220–222; *Castel*, 1988 s. 69; *Goldstein*, 1987 s. 65–66).

Goldstein kutsuu moraalihoitoa puoskaroinnin tieteellistämiseksi, jossa mielenvikaisuuden hoitamiseksi huomio kiinnitetään mielikuvitukseen, sisäsyntyisiin passioihin, sosiaaliseen ympäristöön sekä tilastoihin ja matematiikkaan (*Goldstein*, 1987 s. 89–103). Pinel esittelee käyttämiään hoitomuotoja pääteoksessaan tapausesimerkkien kautta (*Pinel*, 1806 osa II). Rutiinin ja järjestyksen merkitys paranemisen edistäjänä korostuu, ja siirtymä väkivaltaisista ja fyysisistä hoidoista oveluuteen ja lääkärin henkiseen yliotteeseen potilaasta on ilmeinen. Esimerkiksi kuuluisa kuvaus mieleltään järkkyneen kellosepän tapauksesta antaa hyvän kuvan pineliläisestä nokkeluuteen ja henkisiin keinoihin perustuneesta menetelmästä (*Pinel*, 1806 s. 68–72 ja 99–101). Ero yleisessä lääketieteessä tapahtuvaan muutokseen on huomattava. Esimerkiksi ensyklopedistit pitivät ruumiinavausten tekemistä ja ihmisen fysiologian yksityiskohtaista tuntemista välttämättömänä osana valistunutta lääketiedettä (*de la Fosse*, 2003 s. 876–890). Edellä myös todettiin, että lääkäreiden mielenkiinto mielenvikaisuuteen kasvoi 1700-luvun puolivälistä lähtien hulluuden selitysten kiinnittyessä ihmisen fysiologiaan esimerkiksi hermostollisten tai muiden poikkeavuuksien kautta. Pinelin näkemyksen mukaan hulluus johtui usein kuitenkin passioista, joiden empiiristä, fyysistä luonnetta oli vaikea, jollei mahdoton havaita. Näkökulmastaan johtuen Pinel painotti oireiden tutkimista ja tarkkailua sen sijaan, että olisi yleisen lääketieteen kehityssuuntausten mukaisesti siirtynyt oireiden kategorisoinnista syiden etsimiseen esimerkiksi ruumiinavauksin (*Pinel*, 1806 s. 3, 113–114 ja 134; *Castel*, 1988 s. 88–90; *Charland*, *Hist. Psychiatry* 2010 s. 40–41). Yhdistettynä erikoistumiseen, jota alkoi lääketieteessä tapahtua 1800-luvun alkupuolella (*Goldstein*, 1987 s. 149–150), Pinelin mentaalista näkökulmaa painottava psykiatria

alkoi muodostua omaksi, somaattisen lääketieteen haaroista teorialtaan ja tietopohjaltaan eroavaksi tieteenalakseen (*Castel*, 1988 s. 87–88).

3.2.4 Ranskalainen mielisairaalalaitos

Mielisairaalalaitosta piti tehostaa moraalihoidon ideaalien täysimääräiseksi toteuttamiseksi. Hulluudelle varatun tilan uudelleenorganisointi oli ensimmäinen askel kohti uutta mielisairaanhoidtoa. Hôpitalin rakennuksissa ja instituutioissa vallinnut sekasorto ei täyttänyt Pinelin ja myöhemmin Esquirolin edellyttämiä eristämisen, erottelun ja arvioinnin vaatimuksia (*Pinel*, 1806 s. 3–5 ja 174–175; *Castel*, 1988 s. 70–72; *Esquirol*, 1845 s. 74–78). Säilöönoton funktio muuttui pineliläisen ideologian myötä. Aikaisemmin suojaa hulluilta kaipasi yhteiskunta, jonka rationaalista sopimusta mielenvikainen ei allekirjoittanut. Uuden lähestymistavan perustelut liittyivät puolestaan lunaatikon suojaamiseen yhteiskunnalta. Asyyllilaitokseen eristäminen oli henkilön omaksi parhaaksi, sillä näin hän pääsi eroon ulkomaailman hulluutta ruokkivista impulsseista (*Esquirol*, 1845 s. 73–75; *Castel*, 1988 s. 73; *Edington*, CBMH 1994 s. 383).

Yksilönvapautta ihannoivassa yhteiskunnassa mielenvikaisuus ja järjetömyys käänsivät arvot pääläelleen; säilöönotosta tuli terapeutin ja inhimillinen välttämättömyys. Hulluus ilmeni sosiaalisessa ympäristössä, jossa mielenvikainen ei käyttäytynyt yhteiskunnan luonnollisten sääntöjen mukaan. Valvonnan tarkoituksena oli tunnistaa ”patologiset merkit ja eroavuudet sosiaalisesti säännelystä käyttäytymisestä” – mielisairaus sai siis sosiaalisen määritelmän, jonka mukaan hulluus on palautettava normaalin moraliteetin piiriin sairauden hoitamiseksi (*Castel*, 1988 s. 73–74 ja 97–104). Pinelin mielisairaalat olivat Foucault’n mukaan instituutioita, joiden tarkoituksena oli luoda harras, kvasiuskonnollisten puitteiden rajaama ympäristö. Koska asyyllit asettuivat samalle temporaaliselle ja moraalille jatkukselle valistuksenajan yhteiskunnassa, uskonnollinen ikonografia ja teesit korvautuivat hyveellisyyden, työnteon ja tavallisen sosiaalisen elämän päämäärillä (*Foucault*, 2001 s. 243–244).

Valistuksen perintönä saatua porvarillista mentaliteettia edistämään tarvittiin mielisairaalan johtaja, joka yhtäältä toimi lääkärinä ja toisaalta hallinnoijana. Moraalihoito, joka sopi erinomaisesti vallankumouksen jälkeiseen maailmankuvaan rationaalisenä, inhimillisenä ja oikeudenmukaisena parannuskeinona (*Goldstein*, 1987 s. 105–109), legitimoivat mielisairaalan johtajan roolin hullujen hoitajana. Foucault esittää, että tieteellisyyden ja humaaniuden nimissä tapahtuva lääkärin interventio oli vain väliintulo, jossa yhteiskuntasopimuksen hylännyt mielisairas pakotetaan kohtaamaan

moraalisesti yliverlainen olento, joka samanaikaisesti omaksui niin tiedemiehen kuin isän ja tuomarinkin roolit (*Foucault*, 2001 s. 256–259). Moraalihoito yhtäältä tieteellisenä ja toisaalta puoskarien sekä kansanparantajien perimätiedon varaan perustuvana paradigmana loi yhtenäisen perustan kaikille näille rooleille. Samalla se teki lääkäristä ”viisaan miehen” (*Foucault*, 2001 s. 257) – ainoan oikean mielisairauden ja hulluuden määrittelijän, jonka tehtävänä on häivyttää porvarillisen moraliteetin kilpailija, ”epäjärki”.

Hulluuden medikalisoituessa siteet hallintokoneistoon muuttivat muotoaan, mutta kytkösten purkautumisesta puhuminen olisi liioittelua. Lääketieteen ylivalta järjettömyydestä perustui parantamisen ja terapeuttien hoitojen diskurssiin, joka sai positiivissävytteisen sisältönsä aikakaudella vallinneesta rationaalisuuden ja tieteellisyyden ilmapiiristä. Tähän samaan rationaalisuusprojektiin kuului myös psykiatrian integroiminen yhä vahvemmin valtiokoneistoon. Kehityskaari huipentui vuonna 1838 säädettyyn lakiin, jossa tunnustettiin mielenvikaisten ”oikeus apuun ja hoitoon” (*Castel*, 1988 s. 3 ja 14). Laki koski sekä harmittomia lunaatikkoja että rikoksia tehneitä, mutta rikosoikeudellisen vastuun ulkopuolelle jääviä mielipuolia. Castelin sanoin, mielenvikaisten kohtelu ajautui hallinnollisesta organisoinnista lääketieteellis-moraaliseen kontrolliin (*Castel*, 1988 s. 78 ja 187).

3.3 Katsaus englantilaisen psykiatrian ja mielisairaalalaitoksen kehitykseen

Ranskalainen psykiatria ei kehittynyt tyhjiössä, vaan sekä Pinel että Esquirol kävivät tieteellistä vuoropuhelua muun muassa englantilaisten kollegoidensa kanssa. Vaikka ranskalaiset 1700-luvun lopun alienistit loivatkin pääosin pohjan modernille psykiatialle, myös Englannissa tapahtui muutoksia samoihin aikoihin hulluuden hallinnoinnissa. Sekä psykiatrinen lääketiede että mielisairaalalaitokset olivat reformien kohteena 1700–1800-luvuilla.

Lääketieteellisellä fysikalismilla oli suuri vaikutus englantilaiseen psykiatriaan. Toisin kuin Pinel, jonka kiinnostuksen kohde oli pääasiassa sairaan henkilön mieli, englantilaiset alienistit painottivat fyysisiä ilmiöitä mielen ongelmien taustalla (*Smith*, 1981 s. 40–43). Kyse oli eräänlaisesta kartesiolaisen interaktiivisen dualismin variaatiosta, jossa ruumis nähtiin koneena, jonka mekaniikassa tapahtuvat muutokset vaikuttivat mielen toimintaan (*Brown*, 1985 s. 46–51). Smith toteaa, että brittiläisen psykologian kenttä 1800-luvulla oli niin monisyinen, että yleistä johtopäätöstä domi-

noivasta teoriasta on hankala esittää. Kaksi olennaista suuntausta olivat kuitenkin frenologia ja neurofysiologia, joihin englantilaiset alienistit nojasivat hulluuden syiden kuvauksissa. Frenologisten selitysten mukaan aivot ja mieli olivat jakaantuneet erilaisiin lohkoihin, joista jokaisella oli omat tehtävänsä, ja joiden vahingoittuminen johti erilaisiin psykologisiin sairauksiin. Neurofysiologia puolestaan perustui mielenliikkeiden vertaamiseen ruumiin automaattisiin refleksiin. Mielenvikaisen käyttäytymisen oli seurausta hermoston väärinkytkenästä, joka kanavoi sisäiset ja ulkoiset impulssit päättömältä vaikuttavaan toimintaan. Smithin mukaan frenologia tarjosi teoreettisen ja diskursiivisen sillan fysikalismiin ja psykologisten selitysten välille luomalla sanaston, joka sopi niin somaattisen lääketieteen kuin psykologisenkin tiedon käyttöön. Toisaalta neurofysiologia selitti viktoriaanisen itsehillinnän ihanteen vastaista toimintaa, jossa järjen hallittavissa oleva tahto korvautui mekaanisella automatiikalla (*Smith*, 1981 s. 40–46 ja 56).

Brittiläinen mielisairaalarjestelmä poikkesi ranskalaisesta, julkisten sairaaloiden dominoimasta mielenterveydenhuollon kentästä yksityisten laitosten yleisyyden johdosta (*Porter*, 2004 s. 135–150). Mielenvikaisten hoidon muutos oli kuitenkin samansuuntainen ranskalaisen asyytilaitoksen 1700-luvun lopun reformien kanssa.

Bethlemin mielisairaala oli tunnettu epäinhimillisistä oloistaan ja ”friikisirkuksesta”, jota ulkopuoliset saivat käydä viikonloppuisin katsomassa pientä maksua vastaan. Mielikuvat täynnä kauhuja olevasta mielisairaalasta, jossa potilaita hoidetaan lähinnä kidutusta muistuttavin keinoin, on paljon velkaa juuri kuvauksille 1600- ja 1700-lukujen Bethlemistä. (esim. *Scull*, 2006 s. 55–56) Vaikka laitokseen ei hyväksytty niin kutsuttuja ”parantumattomia hulluja” (*Porter*, 2004 s. 128–130), on Allan Ingram kuvannut Lontoossa sijainnutta sairaalaa paikaksi, johon potilaan kerran päädyttyä ei paluuta entiseen ollut (*Ingram*, 2002 s. 147–148). Lunaatikkojen välinpitämättömästä ja osittain sadistisestakin kohtelusta järkyttynyt William Tuke (1732–1822) perusti vuonna 1777 The York Retreat -nimisen mielisairaalan, joka hyödynsi moraalihoidon periaatteita. Toisin kuin Pinen maallisessa laitoksessa, Tuken menetelmät johtivat juurensa tiukan uskonnollisesta kveekarimoraalista, jossa kahleiden sijaan jumalanpelko ja mielenvikaisten humaani kohtelu olivat avainasemassa. Myös York Retreatissa lähtökohtaisesti luovuttiin väkivaltaisista hoitokeinoista, ja järjestyksen ylläpitämiseksi potilaat jaettiin tarkasti rajattuihin ryhmiin. Tuken johtama laitos heijasteli idyllistä perhe-elämää, jossa mielenvikaiset olivat lasten asemassa isällisen johtajan valvonnassa (*Foucault*, 2001 s. 231–232 ja 241; *Scull* 1991 s. 120–121).

Toinen merkittävä viktoriaanisen ajan reformisti, John Conolly (1794–1866), oli alienisti, joka nuorena lääkärinä alkujaan vastusti ”mielisairaala-liikettä”, mutta josta elämänsä loppupuolella tuli liikkeen vaikutusvaltaisimpia puolestapuhujia. Conolly muistetaan erityisesti ajastaan Hanwellin mielisairaalan johtajana, jolloin hän poisti sairaalan käytöstä kaikki fyysiset pakkokeinot, kuten kahleet ja pakkopaidat. Hänestä tuli viktoriaanisen ajan symboli, joka rauhallisuudellaan ja esimerkillisyydellään vetosi aikalaisiinsa korvaamalla rankat fyysiset hoitokeinot inhimillisellä suhtautumisellaan hulluihin. ”Uhrautumalla” mielisairaiden puolesta asumalla heidän kanssaan sekä hoitamalla heitä rauhallisesti ja itsevarmasti Conolly edusti aikakautensa ihanteita, joissa korostettiin itsehillinnän ja edistysellisuuden arvoja (Scull, 1985 s. 120–124).

3.4 Hulluus – vähentynyt ymmärrys vai turmeltunut tahto?

Pinelin ja hänen oppilaidensa vaikutus ei jäänyt vain moraalihoidon kehittämiseen ja mielisairaalalaitoksen tehostamiseen. Olennaisiin linkki psykiatrian ja rikosprosessin välillä syntyi Pinelin haastaessa vallalla olleen lockelaisen näkemyksen hulluuden luonteesta.

Lockelle hulluus oli kokonaisvaltaista. Aistimukseen perustuva tieto johti mieleltään järkkyneen johdonmukaisesti täydellisesti väärään ymmärrykseen maailmasta (*Eigen*, Med. Hist. 1991 s. 33). Kehittäessään moraalihoidon ja luokitellessaan hulluuden eri piirteitä Pinel tuli kuitenkin siihen tulokseen, että kaikki mielipuolet eivät olleet menettäneet järkeään täydellisesti. Näistä henkilöistä ei päällepäin näkynyt, että heidän mielessään oli jotain vialla. Heidän ”ymmärryksensä” ei välttämättä ollut vähentynyt eivätkä he hourailleet, mutta heillä oli taipumusta väkivaltaisiin ja mielettömiin kohtauksiin. Pinel totesi, että kyse ei siis voinut olla sellaisesta kokonaisvaltaisesta hulluudesta, jota Locke kuvasi, vaan näissä tapauksissa jokin muu mielen osa kuin ymmärrys oli vahingoittunut (*Pinel*, 1806 s. 13–14 ja 150–156). Tällainen mielisairaus oli erilaista, epätäydellistä hulluutta, jota sen nimikin *manie sans délire* (mania ilman harhoja) hyvin kuvaa. Ero aikaisempaan oli suuri, sillä lockelainen näkemys ei tuntenut tunteisiin tai tahtoon perustuvaa ”impulsiivista” hulluutta. Kyse oli aina koko mielen ja erityisesti ymmärryksen – mielen älyllisten ominaisuuksien – vääristymästä.

Oppia epätäydellisestä hulluudesta jalosti Esquirol, jonka kehittäämä monomaniadiagnoosi loi pohjan uuden psykiatrisen asiantuntijatiedon hyväksikäytölle tuomioistuimissa. Esquirol jaotteli monomanian kolmeen

erilaiseen muotoon, joille yhteistä oli ajatusten fiksoituminen yhteen tiettyyn asiaan. Ensimmäistä muotoa Esquirol kutsui intellektuaaliseksi monomaniaksi, johon liittyi lockelaisen näkemyksen mukainen harhojen ja illuusioiden maailma. Toinen ja kolmas muoto poikkesivat olennaisesti tästä maallikonkin helposti hahmottamasta hulluudesta. Monomania saattoi jaottelun mukaan olla myös affektiivista tai vaistonvaraista. Irrottamalla diagnosoissaan monomanian kokonaan ymmärryksen vioittumisen kentästä ja käsittelemällä hulluutta tunteiden ja impulssien häiriöinä Esquirol kehitti edelleen Pinelin luonnostelemaa älykkyydestä riippumatonta tahdon ja halujen sairautta (*Esquirol*, 1845 s. 320–321; *Goldstein*, 1987 s. 153; *Harris*, 1989 s. 6). Uutta psykiatrista kategoriaa ei otettu vastaan kriittikittä. Merkitsihän siirtyminen objektiivisesta ja näkyvästä älykkyyden arvioinnista tunteiden ja halujen määrittelyyn loikkausta diagnosoista moraaliseen arvosteluun. Kriitikki kohdistui yhtäältä siihen, että kaikki erikoiset halut ja piirteet voitiin näin kuvata sairautena, ja toisaalta siihen, että hulluuden saattoi tunnistaa vain psykiatri, mikä ei ollut maallikoiden käsityksen mukaista (*Goldstein*, 1987 s. 163–164 ja 170–171; *Smith*, 1981 s. 32 ja 37; *Eigen Law Soc. Rev.* 1999 s. 426). Ranskalaisista alienisteista pisimmälle meni Esquirolin oppilas Étienne-Jean Georget (1795–1828), joka vuonna 1825 esitti, että sairaudesta on olemassa erityinen muoto, jossa monomaanikon *idée fixe* on tappaminen (*monomanie homicide*) (*Goldstein*, 1987 s. 165–166). Muiden monomaanikoiden tapaan murhanhimoisesta monomaniasta kärsivä ei välttämättä ollut ymmärrykseltään rajoittunut, vaan saattoi jopa kauhulla paheksua ja katua tekojaan, muttei sairauteltaan voinut mitään sisäisille impulsseilleen ja haluilleen (*Esquirol*, 1845 s. 362–364).¹⁷

Esquirolin ja Georget'n englantilaiset kollegat James Cowles Prichard (1786–1848) ja John Conolly kehittivät samoihin aikoihin teoriaa osittaisesta hulluudesta. Viittauksia puolin sekä toisin löytyy kaikkien näiden neljän töistä. Prichardin ”moraalinen hulluus” (*moral insanity*) vastasi pääpiirteissään Esquirolin monomaniaa osittaisena hulluutena, jossa muuten järjissään oleva henkilö jonkin impulssin voimasta toteuttaa kauhistuttavan teon tai tekee rikoksen ilman näkyvää motiivia. Ajatuksena on, että niin moraalisen hulluuden kuin monomaniankin kanssa painiva henkilö on täysin järjissään silloin, kun hän käsittelee mitä tahansa muuta asiaa kuin sitä, johon hänen ajatuksensa ovat fiksoituneet. Esquirolin näkemykseen liittyi aina jonkinlainen ymmärryksen vioittuminen, mutta Prichard puolestaan

¹⁷ Esquirol viittaa mm. Georget'n tutkimukseen, *Georget*, 1825 esim. s. 72–78.

kuvasi moraalisen hulluuden sosiaalisena ”sairautena”, jonka keskiössä on yksilön suhde häntä ympäröivään sosiaaliseen maailmaan (*Prichard*, 1835 s. 22 ja 27; *Augustein*, *Med. Hist.* 1996 s. 314 ja 336–337). Termillä ”moraali” oli Rimken ja Huntin mukaan 1800-luvun lääketieteessä ja psykologiassa kolmeen osaan jakautuva luonne. Yhtäältä moraalin käsitettä käytettiin kuvaamaan henkilön psyykkistä ja tunnepohjaista sielunelämää. Toisaalta termillä viitattiin myös henkilöiden eettiseen ja ”sopivaan” yhteiskunnalliseen käyttäytymiseen. Käsitteen kolmas ulottuvuus liittyi ajatukseen ihmisestä osana sosiaalista kokonaisuutta. Moraali viittasi siten myös henkilön toimintaan suhteessa muihin henkilöihin (*Rimke – Hunt*, *Hist. Hum. Sci.* 2002 s. 71). *Prichard* ei ”moraalisen hulluuden” käsitteellään pyrkinyt määrittämään normatiivisesti yhteiskuntaan sopivaa eettistä koodistoa siitä huolimatta, että hän näki taudinkuvansa johtuvan osittain yhteiskunnan alennustilasta. *Prichardille* kyse oli mieleen redusoitavista ominaisuuksista, joissa tunteiden ja tahdon ”sairaallinen vääristymä” oli avainasemassa älykkyyden sijasta (*Prichard*, 1835 s. 6; *Smith*, 1981 s. 113–114; *Augustein*, *Med. Hist.* 1996 s. 340–341, 314 ja 331–332). *Conolly* puolestaan käsitteli mielen ”vertailevaa kykyä”, joka hämärtyi passioiden ottaessa rationaalisen järjen valtaansa, minkä jälkeen henkilöä ohjasi vain hänen viettinsä, esimerkiksi pelko tai viha (*Conolly*, 1830 s. 225–228; *Eigen*, 1998 s. 77).

Hulluuden transformaatiolla kokonaisvaltaisesta ymmärryksen puutteesta tunteiden ja tahdon perversioksi oli kauaskantoiset vaikutukset yhteiskunnalliseen työnjakoon. Mielisairauden kieli sopi hyvin vallankumouksenjälkeiseen ranskalaiseen yhteiskuntaan, jonka tuoreessa muistissa oli niin inhimillisyyden ja rationaalisuuden riemuvoitto kuin terrorin aikakauden kauhutkin. Kuvaus passioiden ohjaamasta ihmismielestä toimi yhtäältä moraalissävyytteisenä apologiana sekä toisaalta järkeen ja uusimpaan tieteeseen perustuvana selityksenä. Englannissa viktoriaanisen aikakauden mentaalinen kenttä nojautui puolestaan vapaan tahdon mukanaan tuoman vastuullisuuden ihanteeseen (*Smith*, 1981 s. 72–73; *Eigen*, 1999 s. 437). Passioiden yliote tahdosta oli suora haaste yhteiskunnalle, jossa arvostettiin erityisesti itsehillintää. Alienistien käyttämät kielikuvat operoivat viktoriaanisen viitekehyksen sisällä mielisairauden kyseenalaistaessa aikakauden perusoletukset.

3.5 Yhteenvedo

Mielenterveyden käsite kävi 1700- ja 1800-lukujen aikana moniulotteisen muutoksen, jonka vaikutukset eivät rajoittuneet pelkästään lääketieteeseen. Halusin kuvata luvussa niitä tasoja, joilla hulluuden, epäjärjen, mielisairauden ja neurofysiologisten häiriöiden määritelmät toimivat eri konteksteissa. Yhtäältä kyse oli siitä, että lääketieteen kehitys kaappasi aikaisemmin vähintäänkin osittain sosiaalisina, uskonnollisina tai maagisina pidetyt ilmiöt omien menetelmiensä piiriin. Toisaalta kyseessä oli myös hallinnollinen murros, jossa sosiaalisen vuorovaikutuksen kentässä ilmenevä ongelma redusointiin hallinnollis-lääketieteellisten toimenpiteiden kohteeksi. Ilmiöt kuvaavat ideologista siirtymää, jossa tieteen ja inhimillisyyden päämäärät syrjäyttivät kilpailevat sosiaaliset uskomus- ja kontrollijärjestelmät.

Hulluus muuttui Pinelin ja hänen kollegoidensa myötä mielettömyydestä joksikin hallittavaksi – sairaudeksi, jonka luonnollinen asiantuntija oli lääkäri. Moraalihoito antoi opillisen viitekehyksen parantajalle, jonka asema perustui yhtäältä rationaalisuuden ja humanismin ideaalien noudattamiseen sekä toisaalta tiukkaan kontrolliin, tarkkailuun ja auktoriteettiin. Monomanian ja osittaisen hulluuden kategoriat loivat ekspertin, jonka rooli yhteiskunnan moraalinvartijana oli kiistaton mielipuolen pinnalta heijastuvan järjettömyyden kadotessa mielisairaana sisäisiin myrskyihin. Psykiatrian piti kuitenkin vielä rajata ja legitimoida käsittelemiensä ilmiöiden kenttä suhteessa muihin yhteiskunnallisiin instituutioihin ja tiedon systeemeihin.

4 MIELISAIRAUDEN ASIANTUNTIJAT RIKOSPROSESSISSA

Sidon tässä luvussa yhteen edellisissä luvuissa esittelemäni historialliset narratiivit. Väitän, että lainopin ja yleisten tiedon systemien (knowledges) ohelle rikosprosessiin syntyi tila uudenlaiselle asiantuntijatiedolle – tiedolle sellaisista ihmisen mielenliikkeistä, joista vain ammattilainen voi olla perillä. Luku jakaantuu kolmeen osaan, joista ensimmäisessä käsittelem yleisesti professionalisoitumista, joka osittain selittää psykiatrian paikkaa rikosprosessissa. Kaksi jälkimmäistä osaa sitovat professionalisoitumisteorian käytäntöön yhtäältä kuvauksin rikosprosesseista ja toisaalta tapausesimerkein.

4.1 Mitä asiantuntijuus on ja miten professionalisoituminen tapahtuu?

Tiedeyhteisö ei ole muodostanut yhtä oikeaa professionalisaation määritelmää (Abbott, 1988 s. 3–9). Abbott painottaa professioiden keskinäistä vuorovaikutusta, järjestelmää, jossa eri ammattiryhmät kilpailevat ja neuvottelevat toimivallasta tiedon tuottamiseen ja kontrollointiin (Abbott, 1988 s. 33, 59, 86–90). Professionalisoitumiskehitystä on kuvattu myös esimerkiksi marxilaisittain. Tällöin kyse on dialektisesta mallista, jossa huomio kiinnittyy erityisesti profession sisäisiin luokkaeroihin dominoivan, pitkälle koulutetun ”professioeliitin” ja käytännön työn tekevän ammattilaisen välillä (Boreham, Sociol. Rev. 1983). Otan analyysini lähtökohdaksi Abbottin professiojärjestelmän, joka selittää sitä tapaa, jolla psykiatria valtasi itselleen osan rikosprosessissa. Teoria edustaa kokonaisvaltaista, synteettistä näkemystä ammattimaistumiskehityksestä ja antaa hyvän viitekehyksen juridiikan ja psykiatrian rajapintojen rinnakkaisarvioinnille. Erityisesti psykiatrian roolista rikosprosessissa ovat kirjoittaneet Arlie Loughnan, J. P. Eigen, ja Jan Goldstein joiden ajatuksista olen ottanut viitteitä. Toisaalta Foucault’n ja hänen oppilaidensa valta-analyysit ovat myös osana asiantuntijan roolin arviointia.

Abbottin kehittelemän synteesiteorian mukaan asiantuntijuus- ja ammattimaistumiskehitys ei tapahdu tyhjiössä, vaan kyse on valtataistelusta ammattiryhmien ja tietorakennelmien välillä. Huolimatta siitä, että Abbott ei teoksessaan viittaa Foucault’hon kertaakaan esipuheen anekdoottia lukuun ottamatta, yhtäläisyydet Foucault’n tieto/valta-ajatusrakennelman kanssa ovat selvät. Abbottin professionalisoitumisteoria tuntuukin lähes tieto/valtarakenteen konkretisoinnilta. Foucault kuvaa kuuluisassa tietoa ja valtaa käsittelevässä luentosarjassaan erilaisten tiedon systeemien välistä suhdetta, jossa historialliset ja kontekstuaaliset tosiseikat naamioidaan koherenteiksi tietojärjestelmiksi (Foucault, 1980). Abbottin esittelemä professioiden ”toimivaltariita” (Abbott, 1988 s. 86) näyttäytyy samanlaisena kamppailuna dominoivasta ajatusmallista erityisesti silloin, kun Abbott jäsentää tapaa, jolla professiot valloittavat uusia toimialueita.

4.1.1 Professionalisoitumiskehitys Abbottin mukaan

Ammattiryhmän ja profession eroa voidaan luonnehtia esimerkiksi Goldsteinin jaottelun mukaan, jossa professiolta vaaditaan jotakin enemmän kuin ammattiryhmältä, muun muassa sisäistä kontrollia ja palveluihannetta (Goldstein, 1987 s. 10–12). Muitakin vaihtoehtoja erottelun perusteiksi on

esitetty, esimerkiksi yhtenäistä koulutusta tai täydellistä monopolia alalla (*Abbott*, 1988 esim. s. 4–5).

Abbott määrittelee profession ryhmäksi, jonka jäsenillä on tietty taito ja tieto. Kyse on yhtäältä ammattitaidosta, jota tarvitaan työn suorittamiseksi, ja toisaalta abstraktista tiedosta, jonka avulla erilaiset ongelmat voidaan jäsentää ja luokitella siten, että ammattihenkilö voi valita työkaluistaan sopivimmat (*Abbott*, 1988 s. 5–8). Boreham on tehnyt vastaavan kahtiajaon abstraktiin tietotaitoon ja käytännön työhön. Hän kutsuu ensin mainittua tietorakennelmaa ”indeterminantiksi tiedoksi”, jonka rajat ovat häilyvät ja jonka karttumista sekä muutosta ohjaa profession sisäinen sosiaalinen rakenne. Jälkimmäinen tieto koostuu indeterminantista tiedosta käytännön työhön suodattuneesta, teknisestä ja rutiininomaisesta tiedosta. Professionsisäisen tiedon kaksijakoisuudesta johtuu, että myös profession sisällä tapahtuu luokkajako käytännön työn ja profession abstraktin tietopohjan kehittelyn välillä (*Boreham*, *Sociol. Rev.* 1983 s. 700–701).

Abbott esittelee teoksessaan professionalisoitumisesta erilaisia teorioita, joita yhdistelemällä hän päätyy yleiseen näkemykseen siitä, mitä termillä nykyään tarkoitetaan. Näkemyksen mukaan asiantuntija-ammattit (alasta riippumatta) kehittyvät kohti tietynlaista kulttuurista ja rakenteellista muotoa eli professiota. Ammattiryhmä saavuttaa tämän muodon argumentoimalla kulttuurin yhteisten arvojen, kuten tieteen, rationaalisuuden ja tehokkuuden kautta. Vaikka yleinen näkemys professionalisoitumiskehityksestä onkin vahva ja sen perustelut hyvät, voidaan näkemystä myös kritisoida. Näkemys olettaa professionalisoitumisen lineaarisen, ympäröivästä yhteisöstä ja muista ammattiryhmistä riippumattoman luonteen, jossa rakenteille annetaan suuri painoarvo käytännön työn merkityksen kustannuksella (*Abbott*, 1988 s. 9–20). Abbott puolestaan painottaa järjestelmässään juuri työtä ja professioiden keskinäisiä suhteita, ja sen vuoksi olenkin ottanut tämän teoreettisen viitekehyksen analyysini pohjaksi.

4.1.2 Työn merkitys

“The work now offered to the public, is the result of forty years’ study and observation. I have noticed the symptoms of insanity, and have studied the manners, habits, and wants of the insane, in the midst of whom I have passed my life. I have also tried the best modes of treatment. Confining myself to facts, I have arranged them according to their relations... and have avoided systems, which always appeared to me more seductive by their splendor, than useful in their application.” (Esquirol, 1845 s. XVII–XVIII.)

Lainaus Esquirolin pääteoksesta kuvastaa hyvin sitä, minkälainen arvo työllä on asiantuntijuudelle. Vuosikausien tutkimuksellinen ja käytännön työ Charentonin mielisairaalassa antaa Esquirolille asiantuntijan auktoriteetin. Kun Esquirol ja hänen oppilaansa työssään tarkkailivat ja kategorisoivat hulluutta, he muodostivat siitä lääketieteellisiä kokonaisuuksia, jotka järjestelmällisyydessään erosivat maallikoiden satunnaiseen kokemukseen perustuvasta tiedosta (*Esquirol*, 1845 s. 253–317; *Hacking* 1990, s. 65–70). Eigen noteeraa samanlaisen kehityskaaren myös englantilaisessa järjestelmässä. Juuri mielisairaaloiden johtajista, lääkäreistä ja apteekka-reista tuli käytännön työkokemuksen perusteella varteenotettavia todistajia rikosoikeudenkäynneissä, jotka koskivat syytetyn mielentilaa (*Eigen*, 1995 s. 120–122).

Abbottin synteositeoriassa professiot johtavat työtehtävänsä objektiivisista ja subjektiivisista faktoista ja ongelmista, joihin professio pyrkii antamaan ratkaisunsa. Objektiiviset ongelmat ja faktat ovat ilmiöitä, jotka säilyttävät ominaispiirteensä riippumatta siitä, minkälaisen ammatillisen viitekehysten kautta ne kuvataan. Professionien käsittelemät subjektiiviset ilmiöt syntyvät puolestaan tilanteissa, joissa ammattiryhmä esittää toimivaltavaatimuksensa kuvaamalla ongelman ammattiryhmän kielellä sellaiseksi, että se reagoi ryhmän työkaluihin (*Abbott*, 1988 s. 35–40). Tällainen ilmiö voi olla esimerkiksi epileptisessä kohtauksessa tajuttomana kouristeleva henkilö. Nykytiedon valossa epilepsia on pitkäaikaissairaus, joka saadaan usein kuriin oikealla hoidolla (*Kälviäinen*, 2010, s. 5). Kouristelu ja tiedontilan aleneminen ovat empiirisesti havaittavia tosiasioita. Somaattisen lääketieteen professio on löytänyt ratkaisun näiden fyysikaalisten reaktioiden hoitoon ja toisaalta perustelee toimivaltansa abstraktin, monta lääketieteen osa-aluetta kattavan tiedon sekä hoidon tehokkuuden avulla. Kyseessä on objektiivinen ongelma, jonka fyysisesti havainnoitava luonne (esim. kouristelu) ei katoa, vaikka kuvaisimme sen jonkin muun ammatti-

ryhmän näkökulmasta. Epilepsia voidaan kuitenkin konstruoida myös subjektiiviseksi ongelmaksi, jossa esimerkiksi uskonto tai psykologia selittää epileptisen kohtauksen pyhäksi kokemukseksi tai neuroottiseksi kohtaukseksi. Tällöin kyseessä on tilanne, jossa ammattiryhmä pyrkiessään saavuttamaan profession tason tai laajentaakseen toimialuettaan tekee toimivalta-vaatimuksen tarjoamalla omia selitysmallejaan ja työkalujaan ongelman ratkaisemiseksi. Epilepsian tapauksessa nämä selitysmallit eivät nykyään kelpaa, mutta vielä esimerkiksi Esquirol käsittelee epilepsiaa muiden mielisairauksien ohella, vaikkei suositakaan epileptikkojen samastamista muihin mieleltään sairaisiin (*Esquirol*, 1845 s. 145–170).

Profession työskentelytavat jakaantuvat kolmeen osa-alueeseen. Ensimmäinen vaihe on diagnoosi, jossa käsiteltävä ongelma kuvataan ammattiryhmän kielellä – vastaukset ongelmaan löytyvät ammattiryhmän sisältä, kunhan ongelman ratkaisu on delegoitu sopiville henkilöille. Seuraava vaihe on ongelman hoitaminen olemassa olevan tietotaidon pohjalta. Rutii- nin puuttuessa siirrytään kolmanteen vaiheeseen, jossa ratkaisua haetaan päättelyn avulla profession teoreettisena perustana olevasta abstraktista tiedosta. Jos tapaukseen voidaan soveltaa olemassa olevaa tietotaitoa, profession toimivallan legitimiteetti vahvistuu, joskus jopa ilman hyviä tuloksia. Päättelyn vaikutus profession arvovaltaan on monimutkaisempi. Jos ammattiryhmän toiminta perustuu liiaksi yksinkertaisiin rutiinisuiorituksiin, profession toimivalta saattaa olla uhattuna, sillä suoritukset ovat helposti toistettavissa. Näin myös profession ulkopuoliset tahot voivat käyttää tietoa hyväkseen. Toisaalta, jos abstraktiota ja päättelyä on liikaa, voi olla, että ammattiryhmän legitimiteetti vaarantuu sen kautta, että toiminta näyttää ulospäin arvailulta ja salatieteeltä. Profession on siis löydettävä tasapaino liiallisen abstraktion ja rutiinitoimenpiteiden välillä. Abstrakti tieto linkittyy profession sisällä työhön akateemisen tiedon kautta. Maallikoiden silmissä hankalasti ymmärrettävät väitteet ongelman luonteesta jäsenyivät akatemian kautta kudokseksi, josta ammattihenkilöt voivat johtaa kulloiseenkin tilanteeseen sopivan ratkaisun (*Abbott*, 1988 s. 35–55).

Työllä on siten kaksoisrooli. Yhtäältä työ tarjoaa ekspertille materiaalia abstraktin tietonsa kartuttamiseksi ja teorioidensa vahvistamiseksi. Toisaalta ammattihenkilö kanavoi profession indeterminantin, kulttuurisia arvoja heijastelevan tiedon työn kautta objektiivisten ja subjektiivisten ongelmien ratkaisuiksi.

4.1.3 Toimivaltavaatimus

Abbottin professioiden järjestelmä perustuu ammattiryhmien kamppailuun toimivallasta. Kamppailu koostuu toimivaltavaatimuksista (claims to jurisdiction), joilla ammattiryhmät pyrkivät kuvaamaan subjektiivisia ilmiöitä oman käsitteistönsä kautta ja vahvistamaan sosiaalista kontrolliaan ilmiötyypistä (*Abbott*, Am Bar Found Res J 1986 s. 190; *Abbott*, 1988 s. 79). Malliin voidaan hyvin lisätä Borehamin kuvaus profession rakenteesta, jossa indeterminantin tiedon eräs funktio on juuri rajata – ja olla rajaamatta – toimivaltaa tarkasti, jotta professio voi laajentaa ja sopeuttaa sitä parhaaksi näkemällään tavalla (*Boreham*, Sociol. Rev. 1983 s. 697).

Professiot valtaavat toimivaltoja muilta ammattiryhmiltä, sillä vapaana olevia toimivalta-alueita ei ole. Kyseessä on ammattiryhmän abstraktin tietojärjestelmän uudelleenkalibrointi siten, että toiselle professiolle kuulunut tehtävä, esimerkiksi epileptikon hoito, kuvataan luontevaksi osaksi valtaavan ammattiryhmän toimivaltaa. Uudelleenkalibrointi voidaan toteuttaa redusoimalla ilmiö osaksi professiolle jo kuulunutta toimivaltaa, toisin sanoen, ilmiö diagnosoidaan valtaavan profession työkaluilla. Toimivaltavaatimus voidaan esittää myös kielikuvien keinoin, jolloin ammattiryhmä ulottaa omat abstraktit mallinsa koskemaan hallittavaa ilmiötä päättelyn avulla. Kolmas mahdollinen keino on antaa käytännönläheinen vastaus esiintyviin ongelmiin näyttämällä, että valtaavan profession hoitokeinot ovat tehokkaita ongelman ratkaisemiseksi (*Abbott*, 1988 s. 86 ja 98–101).

Jatkaen edellä esitettyä esimerkkiä, epileptinen kohtaaminen selitetään aivojen sähköimpulssien poikkeamaksi (*Kälviäinen*, 2010 s. 5–7), joka luontevasti kuuluu neurologian tutkimus- ja hoitokenttään ja siten lääkäriprofession toimivallan piiriin. Esimerkissä yhdistyy kaikki kolme valtaustekniikkaa. Yhtäältä redusoimalla epilepsian osaksi neurologiaa, joka on yksi lääkäriprofession erikoisaloista, lääketiede ottaa haltuunsa epilepsian sosiaalisen kontrollin. Toisaalta lääketiede myös esittää näyttöä hoitokeinonsa tehokkuudesta epileptikkojen terveydentilan kohenemiseen vedoten. Näiden lisäksi lääketiede on laatinut abstraktista tiedostaan mallin, jonka mukaan epilepsia johtuu poikkeavista sähköimpulsseista, ja siten kaapannut epilepsian myös kielikuvien tasolla itselleen. Näin esimerkiksi uskonnolliset selitykset epilepsiasta syntisen elämän kutsumana paholaisen vit-sauksena (*Nakken*, Tidsskr. Nor. Laegeforen 2011, s. 1294) ja papiston ammattikunta, saivat väistyä nykykulttuurin arvoja paremmin artikuloivan lääketieteen tieltä. On kuitenkin huomattava, että vaikka toimivallan kaappaus sisältää usein pyrkimyksen jonkin ongelman tai ongelmakentän täy-

delliseen hallintaan, näin ei aina tapahdu. Abbott mainitsee esimerkkinä tuloverotuksen, joka Yhdysvalloissa on jaettu lakimieskunnan ja tilintarkastajien toimivaltoihin (*Abbott, Am Bar Found Res J 1986 s. 191*). Tällaisia sopimuksia tai toimivallan rajoituksia useamman eri profession välillä löytyy muitakin, ja niiden muodot vaihtelevat asiantuntijaneuvonnasta tosiasialliseen toimivallanjakoon (*Abbott, 1988 s. 69–77*).

Toimivaltavaatimuksen sisällön ohella merkitystä on sillä, millä foorumilla valtaus perustellaan. Vaatimuksella ammattiryhmä pyytää yhteisöä tai yhteiskuntaa tunnustamaan ammattiryhmän kognitiiviset ja tiedolliset rakenteet antamalla sille yksinoikeuden kyseessä olevien ilmiöiden käsitteelyyn. Vaatimuksella voidaan pyrkiä vaikuttamaan kolmeen eri yleisöön – oikeusjärjestykseen, yleiseen mielipiteeseen tai työyhteisöön. Ammattiryhmä pyrkii valtaamaan tavoitellun toimivallan esimerkiksi vaikuttamalla lainsäädäntöön. Saavutetun muodollisen toimivallan murtaminen on hankalaa, sillä uusi toimivaltavaatimus tarvitsee lähtökohtaisesti menestyäkseen vahvan poliittisen tuen, joka konkretisoituu esimerkiksi formaalis-oikeudellisena lainsäädäntövaatimuksena. Yleiseen mielipiteeseen vaikuttaminen on helpompaa, ja usein erilaiset julkaisut, ammattiryhmien poliittiset ohjelmat tai muu materiaali onkin suunnattu laajalle yleisölle. Yleisen mielipiteen tuki on tyypillisesti muodollis-oikeudellisen toimivallan tunnustamisen perustana. Edellisistä yleisöistä poikkeava toimivaltavaatimusten vaikutuskenttä on Abbottin termin ”työpaikka”. Teoreettinen toimivaltavaatimuksen käsite vaihtuu työpaikalla eräänlaiseksi assimilaatioksi, jossa eri ammattiryhmät työskennellessään jatkuvasti keskenään imevät vaikutteita toisiltaan ja alkavat suorittaa toisilleen kuuluvia työtehtäviä. Työyhteisön sisällä koetaan, että toimivaltarajat ovat melko häilyviä, eikä toimivaltoja pidetä enää yksinomaisina. Maallikkoja kohtaan toimivallat esitetään kuitenkin hyvin tarkkarajaisina, jotta keskenään hyvin toimivat ammattiryhmät saisivat pitää jaetun toimivaltansa ilman muiden ammattiryhmien valtausyrittäjiä (*Abbott, 1988 s. 59–68*).

Abbottin järjestelmässä on siis kyse ryhmistä, jotka työn ja abstraktin tiedollisen rakenteen kautta vakiinnuttavat asemansa muiden ammattiryhmien joukossa tai laajentavat valtaansa muiden kustannuksella. Profession toimivat nimenomaan vuorovaikutuksessa keskenään, eivätkä tyhjiöissä, joissa jokaiselle olisi oma muista ammattiryhmistä ja intresseistä riippumaton lineaarinen kehityskaarensa. Profession keskinäinen kamppailu toimivallasta toimii moottorina jatkuvalla ammattiryhmien sisäiselle muutokselle, jossa pyrkimyksenä on vahvistaa toimivallan yksinomaisuutta ja laajentaa toimivallan piiriä. Institutionalisoituneet, pitkään voimassa olleet ja hyvin perustellut toimivaltarajaukset saavat samankaltaisen luonteen

kuin Foucault'n hegemoniset tietojärjestelmät, jotka selittäessään ympäröivää todellisuutta rajaavat myös ne ainoat kysymykset, joita siitä voi esittää (*Foucault*, 1980 s. 82–85).

Psykiatria pyrki rajaamaan toimivaltansa 1800-luvulla kolmella eri rintamalla. Ammattiryhmän toimintatavat vaihtelivat kilpailevista järjestelmistä riippuen lääketieteestä hallinnollisiin ja moraalis-juridisiin toimivaltavaatimuksiin. Aikaisemmissa luvuissa esitetyn mukaisesti somaattiseen lääketieteeseen verrattuna alienistit painottivat enemmän ihmisen mentaalista ja moraalista puolta. He edellyttivät erityisen koneiston – mielisairaalalaitoksen – luomista, joka mahdollistaisi hullujen hoitamisen ja parantamisen mahdollisimman tehokkaasti. Näissä laitoksissa juuri alienisteilla olisi luonnollisesti merkittävin rooli ja ylin päätäntävalta. Tämä ilmensi pyrkimystä vallata somaattiselta lääketieteeltä eräs osa-alue psykiatrian profession toimialueen piiriin kuuluvaksi. Mielisairaalalaitoksen avulla rajaa vedettiin myös yleiseen hallinto- ja kontrollikoneistoon. Psykiatria kaappasi hullujen hallinnoinnin itselleen nojaten aikakauden sosiaalis-rationaalisiin ihanteisiin ja perustelemalla toimivaltansa lääketieteeseen vedoten. Kolmas rintamalinja sijaitsi psykiatrian ja juridiikan välissä, jossa interdisiplinäärinen kilpailu oli näkyvässä roolissa muun muassa rikosoikeudellisen vastuun arvioinnissa. Valistuksenjälkeiset prosessuaaliset muutokset rikosoikeudessa avasivat tilan psykiatrisille argumenteille sekä Englannissa että Ranskassa.

4.2 Asiantuntijat rikosprosessissa

Muinaisissa yhteisöissä lääketieteen, uskonnon ja juridiikan rajapinta oli häilyvä, ja nykyään irrallisilta tuntuvat tieteenalat olivat kietoutuneet toisiinsa (*Swaenepoel*, PELJ 2009, s. 126–127). Tiedetään, että lääketieteen eksperttejä kuultiin oikeudessa jo huomattavasti ennen roomalaisen oikeuden kodifikaatioita esimerkiksi Egyptissä. Samoin juutalaisessa perinteessä lääketieteen asiantuntijoita hyödynnettiin jo 300–400-luvuilta lähtien. Roomalaisen oikeuden myötä myös muita asiantuntijoita alettiin kuulla teknisten kysymysten selvittämiseksi. Imperiumin hajottua asiantuntijoiden käyttö prosesseissa väheni, ja vasta roomalais-kanonisen oikeuden renessanssin myötä jumalantuomiot ja monet muut uskonnolliset elementit väistyivät rikosprosessista sekä mantereella että Englannissa (*Taylor*, 1996 s. 184–185).

Vaikka asiantuntijoita oli kuultu jo aikaisemmin erilaisissa siviili- ja perheoikeudellisissa asioissa, ei heillä yksittäistapauksia lukuun ottamatta

ollut merkittävää asemaa sen paremmin mannermaisessa kuin englantilaisessaakaan systeemissä. Asiantuntijoita alettiin hyödyntää täysimääräisesti sekä romaanis-germaanisessa että common law -prosessissa vasta 1700-luvun lopulta lähtien. Ennen kaikkea kyse oli lääketieteellisistä asiantuntijatodistuksista.

4.2.1 Englanti

Englantilaisessa järjestelmässä lääketieteen asiantuntijoiden roolin muutos liittyi adversariaalisen prosessin kehitykseen. Koska varhainen rikosprosessi ei tuntenut tiukkoja todistussääntöjä, todisteiden arviointi oli vähäistä eikä perusteluja tuomioille annettu (*Landsman*, 1995 s. 134). Jos asiaan liittyi monimutkaisia teknisiä seikkoja, tuomioistuimella oli kaksi mahdollisuutta asiantuntijoiden käyttöön. Valamiehistö saatettiin koota oman alansa asiantuntijoista tai tuomioistuin saattoi kutsua asiantuntijan lausumaan jostain teknisestä asiasta. Näyttöä siitä, että asiantuntijoita käytettiin esimerkiksi hoitovirheasioissa, on jo 1200-luvulta, ja vuonna 1554 eräs tuomari painotti, että asiantuntijatiedon hyväksikäyttö on yleinen, hyvä ja kunnioitettava piirre englantilaisessa järjestelmässä. Asiantuntijan rooli erosi kuitenkin huomattavasti siitä, minkälaisena me sen tunnemme. Heidän tehtävänään oli antaa tuomioistuimelle neuvoja teknisistä kysymyksistä, mutta he eivät tuottaneet valamiehistön arvioitavaksi tarkoitettua todistusmateriaalia tai ottaneet kantaa osapuolten väitteisiin (*Landsman*, 1995 s. 134). Valamiehistön tehtäväksi jäi edelleen arvioida väitteiden totuudellisuus (*Taylor*, 1996 s. 186).

Adversariaalisen prosessin yleistyttyä pääasialliseksi rikosprosessimuodoksi 1780-luvulle tultaessa, asiantuntijan rooli alkoi vastata sen nykyistä muotoa, asiantuntijatodistelua. Siirtymä tuomioistuimen neuvonantajasta oikeudenkäynnin osapuolten todistajaksi liittyi common law -järjestelmän laajempaan muutokseen, jossa asianajajien käyttö ja todistajien kuulustelu alkoivat olla merkittävä osa tuomioistuimenettelyä (*Landsman*, 1995 s. 139; *Rudolph*, 2013 s. 97–98). Tieteellinen rationalismi sai merkittävän roolin päivittäisessä rikosoikeudenhoidossa, kun molemmat osapuolet marssittivat empiirisiin tutkimuksiin vetoavia asiantuntijoita todistamaan puolestaan (*Rudolph*, 2013 s. 98–101). *Landsman* kuvaa muutosta ”asiantuntijoiden kamppailuksi”, jossa osapuolten todistajat alkoivat käydä tieteellistä debattia tuomioistuimissa, mikä puolestaan johti muun muassa lääketieteellisen argumentaation ja todistelun hiomiseen parempien oikeudellisten lopputulosten toivossa. Tämä todistelumalli, jossa ristikuulustelu

ja vertailtavat asiantuntijatodistukset ovat menettelyn keskiössä, on voimassa edelleen (*Landsman*, 1995 s. 140–145).¹⁸

4.2.2 Ranska

Ranskalaisessa oikeusjärjestelmässä asiantuntijatodistelun lisääntyminen liittyi legaalisesta todistusteoriasta luopumiseen ja tuomarin rinnalla toimivan valamiesjärjestelmän käyttöönottoon. Vuoden 1808 rikosprosessisääntöön sisällytettiin tutkintavaiheen salainen luonne, johon kuului muun muassa oikeusavun epääminen epäillyltä kuulusteluvaiheessa. Epäilty ei kuulustelujen yhteydessä myöskään saanut tietoonsa syytteen sisältöä, syytettä tukevia todisteita ja muita tapaukseen liittyviä asiakirjoja, ellei tutkiva tuomari paljastanut niitä. Esitutkintavaiheeseen tehtiin merkittäviä muutoksia vasta 1800-luvun loppupuolella, ja syytetyn asema paranikin lähinnä *cour d'assisesissa* (ranskalainen rikostuomioistuin) järjestetyissä oikeudenkäynneissä (*Garner*, Yale L. J. 1916 s. 257–258 ja 262). Vallankumouksen yhteydessä laaditut lait mahdollistivat asianajajan käytön tuomioistuimessa ja antoivat syytetyille oikeuden saada tietoonsa syyttäjän esittämät todisteet (*Ploscowe*, 1932 s. 377 ja 385).

Siviiliprosessissa oikeus asiantuntijan tekemään tarkastukseen oli kodi-
fioitu jo vuoden 1667 siviiliprosessilaissa (*Engelmann*, 1927, s. 719). Rikosoikeuteen ei kuulunut vastaavasti kodifioitua asiantuntijaelementtiä ennen vuoden 1808 rikosprosessisääntöä, jossa säädettiin syyttäjän velvollisuudesta käyttää apunaan lääketieteellisiä asiantuntijoita rikosten selvittämisessä erityisesti, jos kyse oli kuolemantapauksista. Asiantuntijoiden piti antaa vakuutus siitä, että heidän todistuksensa ja asiaa käsittelevät raporttinsa olivat heidän kunniansa ja omantuntonsa mukaisia (*Code d'Instruction Criminelle de 1808*, Osa I, art. 43–44). Ratkaisun tekevä tuomari oli jo aikaisemman järjestelmän piirissä voinut rikosta selvittäessään käyttää hyväksi asiantuntijatietoa, sillä lähtökohtaisesti kaikki selvityskeinot olivat hänen käytössään rajoittamattoman prosessuaalisen vallan takia. Asiantuntijatiedon puolueettomuudesta kuitenkin ei ollut takeita, sillä syytetyllä ei ollut välttämättä mitään mahdollisuutta ottaa kantaa asiantuntijan väitteisiin, ellei tutkiva tuomari päättänyt esitellä käyttämänsä

---

¹⁸ Mielenkiintoinen seikka on se, että puolustuksen asiantuntijat saivat yleensä palkkaa todistuksestaan, ja tämä saattoi johtaa jopa tulosten vääristelemiseen paremman puolustuksen toivossa (ks. mts. 145).

asiantuntijan lausuntoja syytetyille tutkintaprosessin yhteydessä (*Ploscowe*, 1932 s. 373–374).¹⁹

Uuden menettelyn vastakkainasettelusta ja julkisuudesta johtuen syytetty saattoi nyt ottaa kantaa asiantuntijan esittämiin todisteisiin (*Taylor*, 1996 s. 190–191). Englantilaisesta järjestelmästä poiketen valamiehet ottivat ranskalaisessa rikosprosessissa syyllisyyskysymyksen ohella kantaa erilaisiin juridisiin ongelmiin. He arvioivat muun muassa sitä, oliko rikollinen teko tapahtunut ja oliko teon taustalla harkintaa. Oikeudellisiksi kysymyksiksi alkujaan kuuluneet tahallisuuden ja teon käsitteet tulivat maallikoiden harkinnan piiriin (*Harris*, 1989 s. 137–138). Mahdollisuus lieventävien asiahaarojen huomioimiseen kodifioitiin 1810 rikoslakiin, ja vuoden 1832 muutoksen jälkeen valamiehillä oli syyllisyyskysymyksen ratkaistuaan velvollisuus harkita, sopsisiko tapaukseen jokin rangaistuksen lievennysperuste (*Boyle*, *Jur. Rev.* 1906 s. 261). Valamiesten nojatessa ratkaisuihinsa omaantuntoonsa asiantuntijatodistelusta tuli olennainen vakuuttamisen väline.

4.3 Psykiatrinen asiantuntijatodistelu rikosprosessissa

Hulluus liittyy perustavanlaatuisesti henkilökohtaisen rikosvastuun arviointiin, jonka alkuperä voidaan jäljittää kanoniseen oikeuteen, syntiin ja syyllisyyteen. Mäkinen ja Pihlajamäki esittävät, että syyllisyyden käsite linkittyy yleisempään yksilöllistymisen kulttuuriin, joka valtasi alaa keskiajan intellektuaalisessa elämänpiirissä. Myöhäisen keskiajan filosofis-juridisessa keskustelussa yksilön vapaa tahto oli henkilökohtaisen vastuun taustaehto, jonka puuttuessa rikoksentekijää ei pitänyt rangaista (*Mäkinen ja Pihlajamäki*, *J. Hist. Ideas* 2004 s. 526, 536 ja 542; *Eigen*, 1995 s. 35 ja 55).

Yksittäistapauksissa tahdon selvittäminen ei tietenkään ollut helppoa eikä esimerkiksi legaalisen todistusteorian puitteissa siihen pyrittykään. Menettelyssä keskityttiin rikoksen ulkoisiin tunnusmerkistötekijöihin, sillä syytetyn mielenliikkeiden arviointi kuului vain Jumalalle. (*Mäkinen ja Pihlajamäki*, *J. Hist. Ideas* 2004, s. 540–542) Luonnonoikeudella oli vahva sija esimerkiksi Ranskan vuoden 1670 rikossäännössä. Kommentaari-teoksessaan Jousse toteaa, että esimerkiksi hulluus, alaikäisyys ja dementia anteeksiantoperusteina sulkevat pois rikosvastuun. Oikeuttamisperus-

¹⁹ *Ploscowe* siteeraa Garraudia tuomarin rajoittamattomasta vallasta.

teet puolestaan johdetaan suoraan luonnonoikeuden teeseistä (*Jousse*, 1771 vol I, s. 613–615, 622 ja 648–649). Kuvaavaa on, että *Jousse* ei erittele hulluuden tai dementian luonnetta sen enempää. Hulluuden laadun arviointi jätettiin tuomioistuimen harteille, eikä tarvetta hulluuden teoreettisiin selityksiin ollut.

Mielentilan arvioinnin muutos sekä common law- että romaanis-germaanisessa prosessissa noudatteli samoja linjoja. Robinsonin mukaan hulluutta argumenttina käyttäneet puolustusstrategiat kehittyivät ja lisääntyivät samoihin aikoihin niin Ranskassa kuin Englannissakin. Menestyksellinen puolustus edellytti, että henkilö oli tehnyt syytteessä kuvatun teon ja toisaalta sitä, ettei syytetty ollut oman mielensä herra. Roomalaisesta oikeudesta peräisin ollutta termiä *non compos mentis* käytettiin kuvaamaan henkilöä, joka oli ”syyllinen tekoon, muttei harkintaan.” Tätä mieltä olivat muun muassa aikakauden merkittävimmät englantilaiset juristit, Edward Coke (1552–1634) mukaan lukien (Robinson, 1980 s. 32–36). Blackstonen mukaan valamiesten tuli arvioida syytetyn väitetty hulluus, jos siitä oli pienintäkään epäilyä, ja täydellinen ”idiotismi tai mielenvikaisuus” poisti syyllisyyden (Blackstone, 1848 vol. IV s. 16–17). Molemmissa menettelyissä hulluutta pidettiin vielä 1700-luvulla näkyvänä ja selvänä asiana, jonka toteamiseen riitti maalaisjärki (Goldstein, 1987 s. 163–164; Eigen, *Med. Hist.* 1991 s. 28–29; Eigen, 1999, 426–428; Loughnan, 2012 s. 140; Smith, 1981 s. 163).

Englantilaisessa rikosprosessissa ensimmäinen dokumentoitu vapautus mielentilan perusteella annettiin vuonna 1505. Eigenin mukaan hulluuden näkyvät ominaisuudet johtivat vapauttavaan tuomioon silloin, kun syytetyn ystävät ja läheiset todistivat riittävän vakuuttavasti hulluuden puolesta. Vain ”täydellinen ja kokonaisvaltainen hourailu” oli riittävä peruste syytetyn vapauttamiseksi (Eigen, 1999 s. 427 ja 430). Englantilaisessa prosessissa kehitettiin niin kutsuttu ”villipetotesti”, jossa vapauttavan tuomion edellytyksenä oli, että syytetyn tuli käyttäytyä järjettömästi ja hallitsematta halujaan. Testi oli lähinnä epämuodollinen standardi, ja syytetyn onnistunut vertaaminen villipetoon riippui tapauskohtaisista elementeistä, eikä esimerkiksi lääketieteellisistä perusteluista (Loughnan, 2012 s. 107). Robinson lainaa Tuomari Tracya, joka Coken analyysin mukaisesti määritteli oikeudellisesti relevantin hulluuden vuonna 1723 tapauksessa *Edward Arnold*:

”It must be a man that is totally deprived of his understanding and memory, and that doth not know what he is doing, no more than an infant, than a brute or a wild beast.” (Robinson, 1980 s. 38)

Hulluus liittyi aina henkilön ymmärrykseen. Kyseessä ei ollut esimerkiksi tunnepohjainen häiriö tai jonkinlainen perverssi tahtotilan vääristymä. Hulluuden luonne pohjasi siten lockelaiseen kuvaukseen, joka väistämättä johti kokonaisvaltaisesti nyrjähtäneeseen kuvaan maailmasta yksilön aistiessa maailman johdonmukaisesti väärin. Vuoteen 1785 asti vain täydellinen hulluus riitti oikeudellisesti merkittävän hulluuden toteamiseen (*Eigen*, *Med. Hist.* 1991 s. 31–33 ja 39).

Ranskassa voimassa olleen käytännön mukaan juridisesti relevantti hulluus liittyi vastaavalla tavalla lockelaiseen näkemykseen, jossa painotettiin väärin johtopäätösten tekemistä maailmasta ja kyvyttömyyttä ymmärtää asioita ihmiskunnan yhteisen ja yleisen elämäkokemuksen mukaisesti (*Fodéré*, 1813 s. 183–184; *Goldstein*, 1987 s. 163–164). Goldstein on osoittanut, että tekninen psykiatrinen tieto ei ollut merkittävässä asemassa rikosoikeusprosessissa ennen Georget'n manifestia, vaikka Napoleonin rikoslakeihin oli 1800-luvun alussa kodifioitu hulluuden vastuusta vapauttava luonne (*Goldstein*, 1987 s. 163–165).

Ennen kahdeksannellatoista vuosisadalla tapahtunutta merkittävää muutosta selvää oli se, että hulluuden monipiirteisillä kasvoilla oli yksi yhdistävä tekijä – ne olivat kaikkien nähtävissä.

4.4 Mielisairaus puolustuksena – tapauksia

Uudet psykiatriset teoriat alkoivat näkyä sekä ranskalaisessa että englantilaisessa rikosprosessissa asianajajien vedotessa ymmärryksen hajoamisen sijasta monomaniaan sekä moraaliseen ja impulsiiviseen hulluuteen (*Eigen*, 1999 s. 431; *Smith*, 1981 s. 90–103; *Rafter*, *Criminology* 2004, s. 994; *Loughnan*, 2012 esim. s. 46 ja 143; *Goldstein*, 1987 s. 162–169; *Goldstein*, *Int J Law Psychiatry* 1998, s. 389–391). Eigenin mukaan lääketieteellisen todistelun määrä kuusinkertaistui Old Baileyn rikostuomioistuimessa vuosien 1825–1843 välillä (lukuun sisäytynee myös muu kuin psykiatrinen todistelu) (*Eigen*, *Med. Hist.* 1991 s. 26). Kun huomio suunnattiin lunaatikon ulkoisesta käyttäytymisestä ja habituksesta mielisairaahan sisäiseen maailmaan, maallikoiden välineet eivät enää riittäneet mielentilan arviointiin. Foucault'n mukaan kyse ei ollut rikosoikeudellisen vastuun uudelleenmäärittelystä, vaan oikeusprosessissa käsiteltävän asian ja rangaistuksen kohteen vaihtumisesta. Oikeudellisen diskurssin keskiöön tuli tehdyn teon sijasta ”vaarallinen yksilö” ja oikein mitoitettu rangaistus (*Foucault*, 1978 s. 8–9; *Castel*, 1988 s. 149).

Vaarallinen yksilö konstruointiin henkilöhistorian kautta. Käyttäytymismallit ja tavat, jotka osoittivat poikkeavuutta, tuotiin esiin asiantuntijoiden lausunnoissa. Niiden perusteella luotiin kuvat rikoksesta ja rikollisesta, jotka olivat olemassa jo ennen varsinaista tekoa. Samalla tekijä irrotettiin oikeuden piiristä ja liitettiin tieteen, psykiatrian, dominoimaan kenttään (Foucault, 2003 s. 20–21 ja 24–25). Rangaistuksen tuli puolestaan vastata tätä siirtymää. Koska vastuu teosta saattoi sulkeutua pois mielisairauden takia, rangaistuksen varoittava, moraalinen merkitys ankkuroitui vahvemmin sopimussyhteiskunnan pelisääntöjä rikkovaan tekijään teon sijasta. Tällaista rangaistusta ei pantu toimeen oikeuslaitokselle tutuissa instituutioissa – vankilassa tai hirttolavalla – vaan parantamisen ja hoitamisen ideologiaa edustavassa mielisairaalassa (Foucault, 2003 s. 20–21 ja 24–25; Castel, 1988 s. 204). Rangaistusfunktiota toteuttaessaan psykiatrian ammattikunta ja toisaalta oikeuslaitos voidaan nähdä eräänlaisen durkheimilaisen rangaistusteorian edistäjinä. Rangaistus suunnataan varoittavana esimerkkinä ja moraalialia vahvistavana rituaalina pääasiassa ulkopuoliselle yleisölle tuomitun kärsimyksen kautta (Garland, 1990 s. 42–44).

4.4.1 Hadfield

Englannissa ensimmäinen uuden paradigman mukainen tapaus, jossa puolustus rakennettiin osittaisen hulluuden varaan, oli vuonna 1800 käyty *Hadfieldin* maanpetturuusoikeudenkäynti. Hadfield oli entinen sotilas, joka ansiokkaasta palvelustaustastaan huolimatta ampui harhojen vallassa kohti kuningas Yrjö III:tä tähän kuitenkaan osumatta. Oikeudenkäynnissä Hadfieldiä edustamaan määrättiin asianajaja Thomas Erskine (1750–1823), joka kutsui sekä kirurgeja että yhden alienistinkin todistamaan asiakkaansa mielenvikaisuuden puolesta (Omrod, 1988 s. 5–6). Erskine haastoi vallalla olleen oikeudellisesti merkittävän hulluuden käsitteen osoittamalla, että vain ”täydellinen idiootti” täytti villipetotestin vaatimukset. Puolustuksen mukaan Hadfieldin hulluus oli kuitenkin juridisesti relevantti seikka, sillä harhat, joista hän kärsi, olivat syynä oikeudenvastaiseen hyökkäykseen. Erskinen kutsuman psykiatrin, Bethlemissä työskennelleen tohtori Crichtonin (1763–1856) mukaan Hadfield vastasi järkevästi kysymyksiin jokapäiväisistä asioista, mutta harhojen kohteesta puhuttaessa hänen vastauksensa olivat mielettömiä. Valamiehet totesivat Hadfieldin tuomarin ohjeistuksesta syyttömäksi ja kuolemantuomion sijasta Hadfield tuomittiin pidettäväksi säilössä määräämättömän ajan (Walker, 1968 s. 76–77; Smith, 1981 s. 21; Eigen, 1995 s. 50–52). Vain neljä päivää Hadfieldin oikeudenkäynnin jälkeen *chancellor of justice* esitteli parlamentille lakiehdotuksen,

joka säänteli sekä eräitä maanpetosoikeudenkäyntejä että mielenvikaisten rikollisten säilöissäpitoa syyttömäksi julistamisen jälkeen (*Criminal Lunatics Act 1800*). Laki saatettiin voimaan heinäkuun alussa ja sen katsottiin koskevan retroaktiivisesti myös Hadfieldiä, jolle lakimuutos merkitsi loppuelämän viettämistä Bethlemin mielisairaalassa (*Moran, Law Soc. Rev 1985 s. 511–513*).

Ero ymmärrystä vailla olevaan villipetoon oli selvä. Vain uusimmasta psykiatrisesta tiedosta perillä oleva mielisairaalan lääkäri saattoi todistaa, että muutoin rationaalisesti käyttäytynyt Hadfield oli tosiasiaa hullu, joka ei voinut säädellä käyttäytymistään harhojen ottaessa hänestä vallan. Valamiesjärjestelmän funktiosta johtuen kyse ei kuitenkaan ollut lääketieteen automaattisesta sovellettavuudesta, vaan valamiesten tuli kuunnella asiantuntijoita ja todistajia ja sen jälkeen muodostaa ratkaisunsa (*Smith, 1981 s. 76–79*). Bethlemin lääkäriellä oleva esoteerinen tieto oli peräisin lääketieteellisistä tarkkailun, toiston ja kategorisoinnin metodeista, jotka vastasivat aikakauden tieteenihanteita paremmin kuin maallikoiden yksinkertainen ymmärrys (*Eigen, Law Soc. Rev. 1999 s. 436*). Psykiatria näyttäytyi uutena, progressiivisena ja rationaalisena tietojärjestelmänä, joka valaisi oikeuskäytännön ja lainopin sokeita kohtia tieteellisyydellään (*Rudolph, 2013 s. 111–112*). Hadfieldin tapauksessa myös valamiehistö taipui tälle kannalle. Common law -prosessin kannalta merkittävin englantilainen mielisairausoikeudenkäynti käytiin kuitenkin vasta 1843, jolloin pitkäikäiseksi osoittautuva (ja joissain Yhdysvaltojen osavaltioissa edelleen voimassa oleva) niin kutsuttu *insanity defense* muotoiltiin oikeuskäytännössä. *Daniel McNaughtonin* oikeudenkäynnissä psykiatrinen tieto ja oikeudelliset intressit kulminoituivat jo aikanaan kiistanalaiseen ratkaisuun, joka määritteli hulluuden asemaa common law -prosessissa 1900-luvulle asti.

4.4.2 *McNaughton*

*Daniel McNaughton*²⁰ ampui kuolettavasti Englannin pääministerin Sir Robert Peelin, henkilökohtaista sihteeriä Edward Drummondia, helmikuussa vuonna 1843. McNaughton kärsi epämääräisistä harhoista, joiden takia hän kuvitteli olevansa useiden tahojen muun muassa valtaapitävien ”Toryjen” vainoama. Asia eteni nopeasti ja jo kolmas maaliskuuta 1843 tapausta käsiteltiin Old Baileyn rikostuomioistuimessa (*Omrod, 1988 s. 6*).

²⁰ McNaughtonin nimestä on käytetty lukuisia eri versioita, kuten McNaughton, Macnaughton, McNaghten etc. (*Walker, 1968 s. 102*).

Syyttäjä vaati, että McNaughton tuomittaisiin lain mukaan murhasta ja vetosi muun muassa aikaisempaan *Ferrersin* tapaukseen, jossa tuomari Hale oli edellyttänyt täydellisen järjettömyyden toteamista, jotta vapauttava tuomio olisi voitu antaa. Syyttäjän mukaan mitään kategorista määritelmää juridisesti relevantille hulluudelle ei ollut, mutta totesi samalla, että ainakaan ”osittainen hulluus” ei voinut mahtua määritelmän sisään syytetyn tietäessä oikean ja väärän eron. Syytetyn mielentilaa ei voinut syyttäjän mukaan päätellä vain teosta itsestään ja sen mahdollisesta motiivittomuudesta, vaan huomiota tuli kiinnittää olennaisissa osin McNaughtonin luonteeseen ja hänen muuhun käyttäytymiseensä, joka tekoa lukuun ottamatta oli järkevää ja tavallista. Syyttäjä painotti, että tapauksessa ei ollut kyse lainopillisesta tulkinnasta vaan faktoista – siitä, oliko McNaughton mielenvikainen. Puheenvuoronsa lopussa syyttäjä vielä kehotti valamiehistöä kiinnittämään tarkkaan huomiota esitettyihin todisteisiin (*The State Trials Report: The Queen Against Daniel M’Naughton*, 1843 s. 14–21).

Puolustusasianajaja Sir Alexander Cockburn (1802–1880) piti puolestaan häikäisevän ja kaunopuheisen puolustuspuheenvuoron, jossa hän sekä vetosi uusimpaan lääketieteelliseen tietotaitoon ja oikeudellisiin prejudikaatteihin että vaati valamiehiä kiinnittämään erityistä huomiota todisteisiin (*The State Trials Report: The Queen Against Daniel M’Naughton*, 1843 s. 30–56). Cockburn kutsuikin todistaja-aitioon kahdeksan lääketieteellistä todistajaa syyttäjän nojatessa lähinnä muihin McNaughtonin tunteisiin henkilöihin. Cockburn haastoi maallikoiden käsityksen hulluudesta vetoamalla muun muassa edellä mainittuun Hadfieldin tapaukseen, jossa juridisen hulluuden määritelmä sai uudet puitteensa Erskinen lausahduksessa, jonka Cockburn luki sellaisenaan:

*”I must convince you, not only that the unhappy prisoner was a lunatic within my own definition of lunacy, but that the act in question was the immediate unqualified offspring of this disease.”*²¹

Cockburnin mukaan tapauksessa oli kyse samankaltaisesta tapauksesta, jossa teko itsessään oli seurausta McNaughtonin mielisairaudesta. Maallikoiden tai juristien tieto ei riittänyt mielentilan arviointiin, vaan vain asiaan vihkiytynyt lääkäri saattoi arvioida sairauden luonnetta mielen eri osalueiden ja aivotoiminnan monimutkaisuuden takia. Cockburn oli samaa mieltä syyttäjän kanssa siitä, että vain konkreettisen teon analysointi ei

---

²¹ [Korostus lisätty LK.]

riittänyt ratkaisun perusteiksi, mutta syyttäjän näkemyksestä poiketen hän pyrki näyttämään teon epätyypillisessä ja järjettömässä valossa. Huomiota oli kiinnitettävä myös McNaughtonin muuhun käyttäytymiseen, joka tavallisuudestaan huolimatta poikkesi puolustuksen mukaan huomattavasti syyttäjän kuvailemasta järkevistä käytöksistä syytetyn pelätessä kuollakseen tosiksi kuvittelemiaan vainoajia. Puolustus yhtyi syyttäjän näkemykseen kuitenkin siinä, että tapauksessa oli kyse faktojen eikä oikeudellisten väitteiden arvioinnista (*The State Trials Report: The Queen Against Daniel M'Naughton*, 1843 s. 33–34 ja 41–55).

Tapaus päättyi tuomarien keskeyttäessä käsittelyn sen jälkeen, kun puolustuksen kutsumat lääketieteelliset todistajat olivat antaneet todistuksensa. Bethlemin lääkäri Thomas Monro, Surreyn mielisairaaloiden lääkäritarkastaja Sir Alexander Morison ja Forbes Winslow, merkittävä brittiläinen alienisti, todistivat yhtäpitävästi McNaughtonin mielisairaudesta, eikä syyttäjällä ollut esittää tuomarien edellyttämää lääketieteellistä vastanäyttöä. Tämän jälkeen tuomarit neuvoivat valamiehistöä ratkaisemaan asian esitetyn näytön perusteella. Valamiehistö totesi McNaughtonin syyttömäksi murhaan, ja hänet siirrettiin loppuelämäkseen Bethlemin mielisairaalaan (*The State Trials Report: The Queen Against Daniel M'Naughton*, 1843 s. 66–73).

Tapauksesta käy hyvin ilmi, miten lääketieteellinen tieto vaikutti sekä teon ja että tekijän arviointiin. Elämässään muuten kohtuullisesti pärjännyt McNaughton näyttäytyi lääkärin todistelun valossa mielenvikaisena, jonka sairauden ”kruunasi” (*The State Trials Report: The Queen Against Daniel M'Naughton*, 1843 s. 67) murhanhimoisen ja hallitsematon impulssi. Niin syyttäjän kuin puolustuksenkin henkilötodistelu painotti sitä, että McNaughton oli muuten viettänyt melko tavallista elämää; hän oli tehnyt töitä, tutustunut ihmisiin ja opiskellutkin. Ratkaisu nostatti niin juridisten kuin yhteisölistenkin vastalauseiden ryöpyn, jonka seurauksena syntyivät niin kutsutut ”McNaughtonin säännöt”. Tämä juridis-psykologinen testi puolestaan kohtasi psykiatrien ankaran vastustuksen doktriinin palatessa lockelaisiin ymmärryksen ja oikeudenvastaisuuden kriteereihin modernien psykiatristen teorioiden kustannuksella (*Walker*, 1968 s. 100–102; *Bartlett. Soc Hist Med* 2001, s. 115–116; *Smith*, 1981 s. 15–16)

Sillä ei ole merkitystä, miten säännöt tai vastuukysymykset määräytyivät McNaughtonin tapauksessa tai siitä eteenpäin. Olennaista on, että vaikka psykiatrisen tiedon painoarvosta rikosoikeusprosessissa kiisteltiin vielä McNaughtonin jälkeenkin (ja edelleen), oli selvää, että viimeistään McNaughtonin tapauksessa psykiatrinen kieli vakiinnutti paikkansa englantil-

laisessa rikosprosessissa juridisten mekanismien kautta oikeudellisten väitteiden rinnalla.

4.4.3 Pierre Rivière

Myös Ranskassa käytiin 1800-luvun alussa yhteiskuntaa kuohuttaneita rikosoikeudenkäyntejä, joissa puitiin syytetyn mielentilaa ja teon motiivia. Suurta huomiota saivat muun muassa kriminaalipsykiatrian klassikoiksi nousseet Légerin, Lecouffren ja Papavoinen tapaukset, joille Georget omisti merkittävän monomaniaa tutkivan teoksensa ja joiden synnyttämää reaktiota esimerkiksi Goldstein on käsitellyt kattavasti (*Georget*, 1825; *Goldstein* 1987 s. 164–166 ja 179–184; *Goldstein*, 1998 s. 390; *Foucault*, 1982a s. viii). Foucault ja hänen kumppaninsa kokosivat erään tällaisen tapauksen kaikki löytämänsä oikeudelliset ja lääketieteelliset dokumentit yksiin kansiin (*Foucault*, 1982a s. xii–xiv), ja käyttäen tätä koonnosta kuvaamaan ranskalaista prosessia, jossa psykiatria sai oman tilansa. En käy tässä läpi Foucault’n ja muiden teoreettisia analyysejä, vaan olen valinnut materiaalin sen laajuuden vuoksi ja käyttäen *Pierre Rivière*en tapausta vain esimerkkinä rikosprosessista.

Pierre Rivière oli maanviljelijän poika, joka kesäkuussa 1835 tappoi raa’asti äitinsä, siskonsa ja veljensä. Tekonsa jälkeen hän poistui paikalta ja hänet saatiin kiinni noin kuukauden päästä. (*Foucault* edit., 1982 s. 3 ja 14.) Alkuvaiheen kuulusteluissa Rivière tunnusti murhat, mutta vetosi hulluuteen kertoen, että hän oli tappanut perheenjäsenensä Jumalan vaatimuksesta. Kuulustelujen edetessä Rivière kuitenkin perui aikaisemman kertomuksensa taivaallisesta johdatuksesta ja kertoi, että hän teki murhat, jotta hänen isänsä vapautuisi julman ja piinaavan vaimonsa ikeestä. Asiaa tutkiva tuomari pyysi Rivièreä kirjoittamaan ylös kaiken mitä muisti tapahtumaan johtaneista seikoista. Hämmästyksekseen hän sai Rivièreeltä, jota muuten pidettiin idioottina ja mielipuolena, laajat muistelmat, joissa kuvattiin pienintäkin yksityiskohtaa myöten kaikki hänen äitinsä isälleen aiheuttamat vaivat ja hankaluudet. Tapaus eteni vangitsemiskäsittelyyn, jossa Rivière vangittiin odottamaan varsinaista oikeudenkäyntiä. (*Foucault* edit., 1982 s. 19–50.)

Syyttäjä hankki lääketieteellisen asiantuntijan tutkimaan Rivièren mielentilaa sillä välin, kun tätä pidettiin vangittuna. Lääkäri Bouchard tuli siihen tulokseen, ettei vankia voinut pitää mielisairaana, vaan teot johtuivat ”hetkellisestä kiivastumisesta, jonka hänen isänsä kärsimykset aiheuttivat hänessä.” (*Foucault* edit., 1982 s. 124.) Rivière asetettiin syytteeseen vakaan harkinnan perusteella tehdystä murhasta, ja syytteessä todettiin, että

hän ei älykkyystään johtuen pystynyt pitämään yllä kuvaa aikaisemmas-
ta mielisairausesityksestään.

Puolustusasianajaja, Maître Bertauld, hankki myös lääkärin lausunnon syytetystä. Lääkäri Vastel tuli Bouchardiin nähden vastakkaiseen lopputu-
lokseen Rivière'n mielentilasta ja totesi, että teko oli suora seuraus syytetyn
kärsimästä sairaudesta. Vastel totesi arviossaan, että kyse oli monomanias-
ta. Vastelin mukaan huomattavaa oli, että Rivière johti loogisesti rakentu-
vat perustelut teolleen; kyse ei ollut vain murhanhimoisesta impulssista,
vaikka Rivièreltä puuttui ”mentaalinen vapaus.” (*Foucault* edit., 1982 s. s.
124–125, 130–131 ja 135.)

Tapaus eteni rikostuomioistuimeen, jossa asian ratkaisivat ranskalaisen
järjestelmän mukaisesti tuomari ja kaksitoista valamiestä. Aikakausileh-
tien mukaan Vastel ja Bouchard olivat käyneet kiivasta keskustelua Rivière-
ren mielentilasta tuomioistuimessa, ja asian ratkaiseva tuomari oli joutunut
kutsumaan prosessuaaliseen valtaansa nojaten lisäksi useita asiantuntijoi-
ta, jotta asiasta olisi saatu selvyys. Kolme lääkäriasiantuntijaa puhuivat
Rivière'n mielisairaudesta puolesta ja kolme taas oli sitä mieltä, että Rivière
oli kyllin terve ymmärtääkseen tekonsa oikeudenvastaisuuden. Myös ta-
pausta seurannut yleisö oli mielipiteiltään jakaantunut. Valamiehet tulivat
puolestaan yksimielisesti siihen tulokseen, että Rivière oli syyllinen, mutta
kuusi kahdestatoista oli sitä mieltä, että asiassa olisi pitänyt huomioida
mielenvikaisuus lieventävänä asianhaarana. Rivière kuitenkin tuomittiin
kuolemaan (*Foucault* edit., 1982 s. 145–146).

Ranskalaiseen järjestelmään kuului kaksi muutoksenhakuväylää tuomi-
on langettamisen jälkeen. Yhtäältä muutosta voitiin hakea valituksella
ylempään tuomioistuimeen, joka käsitteli oikeuskysymyksen uudelleen.
Rivière valitti, mutta valitus ei menestynyt. Toisaalta myös kuninkaaseen
saatettiin vedota lievennyksen toteuttamiseksi, ja lopulta kymmenen vala-
miehen joukko lähettikin vetoomuksen, johon liitettiin muun muassa Es-
quirolin, Orfilan ja Leuretin, aikansa arvostetumpien mielen lääkäreiden,
yhtäpitävä arvio Rivière'n mielisairaudesta. Kuningas hyväksyi vetoomuk-
sen, ja Rivière'n tuomio lievennettiin elinkautiseksi vankeudeksi (*Foucault*
edit., 1982 s. 161–169).

Tapauksessa kuvastuu hyvin 1800-luvun ranskalaisen rikosprosessin
luonne. Yhtäältä menettelyyn kuuluu sen salainen ja rajoittunut osa, jossa
tutkiva tuomari kuulustelee Rivièreä ilman asianajajaa. (*Foucault* edit.,
1982 s. 19–38) Toisaalta materiaaleista kuvastuu myös varsinaisen rikosoi-
keudenkäynnin vastakkaisuus, jossa sekä syyttäjät että puolustus esittävät
todisteita ja kutsuvat todistajia puhumaan kantojensa puolesta, ja jossa niin
tuomarin prosessinohjauksella kuin valamiesten harkinnallakin on merkittä-

tävä sija (Foucault edit., 1982 s. 137–147). Lieventävien asianhaarojen doktriini raivasi prosessiin tilan lainopin ulkopuoliselle asiantuntijapuhevuoille, jotka tapauksessa nojasivat lääketieteeseen perustuvaan, somaattis-psykiatriseen asiantuntijatietoon. Molempien osapuolten vedotessa arvostettuihin lääkäreihin valamiesten oli vapaan todisteidenharkinnan ja henkilökohtaisen vakuuttuneisuutensa piirissä arvioitava, mikä tapauksessa oli oikeudenmukainen ratkaisu.

Asiantuntijoiden erimielisyys valaisee hyvin professionalisoituvan psykiatrian sisäistä keskustelua. Bouchardin arvion mukaisesti hetkellinen kiihastuminen tai ”yli-innostuminen” (Foucault edit., 1982 s. 122–124) ei riittänyt vastuusta vapauttavaksi mielisairaudeksi. Vastel puolestaan vetoaa oppeihin monomaniasta, mutta painottaa silti tapaa, jolla Rivière johtaa loogisesti tekonsa vääristä alkupremisseistä (Foucault edit., 1982 s. 130–131) – lockelaisen hulluuden määritelmä ei ole tästä kaukana. Alansa arvostetuimmat asiantuntijat Esquirol, Leuret ja Orfila yhtyivät Vastelin kantaan käyttämättä jo kiistanalaista termiä monomania, ja painottivat sitä, ettei täydellinen järjettömyys ollut oikeudellisesti relevantin hulluuden edellytys (Foucault edit., 1982 s.163–165).

Foucault’n mukaan rikostuomioistuin toimi kolmen asiaan liittyvän epistemologisen kysymyksen foorumina: mitkä olivat tapauksen faktiset sekä näkemykselliset ja tieteelliset totuudet? (Foucault, 1982b s. 210) Mielestäni faktisessa totuudessa oli kyse tapahtuneista tosiseikoista ja Rivièren mielentilasta – mikä sai köyhän maanviljelijän pojan murhaamaan sukulaisansa? Näkemyksen osalta kyse oli lainopin ja psykiatrian kamppailusta, jossa foucault’laiseen tapaan rikosvastuun arviointi liikkui teon ja tekijän arvioinnin välillä. Tieteellinen totuus puolestaan liittyi psykiatrian sisäiseen keskusteluun, jossa lääketieteen eri haarat keskustelivat keskenään ja kilpailivat soveltuvuudestaan. Lisäisin näihin näkökohtiin kuitenkin myös prosessuaaliset kysymykset: miten määrittyivät uudet – valamiesten ja asiantuntijoiden – roolit muuttuvan rikosprosessin sisällä ja mikä mahdollisti tämän prosessuaalisen vallan uusijaon?

5 LOPPUPÄÄTELMÄT

5.1 Prosessi ja professio – maallikot ja mestarit

”... where the court and the expert encounter each other, where judicial institutions and medical knowledge, or scientific knowledge in general, intersect, statements are formulated having the status of true discourses with considerable judicial effects.” (Michel Foucault, 1975)

Muun muassa sekä Loughnan että Goldstein ovat tutkineet lainopin ja psykiatrian rajapintoja. Loughnan esittelee kirjassaan ”Manifest Madness” psykiatrisen tiedon tilaa rikosprosessissa sekä asiantuntijatiedon ja maallikoiden ymmärryksen suhdetta. Käsittelemäni aiheen osalta Loughnanin teesit voidaan tiivistää seuraavasti: tieteellisen vallankumouksen mukanaan tuoma uudenlainen hulluuden epistemologia ja toisaalta valamiesjärjestelmän muutos johtivat psykiatrisen tiedon huomioimiseen englantilaisissa tuomioistuimissa (Loughnan, 2012 s. 138–139 ja 143–144). Muutos ei ollut yksisuuntainen ”expert-only” -järjestelmän voittokulku. Myös maallikoiden käsityksellä hulluudesta oli sijansa rikosprosessissa heidän arvioidessaan tapauksen faktoja ja tuomioistuimen mahdollistaessa asiantuntijoiden ja valamiesten välisen kommunikaation (Loughnan, 2012 s. 136–140 ja 145–151). Loughnan käsittelee myös työssäni esiteltyjä McNaughtonin ja Hadfieldin tapauksia (Loughnan, 2012 s. 103–116). Goldstein on puolestaan kuvannut Ranskassa monomaniasta käytyä keskustelua lainopin ja psykiatrian rajakiistana, jonka pääasiallinen tarkoitus oli vakiinnuttaa rikosoikeudellisen vastuun arviointi jommallekummalle osapuolelle (Goldstein, 1987 s. 166–169). Kyse on professionalisoitumiseen liittyvistä määrittelyistä, jossa tehdään rajanvetoa professioiden ydinkysymyksiin liittyvissä asioissa.

Loughnanin esittämä näkemys maallikoiden tiedon merkityksestä rikosprosessissa on otettava vakavasti. Kuten olen edellä esittänyt, psykiatristen asiantuntijoiden rikosprosessissa tuottama tieto ei suoraan ratkaissut tapauksia, vaan kyse oli nimenomaisesti tämän tiedon hyväksymisestä ratkaisun perustaksi. Foucault’laiseen tapaan Loughnan toteaa, että maallikoiden tieto määräytyy asiantuntijatiedon mukaan (Loughnan, 2012 s. 47 ja 150–151); maallikon kokemukset, kuullut tarinat ja artikuloidut mielipiteet ovat hänen tietonsa ydin, jotain, mitä asiantuntijatieto ei painota ja mitä se ei ole. Valamiesten tehdessä arvion syytetyn mielentilasta he soveltavat tätä tietoaan ja osallistuvat näin tietorakennelmien keskinäiseen dia-

logiin. Lakimies näyttäytyy tässä kuvauksessa maallikkona psykiatrisen tiedon suhteen, samoin kuin psykiatri lainopin (Loughnan, 2012 s. 159). Vallitsevan ideologisen ilmapiirin mukaan painoa annetaan jokamiehen tunnistamille hulluuden ulkoisille, näkyville piirteille tai ekspertin, diagnoosin ja dissektion menetelmillä havaitsemille ominaisuuksille. Olennaista Loughnanille on kuitenkin se, että asiantuntijatodistelu rikosprosessissa ei kokonaan poistanut maallikoiden tiedon prosessuaalista arvoa. Vaikka olen käsitellyt artikkelissani samoja kysymyksiä kuin Loughnan, ja yhdyin hänen näkemyksiinsä monissa asioissa, koen, että Loughnanin esittämä arvio psykiatrisen tiedon funktiosta ei riitä. McNaughtonin oikeudenkäynnissä prosessia ei käyty ainoastaan rikosoikeudellisen vastuun määrittämiseksi, vaan puolustusasianaja Cockburnin tavoitteena oli vahvistaa asiantuntijatiedon roolia lainopin hallitsemalla näyttämöllä. Sekä Cockburn että kruununnsyyttäjät vaativat, että valamiehet antoivat asianmukaisen painoarvon todisteille. He painottivat myös, että kyse ei ollut oikeuskysymyksen vaan tosiasiakysymyksen ratkaisusta. Samalla he tulivat implisiittisesti artikuloineeksi, että kysymys faktasta oli asiantuntijoiden käsissä, mihin annetun vastauksen jury joko hyväksyi tai oli hyväksymättä. Toisin sanoen, rikosprosessin pinnanalainen tehtävä liittyi Foucault'nkin mainitseman "faktisen totuuden" selvittämiseen. McNaughtonin tapauksessa olennainen tosiasiakysymys ei liittynyt harhaisen miehen mielentilaan. Tärkein ja parhaiten naamioitu tosiasiakysymys kysymys jäsenyyden uudelleen: oliko asiantuntija pätevin arvioimaan maailmaa koskevia väitteitä?

Rikosprosessin faktisella lopputuloksella ei ole tämän kysymyksen kannalta merkitystä. Asiantuntijoiden lausuntojen todistusteoreettinen painoarvo on myös toissijaista; vastauksen perusteluihin kun vain harvoin voidaan hakea muutosta. Kysymykseen siitä, määritteleekö asiantuntija parhaiten ympäröivän todellisuuden, valamiehet vastasivat niin McNaughtonin kuin Hadfieldin ja Rivièrenkin tapauksissa myöntävästi. Psykiatrisen tieto legitimoivat valamiesten ja juristien tietämättömyyden ja toisaalta "maallikkous" antoi tilan asiantuntijatiedolle rikosprosessissa.

Kahden disiplinaarisen välisen keskustelu ei olisi ollut mahdollista ilman tieteenaloja edustavia yksilöitä. Asiakkaitaan edustavien lakimiesten joukko ajoi etujaan käyttämällä hyväksi uutta, professionalisoitumiseen pyrkivää ammattiryhmää. Samoin psykiatrien nouseva ammattikunta hyötyi jo olemassa olevista juridisista instituutioista oman tietonsa yhteiskunnallisessa vakiinnuttamisessa. Mielen tohtorit eivät Eigenin mukaan kuitenkaan olleet uhka common law -järjestelmälle ammattiryhmän näyttäytyessä järjestäytymättömänä ja ristiriitaisena yhteisönä, jossa edes soveltuvista teorioista ei päästy yksimielisyyteen (Eigen, 2003 s. 7).

Goldsteinin argumentti psykiatrian ja lainopin rajakiistasta vastaa hyvin Abbottin näkemystä professionalisoitumiskehityksestä. Kyse oli pyrkimyksestä yhteiskunnalliseen etenemiseen ja paremman statuksen saavuttamiseen (Goldstein, 1987 s. 166–169). Goldstein yhtyy Foucault'n näkemykseen siitä, että yksilöidyn rangaistuksen ja tieteellisen todistelun funktio rikosprosessissa liittyy prosessin kohteen uudelleenmäärittelyyn (Goldstein, 1998 s. 394–395). Siirtymä teon arvioinnista henkilön luonteen, moraalien ja olemuksen analyysiin on ilmeinen.

Haluan syventää Goldsteinin professionalisoitumisen näkemystä Abbottin teorian antamalla työkaluilla ja samalla haastaa sekä Eigenin että Loughnanin väitteet. Rajakiista vastaa toimivaltavaatimusten esittämistä. Kyse on kahden kilpailevan tieteellisen viitekehyksen soveltamisesta määriteltävään asiaan, eli tapausten ominaisuuksien uudelleennimeämisestä. Monomania, osittainen hulluus, moraalinen hulluus, rikosoikeudellinen vastuu tai sen puute, oikeustositseikka ja muu ammattiryhmien käyttämä terminologia on nimenomaan käsiteltävän asian diagnosointia ja toimivaltan jäsentämistä. Se on ympäröivän maailman yksityiskohtien kaappamista asiantuntijuuden piiriin.

Analysoidessaan esimerkiksi Rivièren tapausta lääkärit sovelsivat abstraktia, esoteerista tietoaan, joka mahdollisti Rivièren käyttäytymisen sijoittamisen ammattiryhmän oman käsitemaailman sisälle tai, kuten Bouchardin lausunnossa, niiden ulkopuolelle. Jo ammattiryhmän sisäisestä kiistelystä näkyi tiedon indeterminantti luonne. Professio oli sisäisesti eripurainen. Samalla abstraktius mahdollisti ”asiantuntijuuden” näyttäytymisen yhtenäisenä rintamana rikosprosessin kentässä. Eri teoriat kilpailivat toisiaan vastaan, mutta tietojärjestelmän olemassaolo ei missään vaiheessa tullut kyseenalaistetuksi. Vaikkei psykiatria tieteenalana välttämättä vinyt lainopilta mitään aikaisemmin sille yksinomaan kuulunutta tiedollista osaluuetta, interdisiplinäärinen keskustelu oli kuitenkin saanut jalansijan juridiikan omimmassa menettelyssä: rikosprosessissa. Professionalisoitumisteorian näkökulmasta kuoleman objektiivinen totuus artikuloitiin subjektiivisten totuuksien välinein joko rikosoikeudellisena vastuuna tai mielisairautena. Foucault'n ”näkemyksellinen ja tieteellinen totuus” kävivät kappailua dominoivasta asemasta.

Abbottin mukaan toimivaltavaatimuksen yleisö on myös merkittävässä osassa professionalisoitumiskeskustelussa. Väitän, että valistuksen perinteitä kunnioittavassa rikosprosessissa kaikki Abbottin yleisöryhmät ovat läsnä samassa tilassa, mikä tekee rikosprosessista ainutlaatuisen foorumin. Yhtäältä kyse on yleiseen mielipiteeseen vaikuttamisesta, jossa asiantuntijoita kuuntelemalla yleisö näkee, miten esoteerisesta tiedosta muotoutuu

käsin kosketettava sairas rikollinen. Legaalin yleisö on myös läsnä. Tämä puolestaan mahdollistaa profession tietotaidon oikeudellisen legitimoinnin ja institutionalisoinnin asianajajien kutsuessa asiantuntijoita todistamaan asiakkaidensa puolesta ja tuomarien luodessa niin ennakkotapauksia kuin menetelmäsääntöjäkin. Oikeussalit ja istunnot ovat puolestaan asiantuntijoiden työpaikkoja. Työyhteisössä tapahtuva assimilaatio näkyy selvästi asianajajien käyttäessä ammattiryhmien sanastoa kuulusteluissaan ja asiantuntijoiden vastatessa juristien väitteisiin ja kysymyksiin oikeudellista relevanssia ja parempaa statusta tavoitellen.

Jäljellä on ”prosessuaalisen totuuden” selvittäminen. Loughnania mukaillen, psykiatria sai roolinsa rikosoikeudellisissa menettelyissä valistuksen ideologisen perinnön ja tieteellisen vallankumouksen johdosta. Abbotin teorian mukaisesti se anasti itselleen osan juridiikan toimivallasta ja legitimoiti itsensä yhteiskuntaan kuuluvien yleisöjen edessä progressiivisena ja humanisena tieteenalana. Profession abstraktin ja indeterminantin tietojärjestelmän olemassaolosta johtuen valamiehistö totesi oman tietämättömyytensä hyväksyessään asiantuntijan väitteet päteviksi todistuksiksi maailmasta. Toisin sanoen, asiantuntija delegoi osan tiedostaan valamiehistön käyttöön ja siten alisti juryn oman tietojärjestelmänsä kanavaksi. Vaikka valamiehistö ei hyväksyisi ekspertin todistusta ratkaisunsa perustaksi, se on jo antanut profession tietojärjestelmälle vähintäänkin samanarvoisen aseman maallikoiden tunteiden, mielipiteiden ja arvojen rinnalla. Asiantuntijan näkemys on otettava huomioon.

Psykiatrinen tieto ja psykiatrien ammattikunta löysivät paikkansa rikosprosessissa professioiden edustajien aktiivisen toiminnan kautta rikosoikeudellisten järjestelmien ollessa kriisissä valistuksen ideologisen kritiikin jäljiltä. Kysymys oli loppujen lopuksi siitä, että rikosoikeudellinen prosessi antoi asiantuntijalle uuden areenan ja oikeuden puhua faktoista – faktoista, jotka vain mestari tietää, ja joiden arvo tieteellistyneessä, tehokkaassa ja rationaalisessa maailmassa on moraalisenormatiivisesti suurempi kuin maallikon tunteisiin ja kokemuksiin perustuva tieto.

5.2 Oikeuspsykiatrian asemasta nykypäivänä

Historiallista taustaa vasten on syytä luoda vielä lyhyt katsaus oikeuspsykiatrian nykyhetkeen. Neurotieteiden, erityisesti aivokuvantamisen, hyödyntäminen rikosjutuissa on yksi ajankohtaisista teemoista. Myös lääkärin etiikan ja oikeusprosessin yhteensovittamisesta käydään keskustelua nykypäivänä. Esimerkiksi Stone ja MacCourt toteavat, että ”neurotiede on tun-

keutunut psykiatrian ja oikeuspsykiatrisen todistelun kentälle väittämällä tuntevansa uusimman tieteellisen totuuden ihmisestä” (*Stone ja MacCourt, J Psychiatry Law* 2008 s. 633). Samaan aikaan Perlinin ja Lynchin mukaan adversariaalinen rikosprosessi on käyttänyt neurotieteiden tarjoamia mahdollisuuksia vain rajallisesti. Esimerkiksi antisosiaalisen persoonallisuushäiriön neurologisista syistä on saatu luotettavaa ja lääketieteellisesti pätevää tutkimustietoa aivokuvantamalla. Tällaisen näytön hyödyntäminen tuomioistuimissa lisääntynee (*Perlin – Lynch, VJCL* 2016, s. 328–339).²² He tulevat samalla implisiittisesti väittäneeksi, että nopeasti kehittyvän tieteellisen tiedon laajempi hyödyntäminen tuomioistuimissa toisi mukanaan parempia ja oikeudenmukaisempia ratkaisuja (*Perlin – Lynch, VJCL* 2016, s. 346–347). Samoin Greely arvioi, että ”rikospelkojen pysyessä korkealla ja tieteellisen ymmärryksen karttuessa... neurotieteitä aletaan hyödyntää rikollisen käyttäytymisen hoidossa” (*Greely, Univ Kans Law Rev* 2008 s. 1137–1138). Perlin on lisäksi erotellut erilaisia neurotieteelliseen todisteluun liittyviä myyttejä ja harhoja, jotka vaikuttavat voimakkaasti valamiehistön käsitykseen todistuksen uskottavuudesta (*Perlin, Akron Law Rev* 2009 s. 891–894).

Lääketieteellisen etiikan rajanvetoa tehdään terapeutin ja psykiatrisen asiantuntijan välillä. Psykiatria lähtökohtaisesti sitoo Hippokrateen dualistinen vala, joka voidaan tiivistäen määritellä yhtäältä haitanteon kielloksi ja toisaalta vaatimukseksi tehdä kaikki mahdollinen potilaan eteen. Tämä on ilmeisessä ristiriidassa sen kanssa, että lääkäri voi arvioidessaan syytety mielentilan edesauttaa henkilön kärsimystä, esimerkiksi vankilatuumion tai vaikkapa pakkosterilisaation myötä (esim. *Appelbaum, Int J Law Psychiatry* 1990 s. 249–259; *Greely, Univ Kans Law Rev* 2008 s. 1106–1107), ja ankarimmassa tapauksessa jopa jouduttaa hänen kuolemaansa (*Stone ja MacCourt, J Psychiatry Law* 2008 s. 620–621; *Appelbaum, Int J Law Psychiatry* 1990 s. 252–253). Psykiatrisen profession sisällä onkin muun muassa virinnyt ajatus uuden ammattinimikkeen, *forensicist*, luomiseksi erotuksena terapeutina toimivasta psykiatrasta (*Appelbaum, Int J Law Psychiatry* 1990 s. 252–253). Myös kuvaus oikeuspsykiatrin hybridiroolista, jossa korostuu edellä mainittujen seikkojen lisäksi myös lainopillinen tuntemus, on saanut kannatusta. Thomlin ja Finlaysonin tutkimuksessa todetaankin, että oikeuspsykiatrien käytännöt ovat erottamattomasti sidoksissa siihen juridiseen kenttään, jossa he operoivat. Tämän sidonnai-

²² Lisäksi Perlin ja Lynch luettelevat alaviitteessä joitain tapauksia, joissa Yhdysvaltojen korkein oikeus on arvioinut neurotieteellistä näyttöä.

suuden ylläpitämiseksi ja syventämiseksi he sopeuttavat työssään ammat-
tinsa monimutkaisen kielen ja tiedon palvelemaan paremmin oikeudellisia
tarkoituksia (*Thom – Finlayson, Psychiatr Psychol Law* 2013 s. 46 ja
54–55).

Oikeustieteen ja rikosoikeudenkäytön näkökulmasta 1980-luvulla Yh-
dysvaltojen yliopistomaailmassa kehitetty terapeutti oikeustiede (*the-
rapeutic jurisprudence*) (*Diesen, 2007 s. 132–161; Wexler, William Mary
Law Rev* 1993 s. 279–299) voidaan puolestaan nähdä eräänlaisena moni-
ulotteisena ja käytännönläheisenä välineenä tieteen hyödyntämiseksi oi-
keussaleissa. Mielenterveysoikeuden piirissä alun perin kehittynyttä oppia
on kuvattu yhdeksi tärkeimmistä oikeusteoreettisista kehityskaarista
2000-luvun taitteen molemmiin puolin (*Perlin – Lynch, VJCL* 2016 s.
347).²³ Terapeutin oikeustieteen lähtökohtana on, että lainkäytöllä on
aina sekä terapeutteja että antiterapeutteja vaikutuksia ja ne pitäisi huo-
mioida muiden oikeudellisten periaatteiden, kuten oikeudenmukaisen oi-
keudenkäynnin, ohella. Ristiriitatilanteissa etusija on kuitenkin oikeudelli-
silla argumenteilla (*Wexler, Touro Law Rev* 2004, s. 355–356; *Wexler,
William Mary Law Rev* 1993 s. 280; *Perlin, Akron Law Rev* 2009, s.
912–913; *Perlin ja Lynch, VJCL* 2016, s.347–348). Wexlerin mukaan tuo-
marien tulisikin hyväksyä entistä avoimemmin heidän kaksoisroolinsa yh-
täältä laintulkitsijoina ja toisaalta sosiaalityöntekijöinä (*Wexler, William
Mary Law Rev* 1993 s. 298–299).

Näiden uusien mekanismien kehitystä voidaan hyvin kuvata Abbottin
professionalisaatioteoriaan tukeutuen artikkelissa esittelemäni historialli-
sen valtakamppailun tavoin. Asiantuntija-alojen käydessä yhä kapeammik-
si professioiden keskinäisriippuvainen legitimaation tarve voimistuu. Esi-
merkiksi Yhdysvalloissa joissain osavaltioissa toimivat huumausainerikok-
siin erikoistuneet tuomioistuimet (*drug courts*) käsittelevät päihteiden
väärinkäyttöä sekä terveydenhuollollisena että rikosoikeudellisena ongel-
mana (*Murphy, Law Psychol Rev* s. 103–104 ja 111). Terapeutin oikeus-
tieteen myötä asianajajien roolissa korostuu entistä voimakkaammin pyrki-
mys terapeutteihin tuloksiin, mikä edellyttää yhä useamman ongelman
diagnosoimista yhtäältä lainopin ja toisaalta lääketieteen näkökulmasta.
Tämä puolestaan voi tapahtua vain arvioitavan henkilön juridislääketie-
teellisessä dissektiossa (*Wexler, William Mary Law Rev* 1993 s. 286), jo-
hon neurotieteiden välineistö tarjoaa nykyaikaiseen aatteelliseen viiteke-

---

²³ Lisäksi esim. Prahassa vuonna 2017 järjestetyssä XXXVth International Congress on
Law and Mental Healthissa oli yhteensä kaksikymmentä luentoa / keskustelutilaisuutta te-
rapeuttisen oikeustieteen otsikon alla.

hykseen sopivan metodin. Adversariaalisen prosessin edellyttämä ja juristeille tuttu ”palavahenkisyys” (*zealous advocacy*) tarttuu myös puolueettomaan ja rationaaliseen asiantuntijatodistajaan (*Stone ja MacCourt, J Psychiatry Law* 2008 s. 625 ja 628). Yhtäpitävästi aiemmin esitetyn historiallisen kuvauksen kanssa valamiesjärjestelmä asetetaan jälleen asiantuntijatiedon väyläksi ammattiryhmien keskinäisen toimivaltakamppailun keskiöön. Professionien sisäisen pirstaloitumisen ja muutoksen näyttämöinä toimivat edelleen oikeussalit, joissa kaikki legitimaatioon vaaditut yleisö- ja osallistujaryhmät ovat läsnä. Puolin ja toisin tapahtuvan roolien omaksumisen myötä ammattiryhmien hybridisaatio näyttäytyy alati tietteellistyvässä maailmassa moraalisesti kannatettavana ja väistämättömänä kehityskulkuna.

LÄHTEET

- Beccaria, Cesare*, Of Crimes and Punishments, käänt. Ingraham, Edward D. Philip H. Nicklin, Philadelphia 1778. – [Http://www.constitution.org/cb/crim_pun.htm](http://www.constitution.org/cb/crim_pun.htm) (29.6.2017).
- Brissot de Warville, Jacques-Pierre*, Les Moyens d'adoucir la Rigueur Des Loix Pénales en France, Sans Nuire à la Sûrete Publique. Discours Couronnés par l'Académie de Châlons-sur-Marne en 1780. Paris 1781. – [Http://books.google.fi/books?id=kYs8AAAcAAJ&printsec=frontcover&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false](http://books.google.fi/books?id=kYs8AAAcAAJ&printsec=frontcover&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false) (29.6.2017).
- Code des Délits et des Peines du Brumaire*, vuosi IV, 1795. – [Http://ledroitcriminel.fr/la_legislation_criminelle/anciens_textes/code_delits_et_peines_1795/code_delits_et_peines_1795_3.htm](http://ledroitcriminel.fr/la_legislation_criminelle/anciens_textes/code_delits_et_peines_1795/code_delits_et_peines_1795_3.htm) (29.6.2017).
- Code d'Instruction Criminelle de 1808*, vol. I. [Http://ledroitcriminel.fr/la_legislation_criminelle/anciens_textes/code_instruction_criminelle_1808/code_instruction_criminelle_1.htm](http://ledroitcriminel.fr/la_legislation_criminelle/anciens_textes/code_instruction_criminelle_1808/code_instruction_criminelle_1.htm) (30.6.2017).
- Conolly, John*, An Inquiry Concerning the Indications of Insanity with Suggestions for The Better Protection and Care of the Insane. Printed for John Taylor, London 1830.
- de La Fosse, Jean*, Legal Medicine. The Encyclopedia of Diderot & d'Alembert Collaborative Translation Project, Supp. vol. 3, käänt. Casebow, Edwina. Michigan Publishing, University of Michigan Library 2003. – [Http://quod.lib.umich.edu/d/did/did2222.0000.047/--legal-medicine?rgn=main;view=fulltext;q1=medicine#h123](http://quod.lib.umich.edu/d/did/did2222.0000.047/--legal-medicine?rgn=main;view=fulltext;q1=medicine#h123) (29.6.2017).
- Diderot, Denis*, Melancholia. The Encyclopedia of Diderot & d'Alembert Collaborative Translation Project, vol. 10, käänt. Chozick, Matthew. Michigan Publishing, University of Michigan Library 2007. – [Http://hdl.handle.net/2027/spo.did2222.0000.808](http://hdl.handle.net/2027/spo.did2222.0000.808) (29.6.2017).
- Esquirol, Jean-Etienne*, Mental Maladies. [Treatise on Insanity], käänt. Hunt, E. K. Lea and Blanchard, Philadelphia 1845.
- Fodéré Fe.*, Traité de Médecine Légale et d'Hygiène Publique ou de Police de Santé, vol. 1. Paris 1813.
- Georget, D.*: Examen Medical des Procès Criminels des Nommès Leger, Feldtmann, Lecouffe, Jean-Pierre et Papavoine, dans lesquels l'aliénation mentale a été alléguée comme moyen de défemse; suivi de quelques considerations medico-legales sur la liberté morale. Paris 1825.
- Locke, John*, An Essay Concerning Human Understanding [1690], edit. Manis, Jim. Electronic Classic Series 2013. – [Http://michaeljohnsonphilosophy.com/wp-content/uploads/2012/01/humanund.pdf](http://michaeljohnsonphilosophy.com/wp-content/uploads/2012/01/humanund.pdf) (29.6.2017).
- Magna Carta* 1215. – [Http://www.bl.uk/magna-carta/articles/magna-carta-english-translation](http://www.bl.uk/magna-carta/articles/magna-carta-english-translation) (29.6.2017).
- Montesquieu, Charles*, The Spirit of Laws, käänt. Nugent. London 1752. – [Http://www.constitution.org/cm/sol_06.htm#017](http://www.constitution.org/cm/sol_06.htm#017) (29.6.2017).

- Ordonnance Criminelle du Mois d’Août 1670.* –[Http://ledroitcriminel.fr/la_legislation_criminelle/anciens_textes/ordonnance_criminelle_de_1670.htm](http://ledroitcriminel.fr/la_legislation_criminelle/anciens_textes/ordonnance_criminelle_de_1670.htm) (viitattu 29.6.2017).
- Pinel, Philippe*, A Treatise on Insanity, käänt. Davis, D. D. Sheffield 1806.
- Prichard, James Cowles*, Treatise on Insanity and Other Disorders Affecting the Mind. Sherwood, Gilbert and Piper, London 1835.
- The State Trials Report: The Queen Against Daniel M’Naughton, 1843. Central Criminal Court, Old Bailey, in Daniel McNaughton: His Trial and the Aftermath, edit. West, Donald J. & Walk, Alexander. Headley Brothers Ltd, Kent 1977.
- Voltaire*, Commentaire Sur le Livre Des Délits et Des Peines, 1766, vol. XII ja XXIII. – [Http://athena.unige.ch/athena/voltaire/voltaire_commentaire_delits_peines.html#0](http://athena.unige.ch/athena/voltaire/voltaire_commentaire_delits_peines.html#0) (29.6.2017).

Kirjallisuus

- Abbott, Andrew*, The System of Professions: An Essay on the Division of Expert Labor. University of Chicago Press 1988.
- Blackstone, Sir William*, Commentaries on the Laws of England in Four Books; with an analysis of the work, vol. III–IV. W. E. Dean 1848.
- Beattie, J. M.*, Crime and the Courts in England 1660–1800. Clarendon Press 1986.
- Bynum, W. F.*, The Anatomy of Madness: Essays in the History of Psychology, vol. 1, edit. Bynum, W. F., Porter, Roy & Shepherd, Michael. Tavistock Publications 1985.
- Castel, Robert*, The Regulation of Madness: The Origins of Incarceration in France, käänt. Halls, W.D. Polity Press 1988.
- De Tocqueville, Alexis*, The Old Regime and the Revolution, käänt. Bonner, John. Harper & Brothers 1856.
- David, René – de Vries, Henry P.*, The French Legal System: an Introduction to Civil Law Systems. Oceana Publications 1958.
- Doyle, William*, Origins of the French Revolution. Oxford University Press 1999.
- Eigen, Joel Peter*, Witnessing Insanity: Madness and Mad-Doctors in the English Court, Yale University Press 1995.
- Eigen, Joel Peter*, Unconscious Crime: Mental Absence and Criminal Responsibility in Victorian London. Johns Hopkins University Press 2003.
- Engelmann, Arthur*, A History of Continental Civil Procedure. Little, Brown and Company 1927.
- Esmein, Adhemar*, History of Continental Criminal Procedure with Special Reference to France, käänt. Simpson, John. Augustus M. Kelley Publishers 1968.
- Garland, David*, Punishment and Modern Society: A study in Social Theory. The University of Chicago Press 1990.
- Foucault, Michel*, Power/Knowledge: Selected Interviews and Other Writings 1972–1977, edit. Gordon, Colin, käänt. Gordon, Marshall & Mepham, Soper. Pantheon Books 1980.
- Foucault, Michel*, Madness and Civilization: A History of Insanity in the Age of Reason, käänt. Howard, Richard. Routledge 2001.
- Foucault, Michel*, Abnormal, Lectures at the Collège de France 1974–1975, edit. Marchetti, Valerio & Salomoni, Antonella, käänt. Burchell, Graham. Picador 2003.

- Foucault, Michel* (edit.), *I, Pierre Rivière, Having Slaughtered My Mother, My Sister, and My Brother...: A Case of Parricide in the 19th Century*, käänt. Jellinek, Frank. University of Nebraska Press 1982.
- Garraud, R.*, *Traité Theorique et Pratique d'Instruction Criminelle et Procédure Pénale*. Paris 1907.
- Goldstein, Jan*, *Console and Classify: The French Psychiatric Profession in the Nineteenth Century*. Cambridge University Press 1987.
- Hacking, Ian*, *The Taming of Chance*. Cambridge University Press 1990.
- Harris, Ruth*, *Murders and Madness: Medicine, Law and Society in the Fin de Siècle*. Clarendon Press 1989.
- Hunt, Lynn*, *Politics, Culture, & Class in the French Revolution*. University of California Press 1984.
- Jousse, Daniel*, *Traité de la Justice Criminelle de France, Paris 1771, vol. I–IV*. – [Http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k49892n/f705.image](http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k49892n/f705.image) (29.6.2017).
- Karpik, Lucien*, *Lawyers and the Rise of Western Political Liberalism*, edit. Halliday, Terrence & Karpik, Lucien. Oxford University Press 1997.
- Kelley, Donald R.*, *The Writing of History and the Study of Law*. Aldershot 1997.
- Kälviäinen, Reetta*, *Aikuinen ja epilepsia*. Epilepsialiitto 2010, s. 1–44. – [Https://www.epilepsia.fi/documents/20181/45820/Aikuinen+ja+epilepsia+2010.pdf/e1a23f4d-59d1-4f09-b03b-57aadebead16](https://www.epilepsia.fi/documents/20181/45820/Aikuinen+ja+epilepsia+2010.pdf/e1a23f4d-59d1-4f09-b03b-57aadebead16) (30.6.2017).
- Langbein, John H.*, *Torture and the Law of Proof: Europe and England in the Ancien Régime*. University of Chicago Press 1977.
- Lieberman, David*, *The Province of Legislation Determined*. Cambridge University Press 2002.
- Loughnan, Arlie*, *Manifest Madness: Mental Incapacity in Criminal Law*. Oxford University Press 2012.
- Pietikäinen, Petteri*, *Hulluuden historia*. Gaudeamus 2013.
- Pihlajamäki, Heikki* (edit.), *Theatres of Power: Social Control and Criminality in historical Perspective*. Matthias Calonius Society 1991.
- Plucknett, Theodore F. T.*, *A Concise History of the Common Law*. 5th edition. Little, Brown and Company 1956.
- Pound, Roscoe*, *The History and System of Common Law*. P.f. Collier & Son Corporation 1939.
- Porter, Roy*, *A Social History of Madness: Stories of the Insane*. Weidenfeld & Nicolson 1987.
- Porter, Roy*, *Madmen: A Social History of Madhouses, Mad Doctors, & Lunatics*. Tempus 2004.
- Robinson, Daniel N.*, *Psychology and Law: Can Justice Survive the Social Sciences?* Oxford University Press 1980.
- Rudolph, Julia*, *Common Law and Enlightenment in England, 1689–1750*. Boydell Press 2013.
- Scull, Andrew*, *The Insanity of Place / The Place of Insanity: Essays on the History of Psychiatry*. Routledge 2006.

- Shorter, Edward*, Psykiatrian historia, suom. Salomaa, Eila. Mielenterveyden keskusliitto 2005.
- Silving, Helen*, Essays on Criminal Procedure. Dennis & Co Inc. 1964.
- Smith, Roger*, Trial by Medicine: Insanity and Responsibility in Victorian Trials. Edinburgh University Press 1981.
- Stumberg, George Wilfred – Borchard, Edwin Montefiore*, Guide to the Law and Legal Literature of France. Government Printing Office Washington 1931.
- Sutherland, D.M.G.*, The French Revolution and the Empire: the Quest for a Civic Order. Blackwell 2003.
- Tapani, Jussi – Tolvanen, Matti*, Rikosoikeuden yleinen osa. Talentum 2013.
- Von Bar, Carl Ludwig*, A History of Continental Criminal Law, käänt. Bell, Thomas S. Little, Brown, and Company 1916.
- Walker, Nigel*, Crime and Insanity in England – Volume I: The Historical Perspectives. Edinburgh University Press 1968.

Artikkelit

- Abbott, Andrew*, Jurisdictional Conflicts: A New Approach to the Development of the Legal Professions. American Bar Foundation Research Journal, vol. 187, 1986, 187–224.
- Appelbaum, Paul S.*, The Parable of the Forensic Psychiatrist: Ethics and the Problem of Doing Harm. International Journal of Law and Psychiatry, vol. 13, 1990, 249–259.
- Augustein, Hannah Franziska*, J C Prichard's Concept of Moral Insanity – a Medical Theory of the Corruption of Human Nature. Medical History, vol. 40, 1996, 311–343.
- Bartlett, Peter*, Legal Madness in the 19th Century. Social History of Medicine, vol. 14, 2001, 107–131.
- Bell, David A.*, Barristers, Politics and the Failure of Civil Society in Old Regime France. edit. Halliday, Terrence & Karpik, Lucien. Lawyers and the Rise of Western Political Liberalism. Oxford University Press 1997, 65–100.
- Bessler, John D.*, Revisiting Beccaria's Vision: The Enlightenment, America's Death Penalty, and the Abolition Movement. Northwestern Journal of Law and Social Policy, vol. 4, 2009, 195–328.
- Brown, Theodore M.*, Descartes, Dualism and Psychosomatic Medicine. The Anatomy of Madness: Essays in the History of Psychology, edit. Bynum, W.F, Porter, Roy & Shepherd, Michael. Tavistock Publications 1985, vol. 1, 40–62.
- Boreham, Paul*, Indetermination: Professional Knowledge, Organization and Control. The Sociological Review, vol. 31, 1983, 693–718.
- Boyle, Herbert E.*, Extenuating Circumstances in French Law. The Juridical Review, vol. 18, 1906–1907, 259–272.
- Charland, Louis C.*, Science and Morals in the Affective Psychopathology of Philippe Pinel. History of Psychiatry, vol. 21, 2010, 38–53.
- Church, William F.*, The Decline of the French Jurists as Political Theorists, 1660–1789. French Historical Studies, vol. 5, 1967, 1–40.
- Diesen, Christian*, Therapeutic Jurisprudence. Procedural Law: Court Administrations, Scandinavian Studies in Law, vol. 51. Stockholm 2007, 132–161.

- Edginton, Barry*, The Well-Ordered Body: The Quest for Sanity through Nineteenth-Century Asylum Architecture. *Canadian Bulletin of Medical History*, vol. 11, 1994, 375–386.
- Ehrlich, Eugen*, Montesquieu and Sociological Jurisprudence. *Harvard Law Review*, vol. 29, 1916, 582–600.
- Eigen, Joel Peter*, Delusion in the Courtroom: The Role of Partial Insanity in Early Forensic Testimony. *Medical History*, vol. 35, 1991, 25–49.
- Eigen, Joel Peter*, Lesion of the Will: Medical Resolve and Criminal Responsibility in Victorian Insanity Trials. *Law & Society Review*, vol. 33, 1999, 425–460.
- Foucault, Michel*, About the Concept of the "Dangerous Individual" in 19th-Century Legal Psychiatry. *International Journal of Law and Psychiatry*, vol. 1, käänt. Baudot, Alain & Couchman, Jane, 1978, 1–18.
- Foucault, Michel*, Two Lectures. Power/Knowledge: Selected Interviews and Other Writings 1972–1977, edit. Gordon, Colin, käänt. Gordon, Marshall & Mepham, Soper, Pantheon Books 1980, 78–108.
- Foucault, Michel*, Foreword. I, Pierre Rivière, Having Slaughtered My Mother, My Sister, and My Brother... A Case of Parricide in the 19th Century, edit. Foucault, Michel, käänt. Jellinek, Frank. University of Nebraska Press 1982a, VII–XIV.
- Foucault, Michel*, Tales of Murder, I, Pierre Rivière, Having Slaughtered My Mother, My Sister, and My Brother...: A Case of Parricide in the 19th Century, edit. Foucault, Michel, käänt. Jellinek, Frank, University of Nebraska Press 1982b, 199–212.
- Garner, James W.*, Criminal Procedure in France. *Yale Law Journal*, vol. XXV, 1916, 256–284.
- Greely, Henry T.*, Neuroscience and Criminal Justice: Not Responsibility but Treatment. *Kansas Law Review*, vol. 58, 2008, 1103–1138.
- Goldstein, Jan*, Professional Knowledge and Professional Self-Interest: The Rise and Fall of Monomania. *International Journal of Law and Psychiatry*, vol. 21, 1998, 385–396.
- Grünhut, Max*, English Law and the History of Continental Legislation. *Journal of Comparative Legislation and International Law*, vol. 2, 1938, 165–182.
- Ingram, Allan*, Identifying the Insane: Madness and Marginality in the 18th century. *Lumen: Selected Proceedings from the Canadian Society for Eighteenth-Century*, vol. 21, 2002, 143–157.
- Karpik, Lucien*, Builders of Liberal Society: French Lawyers and Politics. *Lawyers and the Rise of Western Political Liberalism*, edit. Halliday, Terrence & Karpik, Lucien. Oxford University Press 1997, 101–123.
- Landsman, Stephan*, Of Witches, Madmen, and Products Liability: an Historical Survey on Expert Testimony. *Behavioral Sciences and the Law*, vol. 13, 1995, 131–157.
- Lowell, A. Lawrence*, The Judicial Use of Torture Part I. *Harvard Law Review*, vol. 11, 1897, 220–233.
- Moran, Richard*, The Origin of Insanity as a Special Verdict: the Trial for Treason of James Hadfield (1800). *Law & Society Review*, vol. 19, 1985, 487–519.
- Mäkinen, Virpi – Pihlajamäki, Heikki*, The Individualization of Crime in Medieval Canon Law. *Journal of the History of Ideas*, vol. 65, nro. 4, 2004, 525–542.

- Murphy, Emily R.*, Paved with Good Intentions: Sentencing Alternatives from Neuroscience and the Policy of Problem Solving Courts. *Law and Psychology Review*, vol. 37, 83–118.
- Nakken, Karl O.*, Epilepsi og Religion. *Tidsskrift for Den Norske Legeforening*, vol. 13–14, 2011, 1294–1297. – [Http://tidsskriftet.no/2011/07/oversiktsartikkel/epilepsi-og-religion](http://tidsskriftet.no/2011/07/oversiktsartikkel/epilepsi-og-religion) (30.6.2017).
- Neuman, Gerald L.*, Habeas Corpus, Executive Detention, and the Removal of Aliens. *Columbia Law Review*, vol. 98, 1998, 961–1067.
- Newman, Graeme – Marongiu, Pietro*, Penological Reform and the Myth of Beccaria. *Criminology*, vol. 28, 1990, 325–346.
- Ormrod, Sir Roger*, The McNaughton Case and its Predecessors in Daniel McNaughton: His Trial and Aftermath, edit. West, Donald J. & Walk, Alexander. Headley Brothers Ltd 1977, 4–12.
- Perlin, Michael L.*, His Brain Has Been Mismanaged with Great Skill: How Will Jurors Respond to Neuroimaging Testimony in Insanity Defense Cases. *Akron Law Review*, vol. 42, 2009, 885–915.
- Perlin, Michael L. – Lynch, Alison J.*, 'In the Wasteland of your Mind': Criminology, Scientific Discoveries and the Criminal Process, *Virginia Journal of Criminal Law*, vol. 4:304, 2016, 304–360.
- Peter, Pierre – Favret, Jeanne*, The Animal, the Madman, and Death in I, Pierre Rivière, Having Slaughtered My Mother, My Sister, and My Brother...: A Case of Parricide in the 19th Century, edit. Foucault, Michel, käänt. Jellinek, Frank. University of Nebraska Press 1982, 175–199.
- Ploscowe, Morris*, Development of Inquisitorial and Accusatorial Elements in French Procedure. *Journal of Criminal Law and Criminology*, vol. 23, 1932, 372–394.
- Quintard-Morénas, François*, The Presumption of Innocence in the French and Anglo-American Legal Traditions. *The American Journal of Comparative Law*, vol. 58, 2010, 107–150.
- Rafter, Nicole*, The Unrepentant Horse-Slasher: Moral Insanity and the Origins of Criminological Thought. *Criminology*, vol. 42, nro 4, 2004, 979–1008.
- Rimke, Heidi – Hunt, Allan*, From Sinners to Degenerates: the Medicalization of Morality in the 19th Century. *History of the Human Sciences*, vol. 15, 2002, 59–88.
- Scull, Andrew*, A Victorian Alienist: John Conolly, FRCP, DCL (1794–1866). *The Anatomy of Madness: Essays in the History of Psychology*, edit. Bynum, W. F., Porter, Roy & Shepherd, Michael. Tavistock Publications 1985, vol. 1, 103–150.
- Scull, Andrew*, Psychiatry and Social Control in the Nineteenth and Twentieth Century. *Theatres of Power: Social Control and Criminality in historical Perspective*, edit. Pihlajamäki, Heikki. Matthias Calonius Society 1991, 116–142.
- Scull, Andrew*, The Mad-Doctor and His Craft. *The Insanity of Place / The Place of Insanity: Essays on the History of Psychiatry*. Routledge 2006, 54–62.
- Stone, Alan A. – MacCourt, Duncan C.*, Ethics in Forensic Psychiatry: Re-imaging the Wasteland after 25 Years. *Journal of Psychiatry and Law*, vol. 38, 2008, 617–643.

- Swanepoel, Magdaleen*, The Development of the Interface Between Law, Medicine and Psychiatry: Medico-Legal Perspectives in History. *Potchefstroom Electronic Law Journal*, vol. 12, 2009, 124–170.
- Taylor, Robert F.*, A Comparative Study of Expert Testimony in France and the United States: Philosophical Underpinnings, History, Practice, and Procedure. *Texas International Law Journal*, vol. 31, 1996, 181–214.
- Thom, Katey – Finlayson, Mary*, They’re Not Really Doing “Normal Psychiatry”: The Socio-Legal Shaping of Psychiatric Expertise in Insanity Trials. *Psychiatry, Psychology and Law*, vol. 20:1, 2013, 46–59.
- Weisz, George*, Emergence of Medical Specialization in the Nineteenth Century. *Bulletin for the History of Medicine*, vol. 77, 2003, 536–575.
- Wexler, David*, Therapeutic Jurisprudence and the Criminal Courts. *William and Mary Law Review*, vol. 35, 1993, 279–399.
- Wexler, David*, Therapeutic Jurisprudence. *Touro Law Review*, vol. 20, 2004, 353–362.

THE DEFINERS OF INSANITY: A COMPARATIVE, LEGAL HISTORICAL INQUIRY INTO MADNESS AND EXPERTISE IN FRENCH AND BRITISH CRIMINAL PROCEDURE AT THE TURN OF THE 19TH CENTURY

The article discusses the position of insane defendants together with the roles of laymen and expert witnesses in French and British criminal procedure at the turn of the 19th century. The main research question is two-fold: who defined legally meaningful madness in courts in the temporal scope of the research, and what were the building blocks of the emerging field of forensic psychiatry?

The whole of complex of issues is divided into three parts. The first part deals with changes in criminal law and procedure following the period of Enlightenment. The second part discusses the birth of modern psychiatry during the same time. In the third part of the article, the author provides a framework linking the aforementioned trajectories into one by drawing from theories of professionalization. This part also provides concrete examples of the changes in criminal procedure and the use of scientific knowledge in courts by reference to high profile criminal cases in both countries.

Changes in criminal procedure and the emergence of modern psychiatry are both inextricably bound to the Enlightenment notion of ‘the rational human being’. The focal points of this article revolve around the theory of proof in criminal trials and its changes in France accompanied with an analysis of the jury system in England. The reduction in the use of torture as means of investigation and punishment will serve as an example of successful demands made by the proponents of Enlightenment-ideology. Furthermore, the increase in the use of expert witnesses in courts reflects the age’s growing trend of emphasizing the role of scientific knowledge in human affairs.

For the purpose of this article, the development of psychiatry is analyzed alongside a change in somatic medicine. By discarding Hippocratic theories of medicine, doctors were now able to diagnose madness as an illness of the mind and thus opened the door for a new medical expert, namely the alienist. These new experts, Pinel, Esquirol, Prichard, and Conolly to name a few, challenged the reigning Lockean doctrine of madness as an all-encompassing feature of an individual. By doing so, they also created an opening for a new, more scientific view of insanity which was to be applied in both hospitals and courts. Distinguishing partial madness in an individual required esoteric knowledge not available to laymen. By combining

knowledges gained from somatic medicine, the methods of observation and classification, as well as from lay practices including sympathy and caretaking, the alienists legitimated and grounded their position as the managers of madmen.

According to Andrew Abbott, a scientific discipline gains the status of a profession by making claims to jurisdiction over a set of phenomena previously belonging under some other profession. The rise of psychiatry as a scientific discipline can be described as a process of professionalization which included the articulation of elements on the one hand formerly part of somatic medicine, and on the other, the legal doctrine of criminal responsibility, through its developing systems of knowledge. Chief-psychiatrists and managers of mental hospitals became a regular sight in criminal trials – e.g. in the cases of Hadfield, McNaughton, and Rivière, psychiatric expertise contributed significantly to judicial decision-making.

By using the mechanisms of criminal proceedings and medicine, psychiatry legitimated itself as a system of knowledge based on established institutions and customary practices. This enabled it to claim exclusive jurisdiction over the definition of insanity. The *sine qua non* of the described development was the preference of scientific knowledge over lay intuition originating in Enlightenment-thought. By accepting scientific arguments in criminal proceedings alongside legal reasoning, criminal law was able to preserve its status as a powerful instrument for the organization of social discipline. In the concluding chapter, the author also briefly discusses the relevance of contemporary forensic psychiatry and its future prospects.